ERNEST MANDEL

marksizmin tarihteki yeri

YAZIN YAYINCILIK

Ernest Mandel'in
Yazın Yayınları'nda Diğer Kitapları

Sosyalizmin geleceği

Marx'ın İktisadi Düşüncesinin Oluşumu

Ekim 1917

Dünya Sosyalist Devriminin Bugünü

İktidar ve Para

Azgelişmiş Ülkeler ve Kriz

İkinci Dünya Savaşının Anlamı

Leninist Örgüt Teorisi

Alternatif Olarak Troçki

Hoş Cinayet

Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları

Marksizme Giriş

SSCB Tartışması

Gilbert Achcar
Ernest Mandel'in Marksizmi

ERNEST MANDEL

MARKSİZMİN TARİHTEKİ YERİ

Türkçesi:
Masis KÜRKÇÜGİL

YAZIN YAYINCILIK

Ernest Mandel

Marksizmin Tarihteki Yeri

© IIRF
©Yazın Yayıncılık

Özgün adı:
La Place du Marxisme dans l'Histoire
(Temmuz 1986)

Birinci Baskı: 1992
İkinci Baskı: Nisan 2007

Kapak:
İnci Batuk

Çeviren:
Masis Kürkçügil

ISBN: 978-975-7178-53-8

Baskı ve Cilt:
Kitap Matbaası
(0212) 567 48 84

Yazın Yayıncılık
Asmalı Mescit Sok. 13/6
Tel: 0533 4354069
Fax: 252 65 19
Tünel - İSTANBUL
PK 224 Beyoğlu - İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

Marksizmin Tarihteki Yeri 7
I Genel Tarihsel Bağlam 8
II Marksizmin Temel Özellikleri 17
III Toplumsal Bilimlerin
Marksizm Tarafından Dönüştürülmesi 21
1) Klasik Alman felsefesinin donüşümü 21
2)Fransız toplumbilimsel tarihyazımının dönüşümü 28
3) İngiliz ekonomi politiğinin dönüşümü 39
IV Ütopik Sosyalizmin Aşılması 51
V Devrimci Eylem ve Örgütlenmenin
Proleter Dönüşümü 64
VI Gerçek İşçi Hareketi ile
Bilimsel Sosyalizmin Kaynaşması 73
VI Marx ve Engels'in Kişisel Yolculuğu 83

VIII Dünyada Marksizmin Yayılması ve Kabulü.....93

Marx'ın Çağının Bazı Tarihleri 104
Marx'ın "Tarihi"nin Sekiz Büyük Aşaması 106
Başvurulacak Birkaç Eser 108
Anılan Kişi ve Terimler İçin
Küçük Sözlük.....110

Marksizmin Tarihteki Yeri

Marksizmi anlamak için, onu herşeyden önce tarihsel bağlamına yerleştirmek gerek. Ne zaman doğduğunu ve nasıl ortaya çıktığını anlamak gerek. Ortaya çıkışını ve gelişimini toplumsal güçlerin işleyişi, onların ekonomik doğası, çıkarları, ideolojileri, özlemlerini söyleyen kişileri ile açıklamak gerek. Başka bir deyişle, marksizmin tarihsel materyalist yorumunu kendisine uygulamak, onun ortaya çıkmasının doğal olduğunu düşünmemek, bir yorumu gerektirdiğini anlamak ve böyle bir yorumu da yapmak gerek. Marksizmin tarihteki yerini belirlemek, bizim onun içeriğini ve tarihsel önemini daha iyi kavrayabilmemizi sağlar.

I. Genel tarihsel bağlam

Marksizm, son tahlilde, Batı Avrupa'nın bazı bölgelerinde (Kuzey ve Orta İtalya, Hollanda, İngiltere, Fransa'nın, Almanya'nın, Bohemya'nın ve Katalonya'nın bazı bölgeleri) 15. ve 16. yy'dan başlayarak, insani etkinliğin tüm alanlarında, toplumsal yaşama derece derece egemen olan burjuva toplumunun yükselişi temelinde, kapitalist üretim tarzının ortaya çıkmasının ürünüdür. Kapitalist üretim tarzı, büyük üretim araçlarının ve gereçlerinin (iş aletleri, toprak, yiyecek maddeleri) kapitalistlerce (yani önemli miktarda para sahipleri) özel olarak sahiplenilmesine dayanır. Bunlar sermayelerinin bir bölümünü, geçimlerini üretmek için üretim araçlarına artık sahip olamadıkları için işgüçlerini satmak zorunda olan başka bir toplumsal sınıfın, proletaryanın işgücünü satın almak için kullanır. Meta üretiminin genelleşmesiyle (üretim araçlarının dönüşüm ve işgücünün metalaşması) olanaklı hale gelen Ücretli Emek ve Sermaye arasındaki bu uzlaşmaz ilişki, yeni üretim tarzının temelini oluşturur.

Bu yeni üretim tarzı, bir toplumun –feodal toplumun– bağrında, Batı Avrupa'nın anılan bazı bölgelerinde 13. yy'dan 16. yy'a, hatta 18.yy'a kadar yayılan, ama uzantılarının çok daha uzun süre devam ettiği, ağır ağır dağılmasının uzun ve çelişik bir geçiş evresi başlattığı ortamda belirmiştir. Genellikle bu evre yarı-feodal toplum terimiyle belirtilir. Bu toplum, temel üreticilerin –köylüler ve zanaatkârlar– serfler de-

ğil, kendi üretim araçlarına sahip olan bağımsız üreticilerin olduğu küçük meta üretimine dayanır. Kapitalist üretim tarzı ancak bu bağımsız üreticilerin derece derece kendi üretim araçlarına ve toprağa serbestce sahip olmaktan yoksun bırakılmalarıyla belirir.

Kapitalist üretim tarzı, önceleri *ticari tarımsal işletme, ev sanayi* ve *manüfaktür* biçiminde görünür. İlkinde, üreticinin (köylü) çalışma araçları (toprak, hayvanlar ve araçlar) elinden alınmıştır ve pazar için üretim yapan bir çiftlik işletmecisi tarafından, tarım işçisi ya da çiftlik hizmetçisi olarak çalıştırılmışlardır. İkincisinde, aynı şekilde mülksüzleşmiş üretici, kapitalist bir finansör için üretim yapar. Üçüncüsünde, mülksüzleşenler aynı çatı altında zaten büyük sayılarda toplanmışlardır. Çiftçiler, tüccarlar ve işletmeciler, ücretlileriyle metalar için (yiyecek maddeleri, tekstil, alet, tüketim malları) bir iç pazar oluşturmaya başlar.

Yine de 13. yy'dan 18. yy'a kapitalist üretim tarzının bu başlangıç biçimlerinin ne hegemonik ne de dondurulmuş olduğunun altını çizmek gerek. Tarihsel gelişmenin bu aşamasında Kuzey Hollanda ve Cenova gibi birkaç kent dışında burjuvazi, ve o da en aristokratik hizbi banker ve büyük ticaret burjuvazisi tarafından, hiçbir yerde siyasi iktidarı ele geçirmemişti.

Devlet yarı-feodal bir devlet (genellikle mutlak monarşi) olarak kalır. Burjuvaziye göre dereceli olarak yoksullaşmalarına ve ağır ağır çürümelerine rağmen, feodal toplumun egemen sınıfları olan asiller ve ruhban sınıfın ayrıcalıkları korunur. Özellikle, tam deyimiyle anlamıyla ücretliler, ister serbest (küçük meta üreticisi) ister kısmen toprak köleliği kalıntısının denetiminde olsun, büyük kitlesiyle köylü olan üreticiler arasında küçük bir azınlığı oluşturur.

Ancak 18. yy'ın ikinci yarısında *sanayi devrimi* ile yeni kapitalist üretim tarzı kendini kesin olarak sağlamlaştıracak ve kabul ettirecektir. *Makinalaşmaya dayanan fabrika sistemi*nden sonra dünyaya yayılacak ve tüm temel özelliklerini ortaya çıkaracak olan kapitalist üretim tarzı bu andan başlayarak bütünüyle anlaşılabilir, gelişme yasaları (mantığı, iç diyalektiği) incelenebilir hale gelir.

Kapitalist fabrikanın temeli olan *makinalaşma*, sonunda üretimde yeni bir enerji kaynağının, buhar gücünün kullanılmasıyla sonuçlanan, 13. yy'dan başlayarak zanaatkârlık/sınai iş araçlarının (su değirmeni, tarım ve hayvan yetiştirme tekniği, madencilik tekniği vs.) ağır bir dönüşümünün sonucudur. Bu dönüşüm 16. yy'dan itibaren *doğal bilimlerin* ve bunların üretim tekniğinde artan kullanımlarını ve meta dolaşımının *hızlanan bir ilerlemesiyle* birlikte harekete geçirilmiştir.

Uygulamalı bilimlerin bu ilerlemesinin en gözalıcı sonuçlarından biri, denizcilik ve gemi inşası dalındaki olağanüstü gelişmedir. Bu gelişme, uluslararası ticaretin dev gibi bir yayılışını başlatan, 16. yy'da (1492; Kristof Kolomb'un Amerika'yı "keşfi") Avrupa'dan Güney Afrika'ya ve Doğu'ya, Asya ve Amerika'ya büyük keşif ve yağmalama seferlerini mümkün kıldı. Sömürgelerden gelen ürünler için gerçek bir dünya pazar böyle doğarken, erzak pazarı Avrupa'nın bütününe daha snra manüfaktür ürüneriyle yayılacaktır. Bu dünya pazarı kendi payına, kapitalist üretim tarzının genleşmesini hızlandıracaktır.

Ama kapitalist üretim tarzının yayılmasıyla bağlantılı olarak, doğal bilimlerin hızlanan ilerleyişi kentsel kitlelerin, yani burjuvazinin olduğu kadar küçük burjuvazinin de, çağdaş proletaryanın ilk habercilerinin de yaşam tarzını, etkinlik ve düşüncesini de giderek altüst ediyordu. Öte yandan, en azın-

dan bazı ülkelerde kırsal kesimlerin kitlelerini de aynı şekilde etkiliyordu.

Feodal toplum esas olarak insan varlığının büyük bir durağanlığı ile belirginleşiyordu. Herkesin "kendi yeri vardı" ve "nereye aitse orda kalıyordu." Asillerin çocukları asil ya da yüksek din adamı oluyordu. zanaatkâr çocukları zanaatkâr oluyordu. Aynı derecede katı dinsel bir ideoloji, skolastiklerce pekiştirilen katolik dini, bu sıkısıkıya hiyerarşileştirilmiş toplumun üstünde yer alıyor, onu aklileştiriyor ve onu haklı gösteriyordu.

Elbette, bu katılık mutlak değildi. Teknik kadar, düşünce ve toplumsal muhalefet de (özellikle 13. yy'dan itibaren) Avrupa'da feodal toplumun bağrında önemlik bir ilerleme kaydetti. Felsefi alanda ilerlemeler oldu; örneğin islami kökenli "sol avicennienne"* [küçük sözlük kitabın son bölümünde] materyalizme yaklaşıyordu. Uluslararası ticaretin yaygınlaşması, (muhasabecilik gibi) akılcı düşünceyi besleyen entelektüel pratiklerin gelişmesine yol açtı. Ama tüm bu ilerlemeler, özellikte 15. yy'da feodal toplumun genelleşmiş bir bunalımına, dinsel denetime (engisizyonun birden bire ortaya çıkması) ve aydınlık düşmanlığının belirgin bir şekilde ortayla çıkışına bağlı olarak, yavaş ve çelişik oluyordu.

16. yy'dan ve kapitalist üretim tarzının belirişinden itibaren, günlük yaşamın ve kentsel nüfusun zihniyetinin köklü değişimiyle sıkı sıkıya bağlı olarak, ideolojik ve kültürel ortam değişti. *Sonsuzca donmuş bir düzen düşüncesinin yerini herşeyin hızla değiştiği düşüncesi aldı*. Şüphe, "yerleşik değerlerin" sorgulanması, insani kurumların olduğu kadar, sözde "ilahi yasaların" eleştirel incelemesi de yavaş yavaş yaygınlaştı. Doğal bilimlerin kazanımlarının, din adamlarının ahlak bozukluğuna ve imtiyazlarına, kötü kullanımlarına karşı

ayaklanmaların ve eleştirel düşüncenin yayılmasının bileşik etkisiyle ilk gözden geçirilenler dinsel dogmalar oldu. Böylece yarı tanrı tanımaz hümanizmle Reform (Luthercilik, Anglikancılık, Kalvinizm, Püritenlik) ve doğalcı-akılcı felsefe (Galilée, Descartes, Spinoza) yanyana gelişti.

Son tahlilde bu ideolojik hareketler, kapitalist üretim tarzıyla gelişen kentsel ve kırsal yeni sınıfların, burjuvazi, memur ve ideolog (öğretmen, bilgin, sanatçı) küçük burjuvazinin, bağımsız zanaatkâr, pre-proletaryanın (yanlızca yılın bir bölümünde ücretli), işletmeci-çiftçinin özlemlerini dile getiriyordu. Onlardan her biri yeni dinin türlerinden birinde ve yeni felsefi akımların birinde tamamen veya kısmen kendisini bulacaktır.

Bu ideolojik mücadele esas olarak dinsel bir biçim aldı ve bunun böyle olması, feodal toplumun bağrında günlük yaşamda ve eğitimde tüm sınıfların içine işlemiş hegomonik ideoloji olarak dinin rolü ile açıklanabilir. Ama bu dinsel çatışmaların yol açtığı, 15. yy'da Bohemya'da Hussit'ler ayaklanmasının; Almanyada köylü savaşının; Hollanda'da devrimin; Gand Komünü ve Münster Komünü (Anabaptistler hareketi) isyanının; 16. ve 17. yy'larda Fransa'da din savaşları ve hepsinin sonunda 1640-1688 İngiliz devriminin bulunduğu, savaşlara ve gerçek devrimlere kadar varan, toplumsal ve siyasal büyük mücadelelerin tanıtladığı üzere sözkonusu olan gerçek bir *sınıf mücadelesi*ydi.

16. ve 17. yy'larda burjuvazinin görece zayıflığından, bu hareketler ancak kısmen başarılı oldular. Genellikle yenilgiyle sonuçlandılar. Reformasyonu, İtalya'da, Kuzey Hollanda'da Almanya'nın bir bölümünde Cizvitler önderliğinde Karşı Reformasyon izledi. Siyasal alanda yayılan burjuva cumhuriyeti değil mutlak monarşiydi. Ortaçağ'ın birçok ka-

lıntısı –servaj, engizisyon ve işkence de olmak üzere keyfi adalet, sansür ve "kışkırtıcı" kitapların okunmasının yasaklanması– devam ediyordu. Galilée, Kutsal Kitab'ın görüşünün aksine, güneşin dünyanın çevresinde değil, dünyanın güneşin çevresinde döndüğünü açıkladığında, yanıldığını halka itiraf etmek zorunda kaldı.

İlerleme ve gerileme dünyanın her yanında bileşti. Avrupa sömürgeciliği, Amerika'dan Yerlilerin köklerinin kazılmasıyla sonuçlandı. Ticari kapitalizm, Afrika'yı kırıp geçiren köle ticaretini örgütledi ve serbest proleterlerin değil milyonlarca kölenin yardımıyla Amerika'da plantasyon ve manüfaktürün ortaya çıkmasına yol açtı.

Ancak 18. yy'ın ikinci yarısında sinai kapitalizmin yükselişi ile ilerleme beklentisi ve toplumsal iyimserlik hızla yaygınlaştı. Burjuvazinin ve onun devrimci ideologlarının yönetiminde, yarı feodal düzende varlığını sürdüren herkes kolayca yadsındı, saldırıya uğradı, gülünç duruma düşürüldü. Mutlak monarşiye karşı saldırı, onun üzerinde yükseldiği toplumsal düzene karşı bir saldırıya, toplumsal yaşamın her alanında yeni burjuva toplumunun giderek yayılmasının bir zaferine dönüştü. Geleneklerin, düşüncelerin, kabul edilmiş "değerler"in dönüşümündeki bu zaferler *18. yy'ın büyük burjuva devrimleri* ile sonuçlandı: 1776 Amerikan devrimi ve 1789 Fransız devrimi. Bu hareket 19. yy boyunca Avrupa ve Amerika'da, ülkesine göre inişli çıkışlı bir başarıyla devam etti.

Bu devrimler, burjuvazi, küçük burjuvazi ve pre-proletarya zümrelerindeki, geleceğin herhangi bir alınyazısı ya da kutsal Tanrı tarafından önceden belirlenmeyip, *insanlığın kendi geleceğini belirleyebileceğ*ine dair yaygın yeni bir uyanışın da ürünüydüler. *Aydınlanma Çağı*'nın "dönemin düşünce biçimi", insan özgürleşmesinin motoru olarak insan aklına

iman olarak özetelenebilir. Doğa bilimlerindeki ve teknikteki gelişmeden sonra, bu "dönemin düşünce biçimi", devlet kurumlarının eleştirisine, felsefi ve edebi etkinliğe, siyasal mücadeleye yayıldı. Bir yanda burjuvazi, öte yanda monarşi, asiller ve din adamları arasındaki güç ilişkilerinin kökten bir altüst oluşu sonucunda, bu özgürleştirici patlama en üstün ifadesini 18. yy'ın iki büyük devriminde bulacaktır.

Bununla birlikte, kapitalist üretim tarzının yayılması ölçüsünde, burjuva toplumunun çelişik görünümü, burjuva devrimlerinin ve burjuva toplumunun yayılmasını temsil eden iktisadi ve siyasal ilerlemenin ikili ve çelişik doğası belirginlik kazandı. Kapitalizm yalnızca bilginin, zenginliğin, insan haklarının büyük bir yayılışı değil; yoksulluğun, adaletsizliğin, baskının, en temel insan haklarının inkarının da bir birikimidir. Toplumun zenginler ve yoksullar arasında kutuplaşması, Balzac gibi gerici görüşte olan yazarlar ve muhafazakâr ideologlar da dahil olmak üzere, tüm gözlemcilerce açıkça görülüyordu. Bu bilinçlenmeye, yeni bir toplumsal pratik eşlik ediyordu: O güne kadar siyasal ve toplumsal sahneye egemen olan monarşi, asiller ve yüksek papazlara karşı Tiers-Etat'nın ("Üçüncü Zümre") mücadelesi olan sınıf mücadelesi, işçi zanaatkârların, preproletaryanın ("*Sans culottes*", "*bras nue*") ve proleterlerin kapitalistlere karşı sınıf mücadelesine dönüşüyordu.

Mutlak monarşilerin zayıflaması ve devrimci kitle hareketlerinin belirmesi, genellikle demokrasi ilkelerinin en köktenci yorumuna dayanarak, değişik ezilen toplumsal zümrelerin kendi taleplerini dile getirmelerine imkân veriyordu. Bireyler arasındaki eşitlik, cinslere de uygulanmalıydı. "Kadın ve vatandaş hakları bildirgesi", Fransız devriminin ortasında belirdi. Bildirge, kast ya da ırk ayrımcılığına izin vermiyordu:

Yahudilerin özgürleşmesi, köleliğin kaldırılması hareketi, genel oy hakkının yayılması böyle başladı. Sonunda uluslar arasında eşitliği, kendi kaderini belirleme hakkını, böylelikle de, özellikle İrlanda, İtalya ve Almanya'daki ulusal demokratik hareketlerin yükselişini ifade ediyordu.

Yeni ekonomik gerçeklik ve yeni siyasal sınıf pratiği yeni bilimsel sorular ve yeni ideolojiler de üretti. *Özgürleşme "vatandaş"da, adli ve siyasi insan haklarında durmalı mıydı? Üreticilere, sömürülene (kadın ve erkek) "ekonomik insan"a varmak zorunda değil miydi?* Böylece, Aydınlama Çağı'nın sonunda *toplumsal sorun, ekonomik özgürleşme* sorunu ve onunla bu özgürleşme için çalışan reel hareket ve düşün akımı olarak *sosyalizm* ortaya çıktı.

Kapitalist üretim tarzının belirmesinden makinalaşmanın ve modern fabrikaların doğuşuna; fabrikalarda toplanmış işçilerin ortaya çıkışından ilksel proleter sınıf mücadelesine; sömürgeleştirilmiş halkların yeni kapitalist sömürünün biçimlerine direnişlerinden köktenci bağımsızlık hareketlerine (Latin Amerika, İrlanda vs.); burjuva devrimlerini en yüksek noktasında, sırf devrimci burjuvazinin amaçlarıyla sınırlı kalmayan genç proletaryadan yana sosyalist amaçlı bir söylemle devrimcilerin belirmesine; radikal burjuva rasyonalizminin, kendini yarı-feodal düzeni eleştirmekle sınırlamaksızın, genelde "toplumsal düzen"in ve tarihin tüm gizli nedenlerini (yani toplumun özel mülkiyet tarafından uzlaşmaz sınıflara bölünmesi) açıklamaya başlayan aydınlık ve eleştirel toplumsal bilimlerce "aşılması": İşte marksizmin doğuşunu mümkün kılan tarihsel bağlam ve evrim.

Sosyalizm, "altın çağa dönüş", yani sınıfsız bir toplum düşüncesi, sınai kapitalizmden çok daha eskidir. Antik Yunan şiirinde, İbrani peygamberlerinde, katolik kilisesinin ilk pa-

pazlarında, klasik Çin ve İslam düşünürlerinin bir çoğunda bu düşüncenin yansımasını buluruz. Ortaçağ boyunca ve 15. yy'dan itibaren büyük ideolojik hareketlerde bu gelenek giderek yaygınlaştı. Avrupalıların keşif seyahatleri ya da sömürgeleştirme hareketleri boyunca rastladıkları görece eşitlikçi toplumların varlığı ile bu düşünce beslendi.

Marksizm, hiç şüphesiz, bu yoksulların, sömürülenlerin ve ezilenlerin özgürleşme mücadeleleri ve hayalinin eski ve ulu geleneğinde yerini almaktadır. Onlarla birlikte sorgulamaları, gösterileri, kaygıları, ortak başkaldırıları paylaşmakta. Ama Marksizmde özgül olanı, son tahlilde ancak 18. yy'dan itibaren yeni olan sanayi devrimi tarafından kapitalist üretim tarzının pekiştirilmesine sıkısıkıya bağlı olan birşeyle açıklayabiliriz: Ücretli emeğe dayanan toplumsal sınıf olarak proletaryanın kesin belirişi; Ücretli Emek ve Sermaye arasındaki yeni toplumsal uzlaşmazlıktan doğan "toplumsal sorun"un radikal bir biçimde bilincine varılması.

II. Marksizmin temel özellikleri

Marksizm hem devrimci bir dönüşüm hem de;

– insani bilimler, daha doğrusu toplumsal bilimlerin;

– herşeyden önce Fransız devriminin aşırı solundan doğan, devrimci örgütlerin, siyasal özgürleşme hareketinin;

– tüm felsefi ya da toplumbilimsel kuramların dışında, bizzat emekçilerce yaratılan ilksel ve kendiliğinden işçi hareketinin;

– marksizm öncesi sosyalizmin, yani esas olarak eğitsel ve insaniyetçi (ilk "komünist" kolonilerin kurulması) etkinlikle bileşen felsefi, sosyolojik, ekonomik kuramların ve ideolojik düzeyde "toplumsal soruna çözümler"in, daha iyi bir toplum tasarımının geliştirilmesinin

gitgide ilerleyen bir birleştirilmesi olarak belirir.

Marx ve Engels, bu alanların her birinde daha önceden varolandan hareketle, birikmiş kazanımları tamamyla özümler ve onları eleştirel bir incelemeye tabi tutarlar. Böylece bu kazanımları kökten dönüştürürler, ama kendileri için temelde geçerli olan ne varsa onları korurlar.

Toplumsal bilimler alanında, eleştirel sahiplenme özellikle klasik Alman felsefesi, İngiliz ekonomi politiği ve sınıf mücadelesi ve toplumsal sınıflar kavramını keşfetmiş ve uygulamış olan Fransız toplum bilimsel tarihyazımına ilişkindir.

Toplumsal özgürleşme hareketi alanında, Marx ve Engels, Baböfçülük, Balankicilik olarak ortaya çıkmış olan devrimci

örgütlerin ve devrimci eylemin devamlılığını, kendilerinin de katıldığı ilk Alman devrimci örgütlerinden çıkardıkları derslerle birleştirerek sürdürdüler. Mutlakiyetçiliğe karşı, İtalya'da, İrlanda'da, İspanya'da demokratik taleplerini bu geleneğe kattılar. Büyük Britanya *Çartist* partisinin, bir işçi kitle partisinin ilk deneyimlerinden çıkarılan dersleri de buna katmaya çalıştılar.

Sosyalist düşünce ve örgüt (genellikle devrimci olmayan ve hatta siyasi bile olmayan) alanında, burjuva toplumunun tahlilini, gelişme eğilimlerini, evrimini, onu çöküş ve yıkılışa götüren çelişkilerini katmaya çalışıyorlardı. Bu yöntemi özellikle feminist ütopik sosyalistlerin bağlanmış oldukları, kadına baskı tahlilinde uyguluyorlardı. Bu esas olarak, ütopik sosyalizmi bilimsel sosyalizme dönüştürme çabasıydı. Aynı zamanda, Marx ve Engels, sosyalist düşünce ve örgütü *siyasal eylemin zorunluluğu* üzerine temellendirmeye, yani devrimci örgütle eylemi kaynaştırmaya çalışıyorlardı.

Son olarak, işçi sınıfının ilksel örgütlenme alanında, Marx ve Engels herşeyden önce, hem acil hedeflerin yanında sosyalist amaçları hem de devrimci siyasal eylemin yanısıra ekonomik (sendikal, yardımlaşmacı) ve eğitsel eylemi sürdürmeyi içeren bilimsel sosyalizmin, komünizmin programını (ilkelerini) koymaya çalışıyorlardı.

Böylece Marksizm *dört katlı* bir *sentez* olarak ortaya çıkıyordu:

– temel toplumsal bilimlerini sentezi;

– bu toplumsal bilimlerle insanlığın özgürleşmesi tasarımının sentezi;

– insanlığın özgürleşmesi tasarımı ile, gerçek özörgütlenme hareketi ve modern proletaryanın kendi kendini özgürleştirmesinin sentezi;

– reel işçi hareketinin devrimci, siyasi örgüt ve eylemle sentezi.

Bu sentezler, bir anda ve hep birlikte sonuçlanmamışlardır. İnsan varlığının en son amacının insan varlığı olmasının dışında *a priori* hiç bir tarafgirlikten ve aksiyomatikten hareket etmeyen, dogmatik olmayan bu sentezler, tüm insan eyleminin nihai ölçüsü olan *pratiğin sınanmasına* her zaman yeniden tabi tutulurlar. Yeni deneyimlerin ya da henüz yeterince bilinmeyen bir geçmişe ilişkin yeni verilerin ışığında sürekli olarak yeniden sınanmalıdırlar.

Buna karşılık, dev gibi bir deneyim yığınına ve ampirik verilere dayanan bu sentezde varolan herşey konjonktürel, kısmi verilerin ışığında, yani esas olarak izlenimci tarzda, gelişigüzel yeniden sorgulanamaz. Benzer bir sorgulama, öncekini eğer doğruluyorsa, sonraki olayların ışığında sırası geldiğinde yeniden gözden geçirilmeli ve eleştiriye tabi tutulmalıdır.

Daha genel olarak, bu sentezler, *burjuva toplumunun ve insanlık tarihinin ardarda gelen, üretim tarzlarının* bir toplu bakışına, yani *kendi bütünlüğü içinde* özel bir toplumun gelişme yasalarını çıkarma olanağını *incelemeye* dayanırlar. Bu bütünü "kucaklayıcı" bakış açısından kurtulmaya çalışan ve ona gerek duymayan herhangi bir kısmi yaklaşım kuşkuyla karşılanmalıdır. Bu anlayış hemen hemen her zaman kaçınılmaz olarak hatalı tahliller ve olaylarca doğrulanamayan öngörülerle sonuçlanır.

Dahası bu sentezler işçi sınıfının kendini örgütleme ve kendini özgürleştirme çabaları, devrimci örgütler kurmaya yönelik çeşitli girişimleri ve toplumsal soruna getirilmeye çalışılan çeşitli çözümleriyle özgürleşme hareketinin eleştirel bir tahlilinin en gelişmiş akademik ve bilimsel araştırmalar-

la birlikte ürettiği verilerin eleştirel bir sahiplenmesi anlamına gelir. Bu eleştirel sahiplenmede, yeniden kullanıp yararlanma ile yenileşme arasında devamlı diyalektik bir denge vardır.

Marx ve Engels tarafından benimsenen gerçeğe yaklaşma yöntemi olarak (toplumsal evrim) bu denge, marksizmin düşünme biçiminde kaçınılmazdır. Marksizm sezgisel bilgiye olduğu gibi anasının karnında öğremeye de inanmaz. Ne proletarya ne de tarihsel harekete (sınıf mücadelesinin beklenmedik olguları) ilişkin olarak tek yanlı "eğitici" gibi davranmaz. Devamlı dönüşüm halinde olan gerçekten, sürekli olarak öğrenir. Eğitenlerin de eğitilmeye ihtiyaçları olduklarını, bir yanda bilimsel praksis, öte yanda proletaryanın gerçek *praksis*inde kök tutan kolektif devrimci *praksis*in yalnızca devrimcileri ve emekçi insanlığın tümünün kendini eğitmesine imkân verdiğini içerir.

III. Toplumsal bilimlerin marksizm tarafından dönüştürülmesi

1) Klasik Alman felsefesinin dönüşümü

Klasik Alman felsefesinin marksizme başlıca katkısı, Marx ve Engels'in onu "ayakları üzerine oturtarak" dönüştürüp, geniş olarak toparladıkları *Hegel diyalektiği*dir.

Diyalektiğin oldukça eski bir kökeni vardır. Felsefi düşüncenin ilk belirtilerinden başlayarak, özellikle Yunan filozof Heraklitos ("herşey değişir", "herşey hareket halinde", "herşey yokolur"; yunancası *"panta rei"*) ve Kung-sun Lung ve Taichen gibi birçok Çinli düşünürde diyalektiğe rastlanır. Daha sonra Hollandalı Yahudi filozof Spinoza (17. yy) tarafından geliştirilmiştir. Bütün zamanların en büyük düşünürlerinden biri olan Hegel'in canlandırdığı klasik Alman felsefesi tarafından en yüksek noktasına ulaştırılmıştır.

Diyalektik düşüncenin kazanımları, herşeyden önce:

• Tüm gerçekliğin devamlı bir değişim olarak, yani *olayların bir toplamı* olarak değil *süreçlerin bir bileşimi* olarak anlaşılması.

• Tüm gerçekliğin, hiçbir parçanın, diğer parçalarla ilişkileri, kendi iç bağlantıları dışında, yalıtılarak anlaşılamayacak olan, hareketli bir bütün olarak anlaşılması.

• Hareketin bu *bütünlüğün* iç çelişkilerinin bir sonucu olarak anlaşılması.

• *Bilginin* düşünce tarafından (insani etkinlikle) gerçeğin bir kavranışı, yani *özne ile nesnesi arasında karşılıklı bir eylem* olduğu anlayışı. Özne, gerçeği kavradığı biçimde dönüştürmeye yönelir ama araştırma, kavrayış etkinliği ve gerçeğin dönüşümüyle kendisi de dönüşür.

• Bilginin, kavranma sürecinde içkin olan *gelişme yasalarının* tahlil ve eylem yoluyla ortaya çıkışı olarak anlaşılması.

Gerçekliğin bütünlüğünü anlamaya yönelik ardarda gelen sahiplenmeler yoluyla ilerleyen etkin ve bilimsel düşüncenin, bu genel metodolojisi, esas olarak formel mantık ve kısmi deneyimlere dayanan, ölçüsüzce uzmanlaşmış, parçalı bilginin salt analitik yöntemiyle karşılaştırıldığında, çok önemli bir adım olmuştur.

Diyaletik, formel mantığı ve kısmi deneyimleri reddetmez. Onları içine katar. Ama aynı zamanda sınırlarını da koyar. Böylelikle diyalektik, birkaç bilimi bünyesinde birleştiren ve ekonomi ve tarih alanında büyük başarılar kaydeden, nesnesi toplumun bütünü olan ve eninde sonunda insan türünü konu alan bütün bilimleri de kapsayacak olan marksizm gibi bir bilginin gelişmesine olanak verir.

Büyük Alman felsefesinin, Fransız devrimiyle kazanmış olduğu deneyimle uyarılan Hegel düşüncesi (gençliğinde Hegel pre-Jacobin bir devrimci örgüte dahi katılmıştı), bir çok anahtar konuda bir "nitel sıçrama"nın, özellikle toplumsal emeğin insanlık tarihinde oynadığı motor rolü saptamasıyla kıyısına kadar gelmişti. Ama siyasal karşı devrimin Fransa'da ve Avrupa'daki yengisi ve burjuva toplumunun ve 19. yy'ın ilk yirmi yılı boyunca proleter sınıf mücadelelerinin henüz yeterince sağlam olmayan karakteri, bu büyük dehanın düşüncesinin bazı sınırları aşmasına olanak tanımadı. Bu da aşağıda belirtilen yetersizliklere neden oldu:

(a) Diyalektik esasta idealist olarak anlaşıldı. Düşünce hareketi maddi gerçekliğin hareketine göre tasarlandı. Reel, genellikle ideal olanla özdeşleştirildi. Tarihin diyalektiği, son tahlilde "mutlak idea"nın diyalektiğine indirgendi. Özgürlüğün gerçekleşmesi tarihin sonu olarak –Hegel bu kavramı Aydınlanma Çağı ile paylaşıyordu– yani devrimci burjuvazinin tüm mücadelesinin kurulduğu insanlığın özgürleşmesi tasarısının sonu olarak görüldü; bu tinsel kurtuluşun gerçekleşmesiydi: "Ruhu özgür olan köle, efendisinden daha özgür olabilir."

(b) Diyalektiğin bu idealist kavranmasından hareket eden tarih felsefesi, bundan dolayı, yarı metafizik, çok soyut bir boyut aldı. Tarihin kahramanları, özgürleşme hareketinin özneleri ve araştırma nesneleri olan çalışan, sömürülen, düşündükleri gibi acı çeken ve "iç dünyaları" ve "ruh halleri" olan, yaşadıkları gibi somut kadın ve erkekler değildir. Bu alanı genellikle "manevi varlıklar", yani idealar, dinleri de içine alan ideolojiler doldurur.

Hegel'in tarih felsefesinin bu metafizik yetersizliğinin, emek (üretim), maddi yaşamın örgütlenmesi ve Devlet (toplumsal yapı) arasında Alman filozofunu sayısız tarihsel olgudan tamamıyla materyalistçe sözetmeye varan bir tahlilin eşiğine kadar götüren, dahiyane sezgilerle yumuşatıldığı doğrudur.

(c) Diyalektiğin idealist kavranışına dayanan idealist bir tarih felsefesi, toplumsal gerçekliğin ve özellikle filozofun içinde yeraldığı Devleti (Prusya devleti) *savunan* görüşü ile kolayca yozlaşabilir.

Hegel'in ünlü "gerçek olan aklidir; akli olan gerçektir" formülündeki "olmak" fiili diyalektik olarak anlaşıldığında, "oluşmak, dönüşmek, gelişmek, sonra gerilemek ve yokol-

mak"la eşdeğer olduğunda *otomatik olara*k savunmacı değildir. Şu anlama gele*bilir*: "Gerçek olan herşey ancak bu gerçeklik bir zorunluluğa ve bu bakımdan kendi akliliğine de karşılık düştüğünde ayakta kalabilir. Bu aklilik gerilediği ve parçalandığı ölçüde, kendi çelişkilerini giderek daha fazla ortaya çıkardıkça ve bu çelişkiler patlayıcı hale geldikçe, gerçeklik giderek "akıl dışı" hale gelir, yani parçalanmaya başlar ve daha akli, yeni bir gerçekliğe yerini bırakmak üzere ortadan kaybolur. Ve koşut olarak: "Henüz tamamıyla gerçekleşmemiş olsalar dahi, henüz potansiyel, embriyonik olsalar dahi, tüm akli olanlar giderek gerçek haline gelecekler, olgularda giderek artan bir biçimde kendilerini gerçekleştireceklerdir."

Ama *potansiyel* olarak bu aynı devrimci formül tamamıyla tutucu bir biçimde de yorumlana*bilir*. Bu durumda, şöyle olur: "Tüm gerçeklik aklidir (yoksa varolmayacaktı), yani zorunlu (onu doğuran süreçlerin bir bileşiminin kaçınılmaz sonucu). *O halde sorgulanmamalıdır*. Akli ve zorunlu olan herşey zaten gerçekleşmiştir. Gerçekleşmiş olmayan ne aklidir (ya da henüz değil) ne zorunludur; aksi takdirde önceden gerçekleşmiş olurdu."

Bu iki koşut yorum bizzat Hegel'in düşüncesinde bulunmaktadır. İlki, gençlik yapıtlarında ağır basar. İkincisi, "sivil toplum"a egemen olan toplumsal ve ekonomik egoizme karşıt, "kamusal iyiliği" ve "erdem"in somut örneği diye kabul edilen (Platon ve Aristo'da olduğu gibi) Devlet'in, dinin, Prusya monarşisinin ortağı "Eski Hegelci" akımdır. Birincisi, içlerinde gençliğinde aralarına karışan ve amansız siyasal, ekonomik, toplumsal, tarihsel, felsefi eleştiri çalışmasını sürdürecek olan Marx'ın da bulunduğu kurulu *düzene karşı*, itirazcı tanrı tanımaz (özellikle Feurbach) radikal filozofların

"Genç Hegelciler" akımını ortaya çıkardı.

En az bilinen gençlik yapıtlarından birinde, *Der Geist des Christentums* (Hıristiyanlığın ruhu), Hegel şunları yazmaya kadar varacaktır: "Özgürlüğün nesnesi yalnızca ideadır. O halde, Devleti aşmak gerekir! Çünkü tüm Devlet özgür insan varlığını, bir makinanın (Raderwerk) parçalarıymış gibi görmüştür. Ve bu böyle olmamalıydı. O halde devlet *ortadan kalkmalıdır*... Aynı zamanda, burada, bir insanlık tarihinin, yani Devletin, anayasanın, hükümetin, yasamanın tüm sefil insani çalışmasının ilkelerini koymak ve onu bütün çıplaklığıyla ortaya çıkarmak istiyorum!" (G.W.F. Hegel, *Der Geist des Christentums*, Ullstein 1978, s.341. Çeviri EM)

(d) Maddi gerçeklikten uzaklaştırılmış idealist diyalektik, sahiciliğin asıl ölçüsü olan epistemolojik ölçütlerin, ulaşamayacağı bir noktaya taşınır. Aynı şekilde, kendisini çevrimsel bir akıl yürütmenin içine hapseder ve hatta solipsizme [düşünen ve özne için kendinden başka gerçeklik olmadığı teorisi.ç.n.]. Sahicilik ve hakikilik derecesinin nihai kanıtı olan ve düşünce sisteminin nihai doğrulanması olarak işlev gören usavurmanın içsel tutarlılığını dogmatik bir döngüyü benimseyerek tehlikeye sokar.

Marx ve Engels, idealist diyalektiğin bu yetersizliklerini "onu ayakları üzerine oturtarak" (yani, Hegel onu başaşağı yerleştirmişti) düzeltmeye çalıştılar. *İdealist diyalektiği materyalist diyalektiğe dönüştürdüler*. Bu da aşağıdaki saptamalara dayanır.

(a) Maddi gerçeklik (doğa ve toplum) onları açıklamaya çalışanların arzu, tutku, niyet ve düşüncelerinden bağımsız olarak vardır. Düşüncenin açıklamaya çalıştığı *nesnel bir gerçeklik*tir. Bilginin kazanılması süreçleri (ve öyleyse toplumsal bilim de dahil olmak üzere bilimler) de doğal olarak,

nesnel süreçlerdir, eleştirel bilimsel incelemenin potansiyel nesneleridir.

(b) Düşünce asla, sürekli olarak dönüşüm halinde olan ve gerçeğin dönüşümünün düşüncenin ilerlemesinin her zaman önünde yer aldığı nesnel gerçeklikle bütünüyle özdeşleştirilemez. Ama giderek daha fazla ona yaklaşabilir. Demek ki gerçek anlaşılabilirdir. Düşüncenin ve bilimlerin ilerlemesi (her ne kadar zorunlu olarak doğrusal ve sürekli değilse de) mümkündür ve bunun böyle olduğu somut olarak, pratik olarak, insanlık tarihindeki sonuçlarıyla (doğrudan öngörüler, gerçekleşen uygulamalar vs.) yani pratik sonuçlarıyla doğrulanabilir. *Düşüncenin*, bilimin *doğruluğunun derecesinin son ölçütü*, demek ki *pratiktir*. Düşünce gerçek süreçlerin açıklanmasında yalnızca önceden varolanı açıklamak için tutarlı olduğu ölçüde değil, henüz varolmayanı öngörmeye yaradığı, ele alınan gerçek sürecin bütünlüğünde açıklanmasında bu öngörüyü katmaya ve önceden saptanmış bir amaca bağlı olarak değişmeye ve dönüştürmeye hizmet ettiği ölçüde etkindir (bilimseldir). *Son tahlilde, bilgi insan türünün yaşamasının bir aracı, bu türün yaşayabilirliğini artırmak için doğadaki yerini değiştirmek için bir imkândır*.

(c) Tarihin diyalektiği "genel olarak insan"ın, "kadın veya erkek esas olarak manevi varlıkların" bir diyalektiği değil, somut ve gerçek insan varlıklarının bir diyalektiğidir. Gerçek ve somut insan varlıkları tarihsel ve soyut olarak özgül insan varlıklarıdır, *yani tarihsel çağa göre değişen, içinde yaşadıkları özgül toplumsal koşullarca belirlenirler*.

(d) *Tarihte kendisini gerçekleştiren* ve geliştiren *gerçek özgürleşme hareketi* öne sıçramalarıyla ve ciddi gerilemeleriyle ne esas olarak ne yalnızca ne de herşeyden önce manevi özgürleşme hareketidir. Bu herşeyden önce ruhun özgürleşme-

sinin ilerleyen bir fethi değil yararlanma (jouissance) olanaklarının, *özgürlük ve yaşamın maddi alanının* yayılan, genişleyen fethidir. Bunların arasında manevi zevkler, estetik vs. hiç şüphesiz önemli bir yer tutar. Ama onların tatmini, önceden çözülmesi gereken temel beslenme, koruma, sağlık, eğitim, kültür edinme vd. ihtiyaçların tatmini ile koşullanmıştır. Söz konusu olan, bireyleri doğa güçlerinin zorladığı bağımlılıktan kurtarmaktır. Sözkonusu olan onları başka bireylere bağımlılıktan kurtarmaktır.

Kölenin manevi kurtuluşu yaşamı için hiç şüphesiz hayatidir. Ama onun maddi kurtuluşu için mücadele, yani toplumsal kurum olarak köleliğin ve köleliği yaratan tüm toplumsal gerçekliğin yokedilmesi, onun için çok daha önemlidir. Herhalü kârda, tarihte kölelerin kendileri tarafından yürütülen gerçek bir maddi kurtuluş hareketi olmuştur. Marx ve Engels'in gençlik eserlerinden başlayarak saptadıkları ve yaşamları boyunca sadık kaldıkları program; *insan varlığının sefil, sömüren, baskı altında, yabancılaşmış ve bundan ötürü tüm insanca olanaklarını gerçekleştirme yeteneğinden yoksun olduğu tüm kurumlarla ve koşullarla mücadeledir.* Demek ki bu diyalektiğin her türlü müdafaacı kullanımından köktenci bir kopuştur.

Diyalektik materyalistin Fransız toplumbilimsel tarihyazımının başlıca keşifleriyle kaynaşması, İngiliz ekonomi politiğinin temel kazanımlarıyla –insan varlığında toplumsal emeğin merkeziliği– geliştirilmesi Marx ve Engels'e insanlığın toplumsal oluşumuna dair kendi teorilerini tutarlı bir biçimde oluşturma imkânını verdi: "Tarihin materyalist yorumu" diye de anılan tarihsel materyalizm teorisi.

2. Fransız toplumbilimsel tarihyazımının dönüşümü

"Tarihi yapanların büyük adamlar" olmadığı, esas olarak çok sayıda bireylerin çatışmalarının, yani *toplumsal güçlerin çatışmalarının* ürünü olduğu saptaması, tarihyazımının başından beri açıkça anlaşılmıştır. Thucydide gibi Yunan tarihçilerinde aşağıdakine benzer formüllere rastlıyoruz: Tüm kent, aralarında sürekli bir savaşın bulunduğu bir zengin kente ve bir yoksul kente bölünmüştür. Klasik Çin yazarları da aynı anlayışa erken varmışlardır. Aynı şekilde, İslam aleminin en büyük düşünürlerinde, hepsinden önce tarihsel materyalizmin eşiğine kadar gelmiş olna İbni Haldun ve Al Biruni gibi büyük tarihçi/ toplumbilimcilerde de bu anlayışa rastlıyoruz.

16. yy'dan 18. yy'a büyük burjuva devrimlerinin deneyimi, bunlardan çıkarılan ve günlük siyasal kaygılarla beslenen dersler, 19. yy başında, herkesten önce Fransız tarihyazımını, tarihin yürüyüşünü anlamadaki araçlar olarak toplumsal sınıflar ve *toplumsal sınıflar* arasındaki çatışma, yani *sınıf mücadelesi* kavramlarını yaratmaya vardırmıştır. Böylece sırasıyla, François Quesnay, Benjamin Costant, Augistin Thiery, Mignet, Guizot, Thiers, İngiliz devrimi, Normanların İngiltereyi fethi, Fransız devrimi ve 1815'de Burbonların restorasyonu incelemeleriyle bu kavramları işlediler.

Zaten bu yolda kimi İngiliz ve Alman yazarları, özellikle 16. yy'da Hollanda devrimi incelemesiyle Schiller, onlardan önce bu işe girişmişti. Aydınlanma Çağı'nın kimi büyük düşünürleri, özellikle Voltaire ve Montesquieu tarihin son tahlilde içinde oluştuğu maddi koşullarca belirlendiğini ortaya koymuşlardı bile. Ama toplumsal ve ekonomik koşullardan çok, doğal (iklim, coğrafi konum, ırklar vb.) ve politik (anayasal) koşullara öncelik tanıma eğlimindeydiler. Jean Jacqu-

es Rousseau ve Condorcet bu yolda daha da ileri gittiler.

Toplumbilimsel tarihyazımının önemi, insanlık tarihinin bütününün değilse de en azından bir ya da birçok yüzyılın büyük tarihsel dilimlerine uzanan bir biçimde, yeni sınıf kavramlarının sistemli olarak uygulanmasından kaynaklanır. Bu anlamda, tarih yazımında toplumların yapısının ve dinamiğinin en iyi kavranışındaki ilerlemelerle bileşen, toplumsal bilimlerde gerçek bir devrim sözkonusudur. Marx ve Engels aynı şekilde, klasik Alman felsefesinin olduğu gibi Fransız toplumbilimsel tarihyazımının da mirasçıdırlar.

19. yy'ın başındaki Fransız tarihçilerinin çalışması, tarihsel bilimde ve toplumbilimde tartışmasız büyük bir ilerlemeyi temsil ediyorsa da, tarihin bilimsel açıklanışında olduğu gibi çağlarının, muzaffer kapitalizmin toplumsal/siyasal –ve de tarihsel– gerçekliğinin anlaşılmasında aşikar çelişkiler konusunda da hâlâ büyük eksikler taşıyordu:

(a) "Toplumsal sınıflar" ve "toplumsal sınıflar arasında çatışma" kavramları esas olarak betimsel tarzda ele alınmıştı. Bu çatışmaların maddi temeli yadsınmamışsa, hatta özellikle feodal toplumda bazı sınıf muhalefetlerine (hepsi değil!) ilişkin olarak doğru bir biçimde açıklanmışsa da, toplumda yapısal, organik ve herşeyden önce üretimde toplumsal sınıfların yeri arasındaki bağlantı, bunların toplumsal rolleri ve siyasal mücadeleler açıkça ortaya konmamıştı.

(b) İdeolojik mücadeleler, düşünce sistemleri arasındaki çatışmalar, "manevi değerler" (Tanrı, Din, bir büyük harf "Ö"ile Özgürlük, Kamusal İyilik, Güzel, hatta Ulus) maddi çıkar çatışmalarının üstüne yığılan, bunlardan kopuk ve ebedi bir değerleri olmasa da, kendi özlerini oluşturan özel bir anlama sahip olarak değerlendirilmişti.

(c) Geçmişte kalıcı bir biçimde kendilerini dayatmış olan

toplum ve siyasal mücadelelerin ve devrimlerin ezeli yenik düşmüşlerin, toplumun en yoksul tabakalarının (sınıflarının) çıkarları ve mücadeleleri, genel olarak incelenmemiş ya da kısıtlı bir biçimde incelenmişti. İnceledikerinde de bunu, bazen sınıfsal nefretle, genellikle anlamadan, ön yargıları ışığında yaptılar.

Kimi kez gülünç bakış açılarına, sayısız iftiralarına rağmen, bunlar, her tarihçi ve vakanüvis kuşaktan kuşağa olduğu gibi geçmiştir. Karmakarışık ve rasgele örnekleyelim; Albigensian'cıların, Katar'ların hem cinsel ilişkide bulunmayı reddettikleri hem de büyük çapta çocuk öldürmeyi alışkanlık haline getirdiklerine dair efsane; sözde cermanik halklara nasip olan Devlet kurma niteliğini slav halkların yukarı Ortaçağ boyunca göstermekten aciz olduklarına dair efsane; Yahudilerin "savaşma niteliği"nden yoksun olduklarına dair efsane; Anabaptistlerin Münster'de "kadınları toplumsallaştırdıkları"na dair efsane; Meksika'daki yerlilerin çok geniş ölçekte insan kurban ettiklerine dair efsane; Kuzey Amerika'da Kızıl Derililerin "kan dökücülğü"ne ve köleliğe tabi tutulmasalardı çalışmayı reddedecek olan Siyahların "doğuştan gelen tembellikleri"ne dair efsane.

Tarih yazımı –marksizm tarafından etkilenmiş olanı hariç– hiç kuşku yok ki hem tarihsel gerçekliği hem yeniklerin onurunu önemsemeyen, galiplerce yeniden yazılan bir tarih üretti.

(d) Daha özel olarak, aynı sınıf ve sınıf mücadelesi kavramları, Sermaye ve Ücretli Emek arasındaki uzlaşmazlığı açıklamak sözkonusu olduğu ölçüde 19. yy'a yaklaşıldıkça ve tarihyazımı ve toplum biliminin kaçınılmaz olarak siyasete açıldığı çağdaş toplumsal mücadelelerin tahlili sözkonusu olduğunda, giderek daha fazla ürkekçe uygulandı. Bu andan

başlayarak ve apaçık kendi öz sınıf çıkarlarının baskısıyla, büyük burjuva tarihçi/toplumbilimciler, yaptıklarının siyasal bir davranış olduğunu inkar ederek, diğer toplumsal sınıfların çıkarlarından farklı özgül maddi çıkarları savundular. Aniden bir ebedi ve ezeli "Toplumsal Düzen'in, Kamusal İyilik"in, "ulusun Genel Çıkarları"nın, "yüce manevi değerler"in savunucusuna dönüştüler.

Kendi sınıf düşmanları, artık oldukları gibi değil "kargaşa çıkarıcılar", "kanlı anarşistler" (daha sonra dişleri arasında bir bıçak taşıyan ve çorbaya çocukların parmaklarını kesen ve hatta "kötülükler imparatorluğunun temsilcileri olan" bolşevikler), "şiddet kışkırtıcıları", kısaca "uygarlığa" karşı çıkan "barbarlar" olarak sunuluyorlardı. Irkçı ve faşist politikacı ve ideologlar daha açık bir biçimde; hasımlarının onlara karşı davranışını haklı çıkarmaya hizmet eden, "alt-insanlar", insan niteliğinden yoksun varlıklar olduklarını söylüyorlar.

(e) Toplumsal sınıfların ve Devletin kökeni açıklanmıyordu. Bu arada, Devlet belki insan varlığının en ilksel aşamaları dışında hemen hemen ebedi ve ezeli olarak gösteriliyordu. Devletin ortadan yokolması imkânsız, hatta bu durum "insan doğasına aykırı" olarak değerlendiriliyordu.

Marx ve Engels tarihsel materyalizm teorisini geliştirerek, Fransız toplumbilimsel tarihyazımının bu çelişkilerini ve yetersizliklerini aştılar. Böyle yapmakla da toplumsal sınıflar ve sınıf mücadelesi kavramlarını zenginleştirdiler ve aydınlığa kavuşturdular.

(a) Toplumsal sınıflar insan topulumunun (varlığının) ebedi ve ezeli ve de sürekli toplumsal kurumları değildir. Toplum gelişmesinin belirlenmiş bir aşamasında ortaya çıkarlar. Toplumsal formasyondan toplumsal formasyona kendilerini geliştirir ve dönüştürürler. Yazgıları ortadan

kaybolmaktır. Toplumsal örgütlenme, sınıfsız ilkel toplumdan ardarda gelen aşamalarla, sınıflı toplumun değişik biçimlerinden geçmiş ve geleceğin sınıfsız (komünist) toplumunu geçecektir.

(b) Tarihin bu genel yürüyüşünü, yani toplumun kökenini, gelişimini, sınıflara bölünmesinin artması ve sönümlenmesini anlamak için, tüm canlı yaratıklarda olduğu gibi, insan türü için *maddi yaşamın önceliği*nden hareket etmek gerekir. Ama diğer tüm türlerden farklı olarak, insan türü bilinçli bir kolektif eylemle kendi yaşamını kendisi *üretir: toplumsal emek*. Bu toplumsal emek, esas olarak gerekli ürün ve toplumsal artık ürün olarak ayrılan bir toplumsal ürün yaratır.

Gerekli ürün işgücünün ve varolan iş araçlarının korunmasına (ve de yeniden üretimine) olanak verir. Toplumsal artık ürün ve genel olarak üretilen mallar bu korunma için vazgeçilmez değildir. Toplumsal artık ürünün önemsiz olduğu sürece toplumun sınıflara bölünmesi olnaksızdır, bu da, (toplumsal artık ürünün sayesinde gereksinimlerini sağlayan) toplumun bir kesiminin kendi öz geçimini üretme zorunluluğundan kurtulması anlamına gelir. Toplumsal artık çabalarının esas olarak maddi varlığının (tüm toplumun maddi varlığının) üretimi/yeniden üretimine ayırma zorunluluğundan kurtarmaya yetmediği sürece, toplumun sınıflara bölünmesi kaçınılmazdır. Gerekli ürünün ancak çok sınırlı bir çabanın (günde birkaç saatlik çalışma) sonucu olduğu andan itibaren, sınıfsız toplumun belirmesi için maddi temel ortaya çıkmış olur.

(c) Toplumsal üretimin ve toplumsal artık ürünün bolluğu son tahlilde, toplumsal emeğin üretkenliğinin bir işlevidir. Ekonomik ilerleme bu emeğin üretkenliği ile olduğu gibi in-

san varlıklarının ortalama yaşam beklentisi (görece uzun ömürlülük) ile de ölçülebilir. Emeğin ortalama üretkenlik düzeyi esas olarak nesnel üretim güçleri (gereçler, iş araçları vs.) ve insani üretim güçlerinden (üreticilerin sayısı ve niteliği) oluşan *üretici güçlerin gelişme düzeyine* bağımlıdır. Üretim tekniği (teknoloji) bundan dolayı bu iki öğenin bir bileşiminin işlevi olarak, teknik bilgi (az çok bilimsel) ve kültürel birikimce birlikte belirlenirler.

Aynı şekilde, toplumun bir bölümünün zamanının önemli kısmını, kelimenin geniş anlamıyla geçimlik üretime ayırma zorunluluğundan kurtulması –ve de mülk sahibi egemen sınıfların varlığı– gerçekte öncelikle böyle olmasına rağmen, yalnızca soyguncu ve sömürücü değildir. Toplum için birikimi, yayılmayı sağlayacak, bilgi yolunu ve onun genişlemesine imkân tanıyacak nesnel zorunluluğa da karşılık düşmektedir.

Toplumsal gelişmenin (üretici güçlerin gelişmesine) belli bir noktasından başlayarak, gönüllü ve topluluğa değgin olarak küçük topluluklarca vaktiyle yerine getirilmiş birikimin işlevi, aynı anda toplumun bir kesimini üretim araçlarını ve üretken olmayan tüketim amaçlı (çoğunlukla müsrif) artık ürünün bir kısmının gasbedilmesidir. Bu, egemen toplumsal sınıfların işlevi ve toplumsal temelidir. *Başkasının emeğinden geçinirler ve yönetim ve birikimin işlevlerini kendi tekellerine alırlar.*

(d) Maddi yaşamlarının üretiminde, toplumsal emeğin örgütlenmesinde ve evrimin belli bir aşamasından sonra insanlar, toplumsal sınıflar, Marx ve Engels'in üretim ilişkileri diye adlandırdıkları, aralarında belirli birtakım ilişkiler geliştirirler. Tüm toplum biçimi, tüm somut toplumsal oluşum, böylesi özel üretim ilişkileri ile belirginleşir Bu üretim ilişki-

leri "ekonomik ilişkilerin" bütünüyle, yani yalnızca doğrudan üretimle değil, malların dolaşımı, üreticilerce onlara sahip olma biçimi (üretim birimileri) ile de belirlenir. Bu üretim ilişkilerinin bütünü, son tahlilde toplumsal ilişkilerin bütünüyle –sınıflı toplumda sınıf ilişkilerinin bütününde– ve aynı şekilde, toplumun yapısıyla da belirlenir. *Bu tarihsel materyalizmin ilk temel savıdır.*

(e) Aşağı yukarı kendilerini otomatik olarak yeniden üreten durulmuş üretim ilişkileri, *farklı üretim tarzlarını* oluştururlar. Marx ve Engels bir dizi üretim tarzını incelerler; göçebe kalabalığının klan ve kabile ilkel komünizmi; köleci üretim tarzı; asyai üretim tarzı (bugün marksistler giderek daha fazla haraççı üretim tarzı terimini yeğlemekteler); feodal üretim tarzı; kapitalist üretim tarzı; (sosyalizmin ilk evresini oluşturacağı) komünist üretim tarzı.

Hiç de doğrusal bir biçimde birbirini izlemeyen, ne de anılan sırayla birbirini izlemesi zorunlu olan, tarihsel olarak birbirinden farklı bu üretim tarzları arasında, daha gür bir *evrimin* mümkünlüğü ile daha az dengeli üretim ilişkileri ile belirginleşen, genel olarak *geçiş dönemleri* yer alır. Marx ve Engels, örneğin feodalizmle kapitalizm arasındaki geçiş evresini, köleci üretim tarzının en yüksek aşamasında ilk atılımını yapmış olan "küçük meta üretimi" olarak adlandırıyorlardı.

Ama bir üretim tarzı, bir yapıdır, baştan aşağı dereceli olarak değiştirilemez. Ancak bir *devrim* ile devrilebilir. Ayrıca belirtmek gerekir ki yeni bir üretim tarzı yerleştiğinde bile, geçmişin kalıntılarını temsil eden üretim ilişkileri de yeni üretim tarzına ait olan üretim ilişkileri ile birlikte yaşayabilir. Ama yeni üretim tarzının kendini kabul ettirmesi kendisine ait olan üretim ilişkilerinin tam da bu kalıntıları kendisi-

ne katması ve özümlemesi ile sonuçlanması, hegemonik olması anlamına gelir (*eşitsiz ve bileşik gelişim yasası*).

(f) "İlerici" yani maddi ve kültürel uygarlık açısından yerini aldığından daha üstün bir üretim tarzı, *üretim güçlerinin gelşimine büyük bir atılım* kazandırmak, yani topluma emeği tasarruf etme, fizik.çabanın azaltılmasına imkân vermekle tamamlanmalıdır. (Sınıflara bölünmüş toplumlarda, özellikle egemen sınıflar bundan serbest zamanlarını, tüketimlerini ve kültürlerini geliştirmede yaralanırlar. Ama üretici sınıflar bu ilerlemeye mütevazi bir biçimde katılmak için mütevazi de olsa başarıyla mücadele edebilirler.) Belirli bir üretim tarzının yükseliş ve sağlamlaşma evreleri boyunca genel olarak olan da budur. Ama özellikleri, iç gelişim yasaları, her üretim tarzının özündeki çelişkilerin sonucu, bu evreleri kaçınılmaz bir biçimde bir çöküş evresi izler. Bu çöküş evrelerinde, ister büyümesinin durması, ister giderek daha fazla patlayıcı hale gelmesiyle istikrarsızlık yaratması, büyümenin yıkıcı olması ile *üretim ilişkileri, toplumsal yapı, "toplumsal düzen", mevcut üretim ilişkileri üretici güçlerin ileriye sıçramasına engel* olurlar. Bu durumda derin ve giderek genelleşen bir toplumsal bunalım, toplumsal devrimler ve karşı devrimler dönemi açılır.

(g) Bir yanda üretici güçlerin ulaştığı gelişme düzeyi, öte yanda mevcut üretim tarzı ve üretim ilişkilerini sürdürmek ya da değiştirmek arasında en genel anlamıyla, olası toplumsal örgütlenme biçimleri yelpazesinin sınırlaması dışında, otomatik hiçbir bağ yoktur (çağdaş fabrika ve dünya pazarı İ.Ö.'ki yüzyıllardaki teknikle mümkün değildi; kölecilik bugünün sınai tekniği üzerinde gerçekleşemezdi; komünizm 15. ve 16. yy'ın tekniğiyle olanaksızdı vs.). İkisi arasındaki dolaşım *gerçek sınıf mücadelesidir ve belirli bir anda onu ortaya çı-*

karan genel sonuçların bütünlüğüdür.

Kadınlar ve erkekler kendi tarihlerini yaparlar. Bunu tüm maddi güçlüklerden bağımsız olarak sınırsız bir olanaklar demetiyle yapmazlar. Somut tarihsel süreç, kendi mücadeleleri, kendilerinin doğrudan etkin olmadıkları toplumsal ve tarihsel bir dizi etmence ("tarihin nesnel etmenleri") "üst belirlenme"ye bağlı olsa da, mücadelelerinin ("tarihin öznel etmeni") sonuçlarına bağlıdır. Ama bu "üst belirlenme" asla tarihsel mümkünlüğün biricik yolunu açmaz. Marx ve Engels, keskin toplumsal devrim dönemlerinin, bir üretim tarzının çöküş çağına devrimci sınıfın zaferi sayesinde, insan türünün yaşamı ve yaşayakalması açısından daha üstün bir toplumsal örgütlemeye ya da mücadele halindeki toplumsal sınıfların birbirine bağlı olarak bir batışına (soysuzlaşmasına) ve toplumun genel çöküşüne neden olabileceğinin altını çizerler. Antik çağda, köleci üretim tarzının çöküşünde bu durum özellikle sözkonusudur. Bugün karşıkarşıya bulunduğumuz "ya sosyalizm ya barbarlık" seçeneğinin tarihsel temeli de budur.

(h) Sınıf mücadelesi, katılanların bilinçli olup olmadıklarından bağımsız olarak, toplumsal etkinliğin tüm alanlarında değilse bir çoğunda, her zaman bütünlüğünde bir sınıf mücadelesidir. Gerçekte kadın ve erkekler, aynı zamanda aralarında iletişim ilişkileri kurmadan üretim ilişkileri kuramazlar. İnsanların karşılıklı olarak yaptığı ve ürettiği herşey "akıllarından geçenlerdir", bu nedenle de tasarlayanların maddi eylemlerine yansıyan "ideolojik" (düşünce, düşünce sistemleri, umutlar ve diğer duygusal hareketler biçiminde) tasarımlar eşliğindedir. Bunlar "insan varlığının zihninde maddi dünyanın temsili sistemleri"nin tüm toplumun ideolojik üstyapısının bir kısımını oluştururlar. Her çağın hukuğunun, ahlakı-

nın, fikrinin, felsefesinin, bilimlerinin, sanat ve edebiyatının baskın biçimlerini ve evrimini, yani *bu toplumsal üstyapıyı son tahlilde belirleyen toplumsal üretim ilişkileri, toplumsal temeldir (altyapıdır)*. Toplumsal bilinci koşullayan toplumsal varoluştur. *İşte tarihsel materyalizmin ikinci temel tezi*. Egemen sınıf toplumsal artık ürünü ve dolayısıyla tüm toplumu denetlediğine göre, egemen sınıfın ideolojisi genel olarak her çağın *egemen* ideolojidir.

Ama bu egemen ideolojinin, çağın *varolan* tek ideolojisi olduğu anlamına gelmez. Egemenlikleri son bulduktan sonra uzun süre yaşayabilen eski egemen sınıfların ideolojileri de bunların yanısıra varlığını sürdürebilir. Ara sınıfların (örneğin, kapitalist toplumda küçük burjuvazinin) ve mevcut egemen sınıflara göre yükselen yeni sınıfların devrimci ideolojileri de yaşayabilir. Genelde, yoğun bir ideolojik sınıf mücadelesi, toplumsal devrimin tarihsel bir çağına öngelir ve ona yol açar. Ama devrimci evreden önce, toplumsal bir sınıf için toplumsal artık ürünü denetlemezden önce, yani ekonomik hegemonyayı sağlamadan önce, ideolojik hegemonyayı kazanmak imkânsızdır. Bunun için mutlak monarşi altında gelişen büyüyen burjuvazi, burjuva devriminin zaferinden önce ideolojik olarak hegemonyasını sağlamışken, proletarya Sermayeyi kamulaştıracak ve burjuva Devleti'ni devirecek olan devrimden önce benzer bir hegemonya kazanamaz.

(i) Toplumun sınıflara bölünmesinin bir ürünü olan Devlet, belirli bir sınıfın egemenilğini yeniden üretme, sürdürme ve sağlamlaştırma aracıdır. *İşte tarihsel materyalizmin üçüncü temel savı*. Devlet kelimenin geniş anlamıyla "örgütlü toplum" ya da "uygarlık" ile aynı türden değildir. Her zaman varolmamıştır. Her zaman varolmayacaktır. Devletin kökenlerinin, özgül gelişiminin ve sönümlenmesinin mümkünlüğü-

nün tahlili marksizmin toplumsal bilimlere temel katkılarından biridir.

Devlet kurumları, bu kurumların baskıcı ve sömürücü özelliğini gizlemek ve "meşruiyet" kazandırmak için hem zorlama unsurlarını (ordu, baskı aygıtı, adalet) ve hem de sınıf baskısını ve üretici sınıfların sömürülmesini kabul edilebilir kılan unsurları içeren toplumsal üstyapının temel bir bileşenidirler. Yukarda belirtilen egemen ideolojilerin işlevi, Kiliseler, kitle iletişimi, burjuva toplumunda tanıtım vb. gibi kurumlar aracılığıyla yaygınlaşmaları ana çizgileriyle böyledir. Aynı şekilde, *kapsayıcı olmaması halinde yeterince yaygın tüm sınıf mücadeleleri* –mücadele edenlerin bilincinden bağımsız olarak– belirli bir sınıfın siyasal iktidarını pekiştirmek, zayıflatmak ve hatta, belirli bir devlet iktidarının devrilmesi için mücadele, *siyasal bir mücadeledir.*

(j) Burjuvazinin ekonomik egemenliğinin ve Devlet iktidarının devrilmesi ve sınıfsız ve Devletsiz bir toplumun belirmesi arasında *proletarya diktatörlüğü*, yani ücretli emekçiler sınıfı tarafından Devletin yürütülmesiyle ayırdedilen tarihsel olarak bir geçiş dönemi yer alır. Bunun işlevi, eski sömürücülerin yeniden iktidarı ele geçirmelerini engellemek ve toplumu ve ekonomiyi, toplumsal etkinliğin tüm alanlarında, maddi üretimden başlayarak, malların ve hizmetlerin dağıtımının, devletin ve ekonominin üreticilerin bizzat kendilerince yönetilmesinin, kültür dağılımının (bilgi ve iletişim ağına herkesin ulaşması) bilinçli ve giderek ilerleyen bir yeniden düzenlenmesini insanlığın özgürleşmesi açısından örgütlemektir.

3) İngiliz ekonomi politiğinin dönüşümü

Fransız toplumbilimsel tarih yazımına eleştirel sahip çıkmaları Marx ve Engels'i, toplumsal sınıflar ve sınıf mücadelesi kavramlarını, toplumsal emek ve toplumsal ürün kavramlarına bağlamaya yöneltti. Böylece, değişimin doğasının temel sorunu olarak içinde yer aldığı ekonomik bilim ve ekonomik tahlilin sorunlarını incelemeye vardılar. Marx tarafından belli bir tereddütten sonra, İngiliz ekonomi politiğinin klasik akımının temel tezini benimsediler: Değişim, metaların içerdiği *emek miktarı*nın bir eşdeğerine (bir mukayeseye) dayanmasıdır.

Emek değer denen bu teorinin kökleri eskilerdedir. Kabaca Ortaçağ'ın skolastik (Thomas d'Aquin, Albert le Grand) ve islami (İbni Haldun) kuramcıları tarafından açıklanmıştır. 17. yy'da William Petty tarafından geliştirilmiş, sonra 18. yy'da Adam Smith ve 19. yy'ın başında David Ricardo'nun çalışmalarıyla son biçimini almıştır.

Yükselen ve devrimci burjuvazinin klasik ekonomi politik teorisi, çözümlenecek sorunlar konusunda açık ve yenilikleri kavrayan bir tutumla beliriyordu. Bu teori, kapitalizmde ekonomik yaşamı, doğrulanması ya da mahkûm edilmesi gereken "ahlaki" değerler ya da bir ilkeler bütünü olarak ele aldı. Ekonominin hareketlerini açıklayan yasaları bulmak için, tüm bilimler gibi, ekonomik bilimin de dolaysız görgül verilerden (özellikle fiyatlar) hareket etmesi gerektiğini kabul ediyordu. Böylece, haklı olarak açıklamanın merkezine *metaların değeri*ni koydular. Zaten, Adam Smith'de ve ötekilerde pazar ekonomisinin tarihsel kökenleri, en azından emek değer teorisinin geçerliliğinin temellerinden birini oluşturur.

Yalnızca emeğin değerin üreticisi olduğu fikri, özgül bir anlamda, 18. yy'da Fransızlar (Quesnay, Turgot) tarafından

saptanmıştı: Yalnızca tarımsal emek üreticiydi. Kavramın bu sınırlanması devrim öncesi Fransa'da sanayiye göre tarımın baskınlığını açıkça yansıtıyordu. Yine de fizyokratlar, İngiliz ekonomi politiğinin kazanımına göre ekonomik bilimde iki önemli gelişmeye yol açıyorlardı; egemen sınıfların gelirleri (toprak sahipleri ve tüccar/sanayiciler) tek üretken sınıfın (fizyokratlara göre; köylü sınıfı) emeğinin üretiminden alınmış olarak kabul ediliyordu; ekonomik yaşam bütünlüğünde, hem mevcut üretimi hem geleceğin üretimini, yani yeniden üretimi yöneten gelir ve üretimin iniş çıkışları olarak sunuluyordu. Marx bu gelişmelerden kendi ekonomik teorisini yetkinleştirmek için esinlenecekti.

Gerçekten de o, Adam Smith ve Ricardo'nun çözüm bulamadığı birçok çelişki ve temel yetersizlikleri çözümlemeye çalıştı.

(a) Değer tanımları dahi tamamlanmamış, yetersiz ve bulanıktır. Klasik İngiliz ekonomi politiği için değer, temelde, sadece bir ölçme aracı, değişik toplumsal sınıfların gelirlerini ya da metaların pahasının değişik unsurlarını tek bir "etmen"e indirgemeye yarayan bir madeni paraydı (resmi değerdi). Smith ve Ricardo soruya cevap vermiyorlardı: Eemekle ölçülen bu gizemli değerin özü, doğası neydi?

(b) Değerin doğasının belirsizliği Adam Smith'i bu değeri nicel olarak ölçme girişiminde çözümlenemez bir çelişkiye –çıkış noktasına dönen bir akıl yürütmeye– götürdü. Ricardo'da bu çelişki kısmen aşılmıştır. Gerçekte, Adam Smith için, emek metaların değerini belirler. Ama buna karşılık, "emeğin değeri" ücret tarafından belirlenir. Soru yöneltildiği anda çıkmaz apaçıktır: Üücretin, yani işçinin ücretiyle satın aldığı azığın (geçim metalarının) değerini belirleyen nedir?

(c) Kapitalist ekonomi, temelde durağan olarak görülmüş-

tür. Klasik açıklama herşeyden önce "dengeli durum"u açıklamayı hedefler. Tasarlanan dengedeki tek düzensizlik ya rekabetin eksikliği, yani her türden tekelin sürmesi ya da parasal olgulardan ileri gelenlerdi. Arz ve talep arasında neredeyse her zaman birinin diğerini aşmasıyla, hemen hemen sürekli bir dengesizlik yaratan ve dönemsel aşırı üretim bunalımlarıyla sonuçlanan rekabet, temel dinamik olarak açıklanmadığı gibi algılanmamıştır da. Bu yalnızca Adam Smith'in olduğu gibi Ricardo'nun da bu dönemsel bunalımların bütün şiddetiyle ortaya çıkmasından önce yaşamış olmalarından değildir. Bu herşeyden önce, kapitalist rekabetin *üretim sürecinde* tekniğin aralıksız bir dönüşümü ve demek ki üretimin maliyetinin, yani metaların değerinin hızlı değişimlerine dayandığının bütünsel bir anlama eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

(d) Klasik ekonomi politiğin ücret teorisi –Malthus ve Ricardo'nun teorisi– de esas olarak durağandı. Bu teori işçilerin yaşamlarını sürdürmesi için gereken asgari fizyolojik miktarın çevresinde salınır. Ayrıca bu, ücretin ekonomik olmaktan çok demografik teorisidir. Buna göre, doğum ve çocuk ölümlerindeki oynamalar "emek pazarı"nda elemeği arzının düzenleyicileri olarak kabul edilirler. Yaşamak için asgari düzeyde gerekli olanın üzerine çıkan tüm ücret artışları, asgari fizyolojiğe doğru aşağı yukarı otomatik olarak ücretlerde bir alçalmayı sağlamak için, bu doyurucu arzda bir büyümeye yol açacaktır. Alman sosyalist Ferdinand Lasalle bu yanlış ücret teorisini "ücretin tunç yasası" ("Eisernes Lohngesetz") formülüyle yeniden canlandıracaktır. Bu ücret teorisi, henüz esas olarak sanayi öncesi ya da sanayileşme dönemindeki bir kapitalist toplumdaki gelişmelere dayanarak, genç burjuvazinin çıkarını ve ücretleri en alt düzeye (prole-

taryanın mutlak yoksullaşması) düşürtme yönündeki çabalarının aklileştirilmesiydi.

(e) Klasik ekonomi politiğin başlıca temsilcisi, David Ricardo, yanlış bir para teorisini savunuyordu; tüm ekonomik tahliline (tüm düşünce sistemine) temel bir çelişkiyi sokan paranın nicel denen teorisini. Bir yandan, Ricardo, emek değer kuramının tutarlı ve sistemli bir savunucusudur. Onun için, tüm metaların değeri temsil ettikleri emek miktarıyla belirlenir. Ama öte yandan, altın paranın değeri, dolaşımdaki altın miktarı ile belirlenir. Ama altının da insan emeğinin ürünü olan bir meta olduğu tartışmasızdır. Öyleyse, değerini belirleyen niçin içerdiği emek miktarı değil de dolaşımdaki yaygınlığıdır?

(f) Klasik ekonomik politik herşeyden önce nesnel olmayı amaçlar. Kimi kez son derece acımasızca sinikliğin sınırlarına ulaşmasının, özellikle üretken emeği kâr üreten emekle özdeşleştirmenin ne anlama geldiğini gösterir. Ama özellikle ücret artışı ve çalışma süresinin azaltılması lehine işçi mücadelesi ve işçi örgütleri gerçekliğiyle karşı karşıya kaldığında, ansızın yadsınmaz bir gerçekliği açıklamakla yetinmeyi bırakıp, kuralcı, öznel ahlakçı kesilir. İşçi mücadelesi ve örgütlerini "özgürlüğü köstekleyen", "rekabete engel", "fesat", "yadsınamaz ekonomik yasalara (pazar yasaları) aykırı ütopyalar", "kamu düzenine suikast" olarak mahkûm ediyorlardı. Bunu yapmak için, en bilinçli temsilcileri, "sol Ricardocu'lar" (David Ricardo'nun en köktenci izleyicileri) yine de açıklamaya çalıştıkları toplumsal ve ekonomik gerçekliğin en temel özelliğini inkar etmek zorunda kaldılar; bu, patronlar ve ücretliler arasında sınıf mücadelesinin kaçınılmaz olarak şiddetlenen ve bunları çıkarlarını korumak için aynı kaçınılmazlıkla gruplaşmaya, birleşmeye yöneten, kapi-

talist üretim tarzının sömürücü niteliğiydi. Eğer özgürlük (burjuva) herkesin "bencil" ekonomik çıkarını savunmayı içeriyorsa, neden ücretliler aynı haktan yaralanmasınlardı? Patronların kârlarını artırmaya çalışmaları neden meşru oluyor da, ücretlilerin ücretlerini yükseltmeye çalışmaları meşru olmuyordu?

Marx ve Engels, Marx'ın iki temel bilimsel keşfi sayesinde, klasik ekonomi politiğin özündeki tüm bu çelişkileri aşmayı başardılar ve bundan ortaya çıkan sonuçlar da şunlar oldu: Kapitalist üretim tarzının ve onun gelişme eğilimlerinin eksiksiz, tutarlı bir eleştirisi ve bir açıklamasını içeren ekonomik tahlilin tutarlı bir sistemini özümlenir duruma getirmek.

Marx, metaların üretim maliyetindeki değişik unsurların ortak bir ölçütü için, emeğin herşeyden önce bir bütünlük olmadığını ortaya koydu. *Bu emek değerin de özüdür*. Değer, emektir, daha doğrusu, belirlenmiş bir dönem boyunca belirlenmiş bir toplumda kullanılabilen emek potansiyelinin (çalışma günü kitlesi/çalışma saati) bir bölümü.

Tüm insan toplumları, bu *soyut toplumsal emek*, (yani her özel çalışanın özel mesleğinin soyutlanması) sayesinde yaşar ve yaşamını sürdürür. Özel mülkiyete dayanan bir toplumda, toplam toplumsal emek potansiyeli, biri diğerinden bağımsız olarak üretim birimleri ya da bireyler tarafından gerçekleştirilen özel emekler olarak parçalanmıştır. Bu görevlerin (toplam toplumsal emeğin) üreticilere dağılımı bilinçli bir biçimde değil kendiliğinden gerçekleşir, pazar aracılığıyla sonradan *düzeltilir*. Bireyler emeği, efektif olarak gerçekleştirdikleri toplumsal emek olarak *kabul etmek* zorundadırlar. Özel emek her zaman toplumsal emeğin bir küçük parçasıdır, ama özel emeğin her niceliği otomatik olarak olduğu gibi kabul edilmez. Bunu belirleyen açıkça metaların

değeridir. Metaların değeri, ürünler için *toplumsal olarak gerekli soyut emek niceliği*dir ("toplumsal olarak gerekli" formülü, ortalama üretimin her dalında ortalama emek verimliliğine dayanır.)

Marx'ın bu ilk büyük keşfi bir ikinciye açılır. Ücretli, proleter "emeğini" değil işgücünü, üretim yeteneklerini satar. Burjuva toplumu bu işgücünü metaya dönüştürür. Dolayısıyla tüm diğer metalar gibi nesnel veri olarak kendi öz değeri vardır; üretimi ve yeniden üretimi için kendine özgü maliyeti. Tüm metalar gibi, satın alıcıları için satışının önşartı olan ama satılan metanın fiyatını (değerini) hiç de belirlemeyen bir yararlılığı (kullanım değeri) vardır.

Oysa satın alıcısı kapitalist için işgücünün varlığı, kullanım değeri tam da bu değer üretme özelliğidir, çünkü tanımı gereği meta toplumunda tüm emek, uygulandığı makinaların, hammadelerin değerine değer katar. Her ücret kazanan bu nedenle "katma değer" üretir. Ama kapitalist işçiye bir ücret ödediğinde –işgücünün yeniden üretiminin maliyetini temsil eden ücret– ancak bu işgücünü eğer işçinin işçi başına "katma değer"i işgücünün değerini *aştığı*nda satın alacaktır. Ücretlilerce henüz üretilmiş değerin bu kesimine Marx *artık değer* adını veriyor. Artık değer, işgücü tarafından daha yeni üretilmiş değerle bu işgücünün öz değeri arasındaki farktır, yani *emekçiler tarafından daha yeni üretilmiş değerle, işgücünün yeniden üretiminin maliyeti arasındaki fark*.

Artık değer, yani mülk sahibi sınıfların toplam gelirlerinin tutarı (kâr+faiz+toprak rantı), işgücünün yeniden üretimini sağladıktan, bakım giderlerini karşıladıktan sonra, toplumsal üretimin bir çıkarmasıdır (bir artığıdır). O halde, tüm sınıflı toplumlarda toplumsal üretimin dağılımında mülk sahibi sınıfların payını oluşturan, köleci toplumda köle sahibinin ge-

liri; feodal bir toplumda toprak rantı; haraççı üretim tarzında haraç vs., toplumsal artık ürünün parasal biçiminden başka birşey değildir.

Burjuva toplumunun temel bir kategorisi olarak artı değerin, onun üretim tarzının doğasının (ücretli tarafından yapılan *fazla çalışma*, ödenmeyen, sayılmayan emeğin sonucu) ve kökenlerinin (proleter için bir meta olarak işgücünü kapitaliste satma ekonomik zorunluluğu) açıklaması Marx'ın toplumsal bilimlere başlıca katkısını gösterir. Ama teorinin kendisi, yetkinleşmiş emek değer teorisinin özel bir metanın, emek gücünün özgül durumuna, uygulanmasından ibarettir.

Emek değer teorisinin meta olarak "işgücü"ne sıkıca uygulanması, bu metanın özelliklerinin daha derinlemesine bir tahlilini de gerektirmekteydi. "İşgücü", çalışma kapasitesi enerji terimleriyle bütünüyle ölçülebilecek (kalori tüketimi ve bu kaloriye imkân veren enerji üretimi) yalnızca fizik bir kapasite değildir. İşçi yalnızca adale değil, sinirler ve bir beyinle de donanmıştır. Eğer yalnızca, patronların onlardan beklediği işi gerçekleştirmeleri için fizik çalışma kapasitelerinin yeniden üretilmesi zorunluysa, patronun elde etmeyi arzuladığı emek miktarını sağlamak için, bu çoğu kez yetersizdir.

Kadınların ailedeki, ev içi emeği, nesilden nesile, yemekten yemeye, hastalıktan hastalığa, işgücünün yeniden üretimine katkıda bulunur, ama meta üretmediği için, bir pazar ekonomisinde meta üretimi için harcanan emek niceliğinin Marx'ın muhakkak ki onaylamadan ve özdeşleşmeden incelediği ve açıkladığı, hesaplanmasına girmez.

İşgücünün tam kullanımı ayrıca, yalnızca psikolojik olmayan temel verilere gösterilecek ilgi ve özenle bağlıdır. İşçi belli bir ritmle, belli bir özen ve ilgiyle, asgari bir nitelikle (en az

ücret verilen niteliksiz iş hariç) çalışmaya hazır olmak zorundadır. Tüm bu koşullar, sırası gelince, ücretin belirlenmesine dahil olan "yeni üretim giderleri" gerektirirler. Bu nitelik kazanma (öğrenme) bedeli için açıktır, ama aynı şekilde asgari bir dikkat, ilgi, araca özen vs. için de doğrudur.

Elbette kapitalistler işçilerin işlerini yitirme korkusuyla yüksek personelce (ustabaşı, küçük şefler, verimlilik-zaman etüdü yapanlar) dayatılan disiplinle bu nitelikleri en az giderle sağlamaya çalışırlar. Bununla birlikte nitelikleri, olağan bir biçimde üretilmek ve yeniden üretilmek için sırasıyla belli sayıda mal ve hizmet tüketimini gerekli kıldığı deneyimce doğrulanmıştır.

O halde işgücünün değeri iki öğeyi, metaların iki kategorisinin değerini içerir: İşçinin en ilksel fizik gereksinimlerini karşılamaya yarayan, yani kelimenin tam anlamıyla yaşamsal olanı sağlayan; ve dönemden döneme, ülkeden ülkeye farklı olan ve işçi mücadeleleri sayesinde, tarihsel evrimde ortalama ücrete katılan Marx'ın "moral-tarihsel" diye adlandırdığı gereksinimlerinin karşılanmasına imkân veren.

Marx'a göre, *ücretler*, asgari fizyolojik düzeye sürekli ve otomatik olarak düşmekten uzak olup hem ekonomik konjontüre bağlı olarak hem de büyümeyi de gerilemeyi de kapsayan bu "moral-tarihsel" öğenin uzun vadede eğilimine bağlı olarak *dalgalanır*. Bu dalgalanmalar, ötesinde işçinin fizik çalışma kapasitesinin azaldığı (işde bayılır, kilo kaybeder, hasta düşer) asgari mutlak fizyolojik noktaya dayanır. Bu öğelerin tavan düzeyi ise kârın ortadan kalkmasından başlar.

Marx'ın ücret teorisi ücretlerin bir yanda yedek sanayi ordusunun önemine (işsizliğin yoğunluğu ve bilkuvve mevcut olan değil, işgüçlerini satmaya hazır ev kadınları gibi potansiyel ücretli kitlesinin, kırsal nüfus fazlası vs.) ve öte yandan

Sermaye ve Ücretli Emek arasındaki mücadelelerin sınıflararası güç ilişkilerine dönemsel etkilerince dalgalandığını belirler. Yedek sanayi ordusundaki dalgalanmalar son tahlilde sermaye birikiminin alçalış ve yükselişi ile belirlenir. Ücretlerin dinamiğini (yalnızca emek arzının değil, emek talebinin de dinamiği) kapitalizmin ekonomik dinamiğinin bütünlüğü belirler, dolayısıyla bu, Malthus ve Ricardo'nun yalnızca demografik hareketlere dayalı ücret teorisine göre büyük bir ilerlemedir.

Ayrıca ücretlerin belirlenmesinde Sermaye ve Emek arasında güç ilişkilerinin dönemsel değişikliğini de işin içine katarak, Marx ve Engels klasik ekonomi politiğin mekanist ve dar ekonomik determinizmini aştılar. *Sınıf mücadelesi, kapitalist üretim tarzının gelişiminden kısmen özerk (değişken) bir belirleyici oluyordu*. Bu üretim tarzının ekonomik motor güçleriyle sınıf mücadelesi arasında gerçek bir diyalektik yer aldığını gösterdiler. Ekonomik analiz, böylece işçi mücadelesini bilimsel, nesnel bir açıdan hem açıklamaya hem doğrulamaya imkân veriyordu. *Bilim proleter mücadelenin bir silahı haline geliyordu*.

Marx'ın Ricardocu para teorisinin çelişkilerini çözme tarzı da, aynı şekilde ekonomi biliminde dikkat çekici bir ilerleme olmuştur. Marx'a göre, yalnızca kendine has değeri (kendi öz değeri) olan bir meta, para sisteminin "temel öğesi" olabilirdi. Bu meta altındır. Kendine has değeri olan altının (bir onz altını üretmek için toplumsal olarak gerekli çalışma saati) fiyatı uzun vadede, bir yandan tarım ve sanayideki emeğin üretkenliği ile öte yandan altın madenlerindeki emeğin üretgenliği arasındaki ilişkiye bağlı olarak değişikliğe uğrar. Nicel para teorisinin madeni para için hiçbir geçerliliği yoktur.

Altın, eğer bir ülkede dolaşımın ve zorunlu ödemenin gerektirdiğinden "fazla" ise, değerini "yitirmez". Kısmen dolaşımdan çekilmiş, biriktirilmiştir. Marksist para teorisinde, altın stoğundaki dalgalanmalar (biriktirilen para miktarı) bu paranın dolaşımının hızını ve yapılacak ödemeleri hesaba katarak dolaşımdaki para kütlesi ile değiştirilmesi gereken metanın değeri arasındaki dengeyi sağlayacak düzenleyici bir rol oynar. Ama emek değer teorisinin harfi harfine uygulanmasında, kağıt para, eğer piyasaya fazlasıyla çıkarılmışsa (kağıt para enflasyonu) "değerini" gerçekten de yitirir –yani bir birim kağıt para daha küçük bir birim altını temsil eder.

İktisat alanındaki bu iki bilimsel bulgudan hareketle Marx, *Kapital*'in I. Cildi'nin kaleme alınmasından bu yana, toplumsal ve iktisadi tarihin 125 yıldır geçerliliğini parlak bir biçimde doğrulamış olduğu, *kapitalist üretim tarzının temel gelişme eğilimlerini* açıklayabildi:

(a) Emeği daha az kullanmayı (*labor-saving*) temelde hedefleyen, yani esas olarak makinaları canlı emeğe ikame eden teknik bir ilerlemeyle sürekli olarak üretim tekniğini ve emeğin örgütlenmesinde devrim yapan eğilim.

(b) İşletmelerin tüm yatırım kararlarını fazla kâr arayışlarına bağlayan eğilim. Sermaye artık değer peşindedir, çünkü artık değer kârın tek nihai kaynağıdır ve kârın azamileştirilmesi itkisi rekabeti ve özel mülkiyetin kaçınılmaz bir sonucudur.

(c) Sermaye birikimi (sermaye kütlesinin büyümesi) tüm kapitalist ekonomik işleyişin daha az kaçınılmaz olmayan amacı ve sonucudur.

(d) Sermaye birikimi sermayenin giderek artan bir merkezileşmesi ve yoğunlaşması biçiminde olur. Sermaye yoğunlaşarak büyür. Ama aynı zamanda, artan sayıda küçük

ve büyük kapitalistler giderek azalan sayıda dev firmalarca yutulurlar.

(e) Sermaye büyümesinde, işgücünü satın almaya ayrılan kısım (değişen sermaye) makinaların, hammaddelerin ve ara malların, enerjinin vd. (değişmeyen sermaye) satın alınmasından ayrılandan daha az hızla büyür. Sermayenin organik bileşimi (değişmeyen sermayenin değişen sermayeye oranı) zamanla artma eğilimi gösterir.

(f) Kapitalist etkinliğin bir dalında oluşan toplam artık değerin o dala yapılan yatırımına olan oranının kesirsel ifadesi değişik dallarda eşitlenme eğilimi gösterir. Bu kâr oranının, en azından bir ülkedeki verilen bir dönem için ortalama kâr oranının belirlenmesine eşitlenmesidir.

(g) Bu ortalama kâr oranı, sermayenin organik bileşimi yükseldikçe düşme eğilimi gösterir. Düşme eğilimi ters yönde işleyen birçok faktörle karşılanır; hepsinden önce işgücünün sömürü oranının artması, artık değer oranının artması ile (içinde bulunulan üretim sürecinde gerekli emek ve ihtiyaç fazlası emek arasındaki oran). Ama uzun vadede kâr oranlarının düşme eğilimi kendini kabul ettirir.

(h) Ortalama kâr oranlarının bu düşüşü, kaçınılmaz olarak 1825'ten, yani sınai üretim dünya pazarının ilk bunalımından bu yana 21 kez ortaya çıkmış olduğu gibi, metaların aşırı üretimi ve sermayesinin aşırı birikiminin dönemsel bunalımıyla sonuçlanır. "Sınai çevrim"in süresi (bunalım evrelerinin ardarda gelişi, durgunluğun, iktisadi yeniden canlanmanın, refahın, aşırı gerginliğin ve bunalımın) bugüne kadar 7.5 yıllık bir ortalamayla 6 ila 9 yıl arasında değişti.

(i) İktisadi bunalımlar gibi, toplumsal bunalımlar, yani Sermaye ile Emek arasında, sermayenin ücretlerin sırtından kârını artırma ve bunalım ve işsizliğe yol açma eğilimi nede-

niyle ve kadın, erkek ücretli çalışanların, ücretlerini koruma ve artırmayı ve ortalama çalışma süresini kısaltmayı isteyerek yine aynı şekilde kaçınılmaz karşı koyuşlarıyla büyük şiddette dönemsel mücadeleler kapitalist rejimde kaçınılmazdır.

(j) Dönemsel siyasal bunalımlar, yani proletaryanın nesnel olarak devrimci seferberliği ve burjuvazinin karşı devrimci çabaları, kapitalizmin görece siyasal istikrar evrelerinden sonra tekrar tekrar patlak verir. Kapitalizm proletarya üreterek, kendi mezar kazıcısını yaratmış olur. Kapitalizmin sürekli olarak ve alabildiğine büyümesi ancak proletaryanın aynı şekilde büyümesi ve sınıf mücadelesinin gelişmesiyle mümkündür. Zaten, proletarya en azından sanayileşmiş ve yarı sanayileşmiş ülkelerde aktif nüfusun giderek daha ezici bir çoğunuluğunu oluşturma eğilimindedir.

IV. Ütopik sosyalizmin aşılması

Sosyalizme karşı kullanılan en harcıalem sözlerden biri "insan doğasına aykırı" olduğudur. Özel mülkiyet insan türünün "yaratılışında" vardır. Her zaman zengin ve yoksul olmuştur ve her zaman olacaktır.

Bununla birlikte, antropoloji, arkeoloji, prehistorya, etnoloji bize bunun böyle olmadığını öğretir. İnsanoğlu milyonlarca yıl, üretim araçlarının özel mülkiyeti, pazar ekonomisi, sınıflara bölünmüş toplumlar olmadan yaşamıştır. Fizik olarak en gelişkin tipi *homo sapiens* dahi onbinlerce yıl boyunca aynı şekilde yaşamıştır. Özel mülkiyet ve toplumların sınıflara bölünmesi hiç şüphesiz 10.000 yıldan daha azını kaplar ve bu da insan türünün yaşamında oldukça küçük bir kesimidir, yani bu dünyada insan yaşamının pek küçük bir oranıdır.

Toplumsal eşitsizliğin kaçınılmazlığını savunan tez, toplumun sınıflara bölünmesinden sonra ortaya çıkan bir olgu tarafından çürütülmektedir. *Toplumsal eşitsizlik, bizzat sınıflı toplumun bağrında sürekli olarak itirazla karşılanmıştır.*

Bu itirazları çok farklı bir biçimde yorumlayabiliriz. Bu itirazları, sömürülenlerin, kendileri –ve sözcüleri– isyanlarını her zaman öyle görmeseler de, nesnel çıkarlarının bir ifadesi olarak görebiliriz. Bu itirazlar, antropolojik tabiatımızın en temel içgüdülerinin dile getirilişi olarak görülebilir, insanların işbirliğine yönelik içgüdüsel eğiliminin olmaması halin-

de *toplumsal emek* ve insan türünün idamesi imkânsız olacaktı. Denebilir ki, adalet isteği –ve dolayısıyla *toplumsal adaletsizliğe karşı başkaldırı*–, bireysel tarihlerin değişimlerine göre (ve özellikle çocuklukları boyunca yaşananlara göre), en azından belli bireylerde bilinçlenmeye doğru bir yol alır. Tüm bu etmenlerin dengeli bir bileşimi ile bu itirazları açıklayabiliriz.

Ne olursa olsun, en azından 5000 yıldan bu yana sınıflara bölünmüş topluma, yalnızca ideolojik, edebi eleştiri, sınıfsız bir sosyalist toplum hayali ve tasarlanması değil, ama ve özellikle, pratikte sömürülenlerin ve ezilenlerin dönemsel başkaldırılarıyla da meydan okunmuştur. Firavunlar Mısırındaki ilk grev ve köylü ayaklanmaları, Antik Yunan'daki ve en çok bilineni, çağımızdan önceki ilk yüzyılda Spartaküs tarafından yönetilen Antik Roma'daki köle ayaklanmalarıdır. Sonra, Roma impartorluğunun çöküşüne katkısı olan, Batı Almanya'daki Bagaudae ve Kuzey Afrika'daki Donation'lar gibi güçlü köle hareketleri olmuştur.

Hindistan'ın ve özellikle klasik Çin'in tarihi, birçoğu muzaffer sayısız köylü ayaklanmalarına sahne olmuş; bu isyanlar yeni imparatorluk hanedanlarının doğuşuna yol açmışlardır. Japonya'da, Tokugawa döneminde, 1603 ila 1863 arasında 1100'den fazla köylü isyanı olmuştur. Çarlık Rusyasında da en ünlüsü 17. yy'da Ukrayna'daki Pugaçev olan sayısız köylü ayaklanması yaşanmıştır.

İspanyol ve Portekizliler tarafından sömürgeleştirilen Amerika'da, köleleştirilen ve toprağa bağlanan yerliler sık sık başkaldırmışlardır. Bunların içinde en ünlüsü, Peru'da, Tupak Amaru tarafından 18. yy ortalarında yönetilen ayaklanmaydı. Haiti'de, 18. yy sonunda, siyah kitlelerin, Jakoben siyahların muzaffer ayaklanması gerçekleşti. 19. yy'da Kuzey

Amerika'da, özellikle 1831'de Nat Turner'in yönettiği siyah kölelerin birçok isyanı oldu.

Orta ve Batı Avrupa'da *jacqueri*'lerin (İngiltere'de 1381'de John Ball'ın yönettiği gibi köylü ayaklanmaları) hemen hemen kesintisiz bir zinciri ve zengin tacirlere ve asillerin düzenine karşı zanaatkâr ve kalfaların isyanı 13. yy'dan 16. yy'a kadar yayıldı. Bu ayaklanmalar, sürekli devrimin tohumu halindeki bir dinamik ile, derin çelişkiler kattıkları, Hollanda, İngiltere, Birleşik Devletler ve Fransa'daki büyük burjuva devrimlerine vardılar.

Ütüpik sosyalizm de dahil olmak üzere, tüm dinsel ve ideolojik karşı-çıkışlar; ister Devlet'e angarya yükümlülüğü olan veya haraç veren serbest köylüler olsunlar; ister serf, zanaatkâr ve kalfa veya modern proletaryanın ücretli ve yarı ücretli ataları olsunlar, son tahlilde bu gerçek hareketler ezilmişlerin ayaklanmalarıdır.

Bu uzun ayaklanma dizisinde, uzak geçmişteki daha eşitlikçi bir toplumun anısına özlem duyan, toplumsal eşitsizliğe karşı şu veya bu düzeyde yükseltilen sesler vardır. Toplumun birbiri ile çatışan gruplara bölünmesinden önceye ait olan kardeşçe birleşmiş bir toplumun, "altın çağın" miti ya da efsanesi eski Yunan şairi Hesiodos'u (İÖ yedinci yüzyıl) esinlendirmişti. Bu izlek sayısız halkın mitolojisinde de bulunur.

Karşı çıkışlar genelikle dinsel bir biçimde dile getirilmiştir. Hıristiyan kilisesinin ilk papazları, özel mülkiyete hasım, mal ortaklığından yana, tutkulu "paylaşmacılar"dı. Proudhon'a yakıştırılan, onun da devrimde Convention üyesi olan Brissot'dan aldığı ünlü "mülkiyet hırsızlıktır" formülü, gerçekte İÖ üçüncü yüzyılda yaşamış olan Bizans papazı Jean Chrysostome'den ("altın ağızlı Jean") gelmektedir. Kilisenin bu papazları, Roma işgalinden sonra Filistin'de oldukça çok

olan ve kendileri en radikal İbrani peygamberlerinin izleyicisi olan Essen'ler gibi Yahudi radikal sektlerin dolaysız mirasçısıydılar.

Daha sonraları, toplumsal eşitsizliğe karşı şiddetli lanetlenmeyi, tüm büyük dinlerden kopan sektlerde buluyoruz. Özellikle Kuzey Afrika'daki Donatien'leri ve İran'dak Mazdekleri belirtelim.

15. ve 16. yy'da din savaşları boyunca toplumsal eşitsizliğin geçersizliği, özellikle Bohemya'da Hussitler ve Almanya'daki Anabaptistler arasında etkiliydi. 1640-88 İngiliz devrimi boyunca bir çok düşünce, özellikle Levellers ve Diggers'inkiler siyasal hakların yaygınlaşmasına rağmen süren yoksulların sömürülmesini kınamak için yükseltildi.

Bin yıla uzanan bu sosyalist geleneği bütün zamanlara yayarak, her sınıflı toplumda zenginlerin kültürünün yanısıra bulunan bir "yoksulların alt kültürü"nün ürünü olarak sunmak gerçekliği yansıtmayacaktır. İlkin, belirtilen yol açıcıların çoğu yoksul –genel olarak bu toplumların okumamışları– olmayıp ama daha çok bizzat varlıklı sınıfların bir kesiminden ya da entelektüel (bilgin, filozof, yazıcı, din adamı) ara gruplarından gelmedirler. Varlıklı sınıfların ideolojisine koşut ve buna karşıt olarak, toplumun çok küçük bir azınlığı ile sınırlı olarak tarih boyunca gelişen *birbirini izleyen sömürülen sınıfların bir ideolojisinden* sözetmek daha doğru olacaktır.

Ama bu protesto ve ayaklanma bunalımları ufak ufak, sistemli olarak kolektif mülkiyete dayalı toplumun yeniden örgütlenme modelleri geliştirmesine yol açtı. Yunan filozofu Platon'un Devlet'ini bu tür modellerin beşiği olarak değerlendirebiliriz. Yine de bu "ütopyaların" ilk örneği, 1535'te VIII. Henri tarafından idam edilen, daha sonra katolik kilisesince

kutsallaştırılan, İngiltere şansöylesi Thomas More'un (Morus) tam da *Ütopya* diye anılan eseridir (ortaklaşmacı bir toplumun gerçekleşmiş olduğu böyle anılan bir ülkenin tasviri).

Az çok bundan esinlenmiş, bu ilk ütopyanın değişik biçimleri daha sonra İtalyan Campanella (1568-1539): *Civitas Soli* (Güneş Ülkesi); İngiliz James Harrington (1611-1677): *The Commonweaht of Oceana* (Okyanus toplumu) ve Fransızlar Feneleon (1651– 1715); *La Telemachie* (Telemaque'ın Maceraları), Jean Meslier (1644-1729); *Le Testament* (Şehadet) ve Morelly: *La Basiliade* (Basiliade'ın Maceraları) (1753) ve *Le Code de la Nature* (Tabiatın Şifresi) (1754) kaleme alınmaşıtır. Hiç şüphesiz bu sonuncular, en anlamlı iki ütopyacı sosyalistler, çünkü özellikle Morelly, *Le Code de la Nature*'de, açıklıkla ekonomik koşulların, siyasal koşulların belirleyicisi olduğu Devletsiz bir toplum tasvir eder. Fransız Mably (1709-1785) Charles Fourier'nin dolaysız bir esin kaynağı olacaktır.

More'dan Mably'e bütün bu yazarlar, daha iyi bir toplumun tamamıyla edebi planda yazılmasıyla sınırlıydılar. ama Morely ve Mabyl'den sonra, *ütopik sosyalistler* bu tür betimlemelerle artık yetinemediklerini açıkça belirtiryorlardı. Bu betimlemelerin *gerçekleşmesi için pratik bir mücadeleyle* onları birleştiriyorlardı. Aralarında en önemlileri şunlardı:

• Doğuş halindeki işçi sınıfından çok, genç burjuvazinin ideologu olan Fransız kontu *Saint-Simo*n (1760-1825). Özellikle monarşi, asiller, din adamları, bankerler ve zengin girişimcilerin kötülüklerini ifşa etti. Kendisini işçilerin savunucusu yaptı, ama bu kategori, onda hem gerçek anlamıyla işçileri ve hem de doğrudan fabrikalardaki sınai girişimcileri biraraya getiriyordu. Aynı şekilde, ucuz kredi ve iktidarın tüm işçilerce ele geçrilmesinin de savunucusu oldu. Sanayi, emek işte Saint-Simon için tüm ilerlemenin temeli. İzleyici-

leri, 1830-1860 yıllarında birçok ülkede, liberal burjuva politikacıları arasında önemli bir rol oynayacaklardı.

• İngiliz sanayicisi *Robert Owen* (1771-1858), Büyük Britanya'da yoksulluğa karşı ayaklanmaya derin bir duyguyla bağlıydı. Yoksulluğa çare bulmak için, ardarda toplumsal yasalar, Amerika'da komünist koloniler kurulmasını öğütlüyordu. Robert Owen özellikle kooperatif hareketinin babası olarak tarihe geçmiştir.

• Fransız küçük tacir *Charles Fourier* (1772-1837) ve tilmizi Victor Considerant özel mülkiyetin; çalışmanın tarım ve sanayi (kır ve kent) arasındaki toplumsal işbölümünün; meta üretiminin, parasal ekonominin; evrensel çürümenin ve satın alınabilirliğin kaynağının; ataerkil ailede kadınlara baskının burjuva toplumunun ve ardındaki temellerinin, en köktenci eleştirmenleriydi. Onun için, toplumsal sorunun çözümü kendi kendilerini yöneten ve hem tarımcı hem zanaatkâr hem de sanatçı olarak çalışan, 1000-2000 kişilik üretici-tüketici toplulukların, *falanster*'in kurulmasındaydı. Öteki ilk ütopik sosyalistlar sistemlerini yalnız akla dayandırırken Freud'un içgüdünün psikolojisini ve çağdaş radikal feminizmi önceleyen Fourier, sosyalist toplumun sağlamlaştırılmasında tutkuların ve içgüdülerin yüceltilmesine ve doyumuna büyük önem veriyordu.

• Geleceğin toplumunu ve kendi doktrinini betimlemek için ilk kez *komünist* terimini kullanma onuruna sahip olan avukat *Etienne Cabet* (1788-1856). Sıralanan yazarlar arasında Cabet, yaşamı boyunca işçi ortamında en büyük etkiyi yarattı. Onun *Voyage en Icarie*'si binlerce emekçi tarafından okunmuştu (kendisi oldukça abartılı bir rakam olan 200 000 tilmize sahip olduğunu tahmin ediyordu). 1848 devrimi eşiğindeki Fransa'da işçi bilincini derinden etkilemişti. *Devletin*

planladığı bir ekonomiye –pazar ekonomisine karşıt olarak geliştirdiği– değgin betimlemesi, Louis Blanc gibi Fransız ve Ferdinand Lasalle gibi Alman sosyal demokratlarını dolaysız etkilemişti. Kimileri bunda, SSCB ve diğer SSCB modeli üzerine kurulan toplumlarda işleyen, stalinci bürokratik planlama modelini bile görmektedirler.

• Son olarak *İşçi Birliği*'nde tüm kentlerde, en mutlak eşitliğin gerçekleştiği ve iki cinsin ortak eğitim gördüğü "işçi sarayları"nın kurulmasını öğütleyen Fransız işçisi *Flora Tristan* (1803-1844). Tristan çağın kadınlık durumuna, onları "proleterlerin de proleterleri" olarak betimleyerek radikal bir eleştiride bulunmuştur. Düşünceleri 1848 devrimi boyunca "emek örgütlenmesi"ne esin kaynağı olmuştur ve Marx onun feminizmini yeni Hegelci eleştirilere karşı savunmuştur.

Bu yazarlarda ve genel olarak "ütopik sosylizm"in bütününde, çağlarının toplumsal ve iktisadi gerçekliğinden kopuk ya da pratik kaygularından uzak, başları bulutlarda sitemden başka birşey olmadığı sanılabilir. Tam aksine, onlar burjuva toplumuna, onun uzun vadede gelişiminin ve çelişkilerinin temel hatlarını kavrayan, bir sınıfsız toplumun çıkışı için zorunlu dönüşümlerin öncüllerini basiretli bir biçimde gören, bilinçli eleştiriler yönelttiler. Marx ve Engels onlara çok şey borçludurlar. Onlardan çok şey öğrediler. Onlardan geliştirdikleri bir çok düşünceyi devraldılar. Ama ütopik sosyalizm hiç de az olmayan derin çelişkilerce sakatlanmıştı.

Bilimsel sosyalizmin kurucularının aşmak zorunda kaldıkları ütopik sosyalistlerin zaafları şunlardı:

(a) Sosyalist toplum tasarımı mevcut burjuva toplumunun kazanımları ve çelişkileri ile ilişkisiz, ona karşıt olarak kurulmuştu. Marx ve Engels için aksine, sınıfsız toplumun çıkışı kesinlikle bu kazanım ve çelişkiden doğan ekonomik

(üretici güçlerin gelişmesi, emeğin toplumsallaşması) ve sosyo-politik (proletaryanın olgunlaşması ve örgütlenmesi, Sermaye ve Emek arasındaki mücadelenin sonuçlanması) temellerinin ürünü olacaktır (olabilir).

(b) Ütopik sosyalistler için, yeni toplumun çıkışının esas motoru, herşeyden önce *manevi* ve *bireysel* bir olgu olarak *eğitim* ve *propaganda*ydı. Bireysel bağlanmanın büyük sonuçlara ulaşacağı umulmuş, bu süreç "eylemin propagandası" olarak anlaşılmıştır, bu kavram da daha sonraları anarşist ve terörist devrimci gruplarca kullanılmıştır. Ütopik sosyalistlerin "geleceğin toplumunun hücreleri"nin, kooperatif ve komünist kolonilerin vb. acilen gerçekleştirilmesine acilen verdikleri önem buradan gelmektedir.

Marx ve Engels için aksine, burjuva toplumu, fabrika fabrika, köy köy, çiftlik çiftlik değil, bir bütün olarak yok edilebilir ancak. Dolayısıyla nüfusun çoğunluğunun etkin katılımını gerektirir. Marx ve Engels –patronsuz, meta üretimsiz ve parasız bir toplumun *mümkün*lüğünü gösteren– bu komünist deneyim gösterilerinin değerini yadsımamakla birlikte, yalıtılmış kaldıkları sürece, başarısızlığa (burjuva toplumu tarafından yeniden özümsenmeye) mahkûm olduklarını belirtiyorlardı.

(c) Ütopik sosyalistler geniş kitlelerin eylemlerinin belirmesinde aklın (ve Fourier için: Aklın ve tutkuların) ağırlığını abartıyorlarıdı. Onlar, birbirlerinden kopuk bireyler için sözkonusu olan tehlikenin, büyük sayıda bireyin birlikte davranışı ile, olasılık yasalarının (büyük sayıda) kuralları gereği bertaraf edildiğini yeterince anlamıyorlardı. Değişik tutkular ve değişik akıl yürütmeler, bu tür eylemlerin belirleyici etmenleri olarak birbirlerini etkisizleştirir. Marx ve Engels bundan dolayı, sosyalist toplumun çıkış yolunu açmak için,

burjuva toplumunda çoğunluk olan toplumsal bir sınıfa –proletarya– ait olan bireylerin *ortak çıkarları*na dayanırlar. Ama bu keşif, tüm bu güçler proletarya tarafından sınıf çıkarlarının bilincine varılmasını, sınıf bilincine ulaşılmasının değişik düzeyde ve dereceli olarak kolaylaştırdığı ölçüde, ne propaganda ve eğitimin ne de aklın ve sosyalizm için mücadelede bir dizi duygusal hareketin önemini küçümser.

(d) Ütopik sosyalistlerin, önceki tüm hatalarına neden olan ve son tahlilde neden başarısızlığa mahkûm olduklarını açıklayan başlıca zaafları, sınıfsız toplumun onlar tarafından, esas olarak otoriter, hatta tiranca ve despotça rejimler tarafından, *rıza gösteren ya da dikkafalı kitlelere lütfedilmesi* olarak görülmesidir. Plato'un *Devlet*'inden ve Morus'un *Ütopya*'sından, Cabet'nin *Icarie*'sine kadar filozoflar, bilginler, bilgeler, eğitimciler, efendiler, kimisinde açıkça diktatör olarak hüküm sürüyordu. Baskı, cezalandırma, hatta hapis, ordu, savaş bu ütopyalarda yerlerini alıyorlardı. Yalnızca Fourier'nin falansterleri, Owen'ın kooperatifleri ve Tristan'ın düşüncesi –en azından kısmen– onurlu bir istisna oluşturur bu sıralamada.

Marx ve Engels aksine, sınıfsız toplumun çıkışını *geniş kitlenin özörgütlenme ve kendini kurtarmasının reel mücadelesinin sonucu* olarak tasarlarlar. "Emekçilerin kurtuluşu kendi eserleri olacaktır; bütün ülkelerin işçileri birleşiniz!" İşte marksizmin, diğer bütün doktrinlerle en köktenci kopuşunu gösteren, insanlık tarihine ve düşüncesine en devrimci, en yeni katkısını özetleyen sözler.

Ütopik sosyalizmin köklerini, kazanımlarını ve yetersizliklerini anlamak için, onun *sınıfsal doğasını* belirtmek gerekir. Henüz özel mülkiyetsiz bir rejimin kalıcı bir zaferini sağlamak için zorunlu yeterli toplumsal tutarlık ya da mad-

di ekonomik güce sahip olmayan preproletaryaya ait toplumsal sınıflarca taşınan, esas olarak, sınıflı topluma karşı, toplumsal eşitsizliğe karşı bir başkaldırının ideolojik ifadesini temsil eder.

Gerçekte, sınıflara bölünmüş toplum yalnızca ideolojik eleştiri düzeyinde reddedilmemiştir. Özellikle, görmüş olduğumuz üzere, sömürülenlerin ve ezilenlerin dönemsel ayaklanmaları ile sınıflı topluma pratikte karşı çıkılmıştır. Sözkonusu olan hiç de *desperados* [umutsuz] küçük grupların dağınık hareketleri değildir. Sözkonusu olan, binlerce, kimi kez milyonlarca kişiyi alıp götüren ve birçok zafer elde etmiş olan güçlü kitle hareketleridir. Ama cesarete, özveriye, idealizme, bu hareketlerin sayısını niteleyen toplumsal hayallerin yürekliliğine rağmen, tümü de, sınıfsız bir toplumu kalıcı bir biçimde gerçekleştirmeyi başaramamaları anlamında yenik düşmüştür. Ya yıllar boyu iktidarı ellerinde tuttuktan sonra, iktidarı düşmanlarının hesabına yitirmişler (Tabor'da Hussitler; Münster'de Anabaptistler vd.). Ya da iktidarda kalarak, esas olarak devirmeye çalıştıklarına benzer temelde bir sınıflı rejim oturtarak tükenmişlerdir. (Çin'de Han ve Tang hanedanları).

Özellikle çarpıcı bir durum, Don ve Kırım kazaklarınkidir. Başlangıçta, bağımsızlıklarını kazanıp ve eşitçi, bağımsız bir aşiret toplumu oluşturan, çarların bütün onları boyunduruk altına alma girişimlerine şiddetle direnen kazak serfleriydiler. Oysa, sonunda Kafkasya ve Sibirya'nın aşiret toplumlarının çarlık tarafından ezilmesi ve tabi kılınmasının başlıca araçları oldular.

Toplumsal eşitsizliğe karşı bütün bu ayaklanmaların tarihsel yenilgisi Marx ve Engels tarafından tarihin maddeci yorumuna dayanılarak açıklanmıştır. Bu ayaklanmalar için-

de cereyan ettiği somut koşullar, üretici güçlerin gelşiminin yetersizliği, aşağıdaki seçenekten başkasına imkân tanımıyordu: ya tüm yeni ekonomik ilerlemelerin son bulacağı bir "yoksulluk komünizmi"; ya da imtiyazlı bir varlıklı sınıfın bir diğerinin yerini alması. Ancak kapitalizm tarafından gerçekleştirilen üretici güçlerin hızlanması, tarihte ilk kez, yoksulluk değil bir bolluk düzeyinde (temel ihtiyaçların doyumu) sınıfsız bir toplumun kalıcı olarak gerçekleşmesinin maddi imkânlarını oluşturdu.

Ütopik sosyalizimin zaafları ve çelişkileri demek ki son tahlilde proletaryanın habercisi ezilen sınıfların sınıfsız bir toplum için mücadele ettikleri maddi koşulların (ekonomik ve toplumsal) olgunlaşmamışlığını yansıtmaktadır. "Hayalcilik"i, kısacası gerçekleştireceği amacından değil, amaçlarının gerçekleştirilmesi için gerekli koşulların olmamasındandır.

Bu, tarihsel maddecilik açısından, geçmişteki en yoksul halk sınıflarının, sömürülenlerin ayaklanmalarının, ütopik olmalarından, yani kalıcı sınıfsız bir toplumu gerçekleştirme ile sonuçlanmayacağından ötürü umutsuz ya da en azından yararsız olduğu anlamına mı gelir?

Kaba "marksizm"in böyle mekanist bir yorumu –marksizmin bir çok eleştirmeni "bilim adamı" Marx ve Engels ile "devrimin tutkun ahlakçısı" Marx ve Engels arasında bir çelişki görerek böyle kabul etmekle birlikte– Marx ve Engels'in Spartakistlerden, Jacqueri'lerden, Thomas Münzer'den, Babeuf'den, Tai-Ping'lerden ve Cipayes (Sepoys)'lerden yana kayıtsız şartsız ve apaçık tavır almasıyla, bu devrimci hareketlerin kalıcı bir zaferinin imkânsızlığını kabul etmesi arasında hiç de çelişki yoktur.

İlkin, yalnızca iktidarın fethinin, tarihi kalıcı olarak etkileyebileceğini sanmak miyop bir görüşü kanıtlamaktır. Yenil-

giye uğrayan devrimler bile tarihin akışını değiştirebilir, olayların akışını hızlandırabilir, amaçlarının bir kısmının gerçekleşmesini, eğer bunlar tarihsel, özellikle ekonomik zorunluluklara, toplumun çoğunluğunun çıkarlarına denk düşüyorsa ve yenilenler bu amaçlar için enerji ve inatla mücadele etmişlerse, kendisini yenenlere kabul ettirebilir. Köle ayaklanmalarının yenilgiye uğramasına rağmen köleliğin kaldırılması; 1848 devriminin yenilmesine rağmen Almanya'nın birliğinin sağlanması çarpıcı iki örnek sunmaktadır.

Sonra kitlesel ayaklanmalar ve halkçı devrimler, düşüncelere –ve de sınıfsız eşitlikçi bir toplum projesine– salt sözlü ve yazılı propagandanın ürünleriyle benzerliği olmayan bir yankı ve vurucu güç verir. Yenilgiye uğramalarına rağmen, geçmişin halkçı devrimleri, filozofun ve insanseverin birbaşına yaptığı çalışmayla asla ulaşamayacağı ölçüde insanlığın sosyalist kalıtını zenginleştirmeye katkıda bulunur. Bu ayaklanma ve devrimler olmasaydı, ütopik sosyalizmin gelişmesi, bilimsel sosyalizmin gelişmesi ve proleter sınıf bilincinin gelişmesi büyük ölçüde gecikmiş olacaktı.

Son olarak, önceden ekonomik iktidarı, siyasal iktidarı ve de kültürel-ideolojik iktidarı hiç kullanmadan yeni bir toplum kurmak; çağdaş proletaryanın karşıkarşıya bulunduğu, tarihte hiçbir toplumsal sınıfın asla gerçekleştirmek zorunda kalmadığı, en güç görevdir. Eğer proletaryanın kurtuluş mücadelesi, kendini, emekçi insanlığın kurtuluşunun binlerce yıllık çabalarının, yalnızca yenilgiye uğramış değil reel sayısız toplumsal ilerlemeye de yol açmış çabalarının mirasının uygulayıcısı, meşru varisi olarak görmeseydi, bu güç görevin gerçekliştirilmesi, daha da güç olacaktı.

Son tahlilde, Marx ve Engels'in geçmiş devrimlere ve ütopik sosyalizme bakış açılarının temeli, *tarihsel ilerleme*nin

doğrusal, tamamıyla ekonomist ve mekanik olmayan, herşeyden önce bir *karmaşık ve diyalektik bütünlük* olduğu anlayışıdır. Bu moral bir bağlanmayı da içeren bir yorumdur.

Sömürülenler ve ezilenler, başarı şansları üzerine "eğitmenler" ne derlerse desinler ya da ideologlar ne düşünürlerse düşünsünler, dayanılmaz durumlarına herhalü kârda başkaldırmışlardır, başkaldırıyorlar ve başkaldıracaklardır. Tüm sosyalistlerin, insanlığı seven tüm kadın ve erkeklerin görevi, onların yanında mücadele etmek ve savaşçıların başarı sansını ve bilinçliklerini en üst seviyeye yükseltmeğe çalışmaktır. Bu bağlanmada romantik bir yan yoktur. Bunun alternatifi, kurbanların, kurtuluştan daha ehveni şer olarak gördükleri baskı ve sömürüye katlanmalarıdır.

V. Devrimci eylem ve örgütlenmenin proleter dönüşümü

Ütopik sosyalizmin evrimi, insanseverlikten ve proleter öncesi propagandacılıktan proleter eyleme geçişi sağlayan başlıca üç önemli kişiyi ortaya çıkardı: Alman Weitling, Fransız Pierre-Joseph Proudhon ve Auguste Blanqui. Proudhon ütopik sosyalizmin doğrudan mirasçısı olarak çıktı. Blanqui ve Weitling, ütopik sosyalizmden (Weitling yine de kısmen yer almakta) çok Amerikan ve Fransız devriminden kaynaklanan devrimci geleneğe daha yatkındır. Bu üçü arasında devrimci geleneğe en yakın duran Blanqui'dir.

Bu devrimler süresince, özellikle Amerika'da ve İngiltere'de Sam Adams ve Thomas Paine ve Fransa'da Graccus Babeuf'in temsil ettiği küçük burjuva (jakoben) ve pre-proleteryen aşırı sol, devrimci kazanımların sağamlaştırılmasının ötesinde devrimci eylemi sürdürmeye yönelen bir örgütlenme tipi tasarlamışlardı.

Tom Paine ve arkadaşlarının ajitasyonu daha sonra Thomas Hardy'nin yönettiği *London Corresponding Society*'nin ve en önemlisinin Wolfe Tone'un yönettiği *United Irishmen*'ler olan Büyük Britanya'da benzer sayısız derneklerin kurulmasına varmıştır. LCS tamamen yasalken, *United İrishmen* ve taşradaki diğer gruplaşmalar gizli birlikler olarak kuruldu. Ama bunların tümünün de ortak yanı başlıca taleplerinin

sosyal-demokratik olmasıydı (LCS için genel oyun kazanılması; *United İrishmen*'lar için genel oy ve ulusal kurtuluş). Emekçi sınıflara yönelik ekonomik talepleri burjuva toplumunun bir reformunun ötesine geçmiyordu.

Buna karşılık *Conspirations des Egaux*'nun şefi, Babeuf ve yoldaşları için, daha o zamandan sözkonusu olan yalnızca demokratik özgürlüklerin değil açıkça iktidarın devrimci fethiydi. Ayrıca, herşeyden önce pre-proletarya (yarı-proletarya) ve doğuş halindeki proletarya olmak üzere nüfusun en yoksul ve en sömürülen tabakalarının ekonomik ve toplumsal taleplerini karşılamak için kollektivist hedefler öngörüyorlardı. Bununla birlikte, bu devrimci örgütler kelimenin gerçek anlamıyla ücretlilerin öz örgütlenmelerinden bağımsız bir biçimde ortaya çıktılar.

Babeuf'çüler 1797'de karşı devrimci Termidor'un ortasında bir hükümet darbesiyle iktidarı ele geçirmeye çalıştılar. Baskıyla ezildiler. Babeuf'ün kendisi de idam edildi. *Conspirations des Egaux*'dan yaşaya kalanlardan Buanarotti, 1830'lu yılların başlarında, Paris'de Burbonların düşüşü sırasında ortaya çıkan ve tartışmasız liderliğini Auguste Blanqui'nin yaptığı *Société des Saisons*'da Babeuf'ün devrimci tasarım ve ilkelerinin sürekliliğini kurtarmaya çalıştı.

Blanqui, 19. yy'ın en büyük Fransız devrimcisiydi. Bir inanç, bir sağlamlılık, bir cesaret ve sarsılmaz bir dürüstlüğün militanı, fransız proletaryasının devrimci eyleminin ve özlemlerinin cisimleşmesi gibiydi. Bir dizi hükümet darbesiyle iktidarı ele geçirmeye çalıştı, sayısız kez tutuklandı –sonunda yaşamının yirmi yılını hapiste geçirdi–, ama gizli örgütünün devamlılığını sağlamaya çalıştı. 1871'de *Paris Komünü* patlak verdiğinde, karşı devrimci Thiers hükümetinin denetimindeki bölgede yine hapisteydi. Marx dahil olmak

üzere, herkes tarafından, partizanlarını Vaillant'ın çevresinde toplanmış küçük bir azınlığı oluşturduğu Komün'ün doğal önderi olarak görüldü. Komün tarafından Thiers'den Paris başpiskoposu da dahil olmak üzere, eldeki tüm rehinelerin karşılığında serbest bırakılması istendi. Thiers, fransız burjuvazisinin büyük devrimcinin örgütlenme ve canlandırma yeteneğinden ve iç savaş üzrine yönetcinin etkilerinden ne derecede korktuğunu göstererek, bunu reddetti. 1880-1890 yılları boyunca, Blanquist akım, Fransa'da kitlesel sosyalist işçi partisinin kuruluş sürecinde marksist akımla birleşti.

Alman Wilhelm Weitling, Blanqui'nin aksine yalnızca incelemeden değil proletarya konumunda yaşanmış deneyiminden hereketle komünist ve devrimci yargılarına ulaşan, kendi kendini yetiştirmiş bir işçiydi. Bütün Avrupayı gezen Alman bazı zanaatkâr ve kalfaları –ki bu yaşam tarzı sayesinde ülkelerinin ilk proleter tabakalarının yerelci ve dar mesleki/koporatist ufuklarını aşabilmişlerdir– 1834'te Paris'de (Blanquist *Société des Saisons*'un etkisiyle) Dışlanmışlar Birliği (*Bund der Geâchettes*) adlı gizli bir örgüt kurdular. 1838'de Weitling tarafından yönetilen Doğrular Birliği (*Bund der Gerechten*) de buradan doğmuştur. Bu birlik, "insanlık ne durumda ve nasıl olması gerekir" başlığında ütopik komünist bir programa kendisini bağladı.

Bu gizli topluluk, 1839'da Blanquist komplonun başarısızlığa uğramasından sonra, iktidar için mücadelenin belirsiz tasarımlarını terketti ve Owen ve Caset'nin etkisinde, daha çok kooperatif ve komünist kolonilerin kurulması amacına yöneldi. Ama Fransa'da Babeufçülük durumunda olduğu gibi, gizli devrimci örgüt geleneği sürdü. Doğrular Birlik'i, Marx ve Engels'in açıkça katıldıkları 1847'de, Komünist Birlik (*Bund der Kommunisten*) olarak yeniden adlandırıldı.

(1846 başında Brüksel'de oluşturdukları Comité de Correspondance Communiste başından beri Doğrular Birliği ile ilişkideydi.)

Babeufçü, Blankici ve Alman devrimci örgütleri, 16, 17. ve 18. yy'ların burjuva devrimlerini, 19 ve 20. yy'ların proleter devrimci eylemine bağlayan vazgeçilmez zincir halkalarıdır. Başlıca kazanımları şunlar olmuştur:

(1) Açıkça Burjuva devrimlerinden belki de tarihin tüm devrimlerinden çıkarılan başlıca derslerin bir kavranışının ürünü olan, *iktidarın fethi için siyasi eylemin zorunluluğu*nun bilincine varılması. Bu ders herkesce paylaşılmıyordu. Bu ne sosyalizmin yandaşları tarafından geniş olarak yayılıyordu ne de genç ücretli işçiler arasında yaygın olarak kabul görüyordu. Tam aksine, bu iki çevrede, ister kuşkuculuk ve geleneksel burjuva ve küçük burjuva politik eylemine tiksintiden ("işçiler daima politikacılar ve politika tarafından aldatılmışlardır"), ister bizzat çağdaş devrimlerden çıkarılan bilinçli ama eksik bir bilançodan olsun, apolitiklik baskındı. Gerçekte, işçi sınıfı için bu devrimler, hiçbir şekilde gerçek bir kurtuluşla değil bir sömürücü grubun yerini bir diğerinin almasıyla sonuçlanmıştı. Ütopik sosyalistler ve örgütlenme yolunda işçiler bundan, siyasal eylemin yanıltıcı ve yararsız olduğu sonucunu çıkarmışlardı: Çabaları ekonomik kurtuluşa yoğunlaştırmak gerekiyordu. Örgütlenme tipi bu amaca uyarlanmalıydı.

Babeuf, Blanqui, Weitling ise aksine, farklı derecelerde, proleter ve pre-proleterlerin uğradıkları sömürünün pekiştirilmesinde siyasal iktidarın oynadığı anahtar rolü kavramışlardı. Bu nedenle, burjuva Devletini devirme amacıyla, proleter devrimci yeni bir tip siyasal eylemi öğütlüyordardı. Örgütlenme biçimini amaca erişmeye göre uyarlıyorlardı.

(2) *Öncü devrimci örgüt*ün savunusu. Burjuva baskı aygıtının etkinliğine ve gücüne ve burjuvazinin karşı devrimci yeteneğine keskin bir duyarlılıktan hareketle, Babeuf, Blanqui ve Weitling bu düşmanı yalnızca son derece güdümlenmiş, deneyimli, disiplinli bir devrimci çekirdeğin alt edebileceğine inanmışlardı. Onlar için fransız devrimi boyunca ve 1830 sonrasında "Dördüncü Zümre"nin politik yenilgisinden çıkarılacak başlıca ders, sözümona yenilgiye mahkûm halkçı devrimlerin yararsızlığı değil, sağlam yönetim ve örgütlenme olmadan zenginlere meydan okundunğunda halkçı sınıfların yenilgisinin kaçınılmazlığıydı. Halk sınıflarının tarihsel görevine iyi hazırlanmış böyle bir azınlık tarafından yöneltildiğinde geleceğin devrimci patlamaları da zafere ulaşacaklarına inanıyorlardı. Bu anlamda Babeuf ve özellikle Blanqui, Leninist "profesyonel devrimciler" kavramının aşikar habercisiydiler.

(3) *Devrimci gelenek ve devamlılığın savunusu*. 1789 ve 1793 arasında, fransız devriminin ilerlemelerinin ardından gelen Thermidor, Consulat ve İmparatorluk, Avrupa ve Fransa'da ilerici *entelijansya* ve halk kitlelerinde, 1848-1850 devrimlerinin yenilgisinden sonra, SSCB'de 1930 ve 1940'larda Thermidor'un yaygınlığı ve anlamı farkedildikten,1965-1976'da Avrupa'da devrimci umudun geri çekilmesinden sonra gözlenen hayal kırıklığı, kuşkuculuk, sinizm ve "yeniden özelleştirme" dalgasıyla kimi noktalarda kıyaslanabilir büyük bir hayal kırıklığına neden oldu. Aralarında, devrimin coşkulu partizanları olan alman filozofu Kant ve ingiliz şairi Wordsworth gibi çağlarının en iyi temsilcileri olan aydınlar, devrimin gerici düşmanlarına dönüştüler. Yine de ingiliz şair Shelley gibi inanmış bir devrimci olarak kalan istisnalar da vardı.

Siyasal eyleme bağlanmış radikal demokratlar, sendikal eyleme bağlanmış ücretliler arasında, bu gerici ideolojik dalga, eylemin ve örgütlenmenin yalnızca yasalcı ve reformist (kademeli) anlayışlarına doğru bir geri çekilmeye yol açtı.

Egemen sınıfın ideolojisine bu teslimiyetçi uyarlanma dalgası karşısında, pre-proleter ve proleter ilk devrimci çekirdekler, bu çağın devrimcilerinin erişebileceği azami özeleştiriyi kataraktan 18. yy'ın devrimci geleneğini sürdürdüler. Bu devamlılık, 1848 devriminden itibaren tamamıyla proleter yeni bir devrimci anlayış ve geleneğin ortaya çıkmasını son derece kolaylaştırdı.

Ama, Babeuf, Blanqui ve Weitling'in değerlerinin yanısıra devrimci tasarılarının yetersizliklerinin de altı çizilmelidir:

(a) Siyasal iktidar için mücadele, esas olarak bir azınlığa ve hatta toplumun ve bizzat halk sınıflarının çok küçük bir azınlığına bağlı olarak tasarlandı. Öngörülen devrimci eylemin zorunlu olarak komplocu ve aşırı öznelliğinin ötesinde, "hükümet devirme tekniği" gerçek anlamıyla kitlenin siyasal eyleminin pabucunu dama atıyordu. Bu durumda mücadele darbecı ve ütopyacı bir özellik alıyor, komplocu küçük bir grubun çabası tek bir darbenin fransız devleti gibi güçlü ya da prusya devleti gibi daha az güçlü baskı aygıtlarını yok edeceği sanılıyordu.

(b) Bu tür siyasal eylem için salık verilen devrimci örgüt, gitgide daha az bireyin dayanabileceği, ciddi bir ayıklanmanın ürünü olan, zorunlu olarak gizli ve sınırlı doğası da eylemin darbeci özelliğini ve ekonomik sınıf mücadelesini, geniş kitlelerin kendiliğinden hareketi ile bağlar kurmayı ihmal etme eğilimini de güçlendiriyordu.

(c) Esas olarak gizli örgütlenme ve esas olarak ayaklanmacı eylem, devrimci zaferin ürünü olacak Devletin açıkça

elitist ve otoriter bir analyışına varıyordu. Sözkonusu olan halkın hizmetinde, halk için ama doğrudan halk tarafından kullanılmayan bir iktidardı (Blanqui'den daha dolaysız proletaryen olan Weitling, bu konuda daha ihtiyatlıydı). Bir kez daha, ücretlilerin reel kurtuluş hareketi ile bağ kurulamadı ya da yetersiz kalındı.

(d) Özellikle kapitalizmin doğasının ve çelişkilerinin yetersiz bir tahlili ve yeterli ekonomik bilgilenmenin olmayışı sonucu, devrimle ulaşılacak ekonomik ve toplumsal hedefler belirsiz (özellikle Blanqui'de) ya da ütopik (Weitling'de) kalıyordu. Bu açıdan Babeuf, Blanqui ve Weitling ütopik sosyalistlerin ya da en gözüpek post-Ricadocu iktisatçıların bile gerisinde kalıyorlardı.

Proleter öncesi ve proleter ilk devrimci çekirdeklerin bu zaaf ve eksiklikleri, son tahlilde toplumsal doğaları ve içinde geliştikleri bağlamla açıklanabilir. Sözkonusu olan, henüz gerçek anlamıyla sanayi proletaryasının kitle örgütü ve mücadelesinin ilk deneyimlerini genelleştirmemiş, kavramaktan uzak *sanayi öncesi proletarya, zanaatkâr ve imalatçı*dan kaynaklanan örgütlenmelerdir. Gerçekte, bizzat sanayi proletaryasının ilk deneyimlerinden sonuçlar çıkarmaya değil, 18. yy'ın büyük devrimlerinin küçük burjuva jakoben geleneği ile sanayi öncesi proleter örgütlenmenin deneyimini birleştirmeye çalışıyorlardı.

Marx ve Engels, 1848-1850 devriminden sonra, proleter devrimine has bir anlayışa varan, proletaryanın devrimci eylem ve örgütlenmesine dair kendilerine özel anlayışlarını geliştirerek bu eksiklikleri sistemli bir biçimde aşma durumunda kaldılar.

(a) Devrimci siyasal eylem –iktidarın fethi için mücadele– ücretlilerin ve onların doğrudan müttefiklerinin, ama herşey-

den önce bizzat proletaryanın, geniş kitlelerin eyleminin ürünü olarak zorunlu görülmüştü. Ücretlilerin ekonomik potansiyeli belirleyicidir (*"Alle Dader sthcen still, wen Dein Starker Arm es will"*: Güçlü kollar istediğinde tüm tekerlekler durur); ulusun çoğunluğunu oluşturana kadar sayısal güçlenmeleri, devrimci kalıcı zaferin başlıca önkoşullarından biri olarak görülmüştü.

(b) Bu nedenle, yasal siyasal örgütlenme –proletaryanın burjuvaziden ve küçük burjuva demokrasisinden bağımsız siyasal parti olarak yapılanması– devrimci zaferin temel bir unsuru olarak kabul edilmiştir. Gizli topluluk örgütlenmesi önemsenmemiş, iktidarın ele geçirilmesinin aracı olarak değil, yalnızca aşırı baskı koşullarında ve bu koşullarda da yalnızca devamlılığı sağlamak için gerekli addedilmiştir. Darbecilik kesinlikle mahkûm edilmiştir.

(c) Proletaryanın öz örgütlenme tasarımı hem iktidarı denemeye hazırlık olarak hem iktidarı fethetme ve hem de iktidarı kullanmak için öncelikli olarak görülür. Devletin aşırı "araççı" bir tasarımı gibi, elitizm ve otoritercilik de açığa alınmıştır. Babeuf ve Blanqui, daha ziyade jakoben geleneğinden güçlü bir devletin partizanı iken, Marx ve Engels 1848-1850 devriminin ve özellikle Paris Komünü'nün etkisiyle Devlet makinasının parçalanması ve proletarya diktatörlüğünün –bu kavram Blanqui'nin– doğuşundan itibaren sönümlenmeye başlayan bir devlet olması anlayışını salık vereceklerdir.

(d) Siyasal kurtuluş (siyasal devrim) ve ekonomik toplumsal kurtuluş Marx ve Engels'de sıkı bir biçimde birleştirilmiştir. İktidarın devrimci ele geçirilişinin programı, *Komünist Manifesto*'dan başlayarak, üreticilerin proletarya konumu zincirlerinden kurtulmasına, iktidarın kullanılmasın-

da zorunlu maddi koşullara erişmesine ve tüm bireysel yeteneklerinin gelişimine imkân verecek bir dizi ekonomik ve toplumsal dönüşüme bağlıdır. Bu toplumsal – ekonomik koşullar yerine gelmezden gerçek bir sınıfsız toplumun çıkışı ütopik kalır.

Marx ve Engels tarafından sanayi öncesi proleter ilk devrimci çekirdeklerin anlayışının aşılması, yalnızca daha geniş devrimci deneyimin daha derin bir kavranışının, yani tarihsel maddeciliğin tüm kazanımlarının ürünü ve onun kendine has zihniyetini de ifade eder.

VI. Gerçek işçi hareketi ile bilimsel sosyalizmin kaynaşması

Emekçilerin kitle örgütü, sanayi devriminin ve büyük sanayinin beşiği Büyük Britanya'da, işçilerin kendileri tarafından yaratılmıştır. Ne ki, bu büyük fabrikaların yayılmasından öncedir. Britanya proletaryasının henüz herşeyden önce zanaatkâr, imalatçı ve tarımcı olduğu 18. yy'ın ikinci yarısına aittir.

Başlıca örgütlenme biçimi, yarı feodal lonca ile çağdaş sendikacılık arasında gerçek bir köprü oluşturan, *zanaatkâr lonca kalfalığı* derneği (işçi derneği) idi. Düşünce ve çıkar sınırlılığı, yerellikleri ve korporatizmleri ile geçmişi yansıtıyorlardı. O zamandan grevler ve grev kırıcılarına karşı eylemler içeren, sağlam dayanışmaları, özsavunmanın asgari bir parasal gücünü elde etmede gösterdikleri çabalarıyla ve genel toplantı, yöneticilerin seçilmesi, komitelerin kurulması, veznedarların denetlenmesi gibi giderek daha çok demokratik olan statü ve dünya görüşleriyle, başlıca mücadele biçimlerinde geleceğin habercisiydiler.

Britanya işverenleri, özellikle çağın taşkın siyasal karakteri, fransız devrimine karşı savaşın halkça tutulması, *London Corresponding Society* gibi jakoben yanlısı derneklerin etkisinden dolayı, bu grevler ve derneklerden korkuyorlardı. 1799'da bir yasayla işçilerin güçbirliği yasaklanmıştı. Fran-

sa'da devrimin ortasında, 1791'de, büyük fransız devriminin burjuva karakterini açıkça gösteren Le Chapelier Yasası'nın oylanması benzer bir yasaklanmaya yol açtı.

Bu yasanın oylanması genç ingiliz proletaryasının örgütünü kösteklemiş ama pek engelleyememişti. Onu yeraltına geçmeye zorlamış ve emekçilerin maddi çıkarlarının savunusunda daha şiddetli bir nitelikte mücadeleler vermişti. Bu ilkin, özellikle Nottingham bölgesine dayanan, çok iyi örgütlenmiş ve polisin, muhbirin ve grev kırıcılarının hemen hemen sızamadığı *Luddist* hareketinde (1811-1812) ortaya çıktı. Sınıf düşmanlarının yaydığı bir efsanenin aksine, Luddistler asla makinaların özüne karşı değildiler.

Eylemlerinin amacı, hiç de tekstil sanayinin makinalarının yokedilmesi olmayıp ücretlerin artması, işsizliğe ve yaşam pahalılığına karşı mücadele ve ilk sendikaların diğer klasik hedefleriydi. Makinaları kullanılmaz hale getirme taktiği, başlıca makinaların hâlâ patrondan kiralanarak kendi evlerinde kullanmalarından ötürü benimseniyordu. Bu durumlarda, makinaları, kullanılmaz hale getirmek, grevi gerçekten genel hale getirmenin tek yolu olarak, grev kırıcılarına karşı etkin mücadelenin bir aracı olarak görülüyordu. İngiliz burjuvazisi "makina kırıcıları" tarafından öylesine ürkütülmüştü ki bu "suçu" idam kararı ile cezalandıran bir yasa onaylandı.

Napolyon'un düşüşünden ve barışın sağlanmasından sonra, Büyük Britanya yüzbinlerce işçiyi işsizliğe mahkûm eden, ücretleri adamakıllı düşüren ve şiddetli kıtlıktan doğan isyanlar, genel oy hakkı için kıpırdanmalarla bileştiğinden, burjuvazi baskıyı katmerleştirdi. 1819'da, Manchester'e yakın St. Peter's Field'da büyük bir gösteri düzenlendi; bu gösteri Waterloo savaşının galibi Wellington dükü tarafından radikal yergicilerin "Peterloo katliamı" diye adlandırmalarına

yol açan, kanlı bir biçimde ezilmesiyle sonuçlandı. Birçok tarihçi bu katliamı Büyük Britanya'da modern işçi hareketinin doğumuna neden olan kıvılcım olarak değerlendirmekte.

Bu olaylar sonucu hareket çifte bir yörünge izledi: Bir yandan, ekonomik grevler gibi gizil ve yarı yasal sendikalar da çoğaldı. Süregiden grevler yerine, daha çabuk bir sonuca ulaşmak için karşılarında müzakere edilebilecek yasal ve temsili muhatapların bulunmasını yeğleyen en zeki patronlar bile grev sırasında işçilerin birliğine karşı olan yasaya baskıyı giderek artırdılar. Nihayet, 1825'de yasa ortadan kaldırıldı. 1824-1825 yıllarından sonra işçi meslek dernekleri sistemli olarak *trades unions* (meslek birliği/sendika) adını aldılar. En dar yerelci ve korporatist özelliklerini hızla aştılar.

Öte yandan, 1815-1819 döneminde, Peterloo toplanmasına yol açan William Cobett'in ajitasyonunun yerini, bu kez liberaller tarafından kaleme alınan kentlerin temsilini artıran, 1832'de *Reform Bildirgesi*yle sonuçlanan, 1830-1832'de genel oy için yeni bir kampanya aldı. Liberallerin parlamentodaki yenilgisinden sonra bu ajitasyon, *ilk işçi kitle partisinin, çartist parti*nin kurulmasına yöneltildi. Parti temel mücadele aracı olarak, 1815-1819 yıllarının *kitle dilekçesi*ni aldı. Sözkonusu olan, genel oyu talep eden bir Charte (yasa) için imza toplanmasıydı. 1837-1838'de başlayan bu ajitasyon İskoçya'daki Glasgow'da işçi sınıfının ekonomik ve siyasal mücadelesinin kaynaşması, 1819-1820'de, özellikle maden işçilerinin, 60.000 işçinin genel oy için greviyle zaten bir ilk başarıya ulaşmıştı.

Aynı zamanda kıta Avrupa'sında ve Birleşik Devletler'de işçi sınıfının özerk eyleminin ve örgütlenmesinin ilk girişimleri de boy gösterdi. Birleşik Devletler'de Filadelfiyalı zanaatkârlar, 1828'de tarihin ilk küçük işçi partisini kurdular.

1831'de, fransız ipek sanayinin merkezi Lyon işçi varoşlarında, kenti günlerce egemenliği altına alan, Croix Russe dokumacılarının, "kanü"lerin yalnızca ve yalnızca işçilerin, ilk ayaklanması boy gösterdi ["kanü"; Lyon'daki ipek işçilerine verilen ad.çn.] 1844'de Almanya'daki Silezya'da büyük şair Heinrich Heine'ın ölümsüzleştirdiği dokumacıların ayaklanması patladı.

Kıta Avrupasının en sanayileşmiş ülkesi Belçika'da Gand'ın tekstil ipliği işçileri, 1810-1815'den başlayarak sendikalar kurmaya giriştiler. 1830 Devriminin ertesinde, Gandlı işçiler Meclise gönderdikleri dilekçelerde genel oy, dernekleşme özgürlüğü, basına tam özgürlük, mirasın vergilendirilmesini talep ediyorlardı. Brüksel ve Liège'li işçilerden destek gördüler. 1836'da Brüksel'de kaleme alınmış olan, *Komünist Manifesto*'nun genç yazarlarını tartışmasız etkilemiş olan, ilk işçi kateşizminin yazarı Jacob Kats'ın önayak olduğu ilk siyasal işçi toplantısı Brüksel'de yapıldı.

Sonunda ütopik sosyalist sektler arasında Saint-Simon'cu, Fourier'ci ve Owen'ci akımların tersine tamamıyla işçi kökenli olan Fransa'da Proudhon'un akımının meydana çıkmasını belirtmek gerek. Proudhon, Weitling gibi, kendi kendini yetiştirmiş bir işçi, bir zanaat işçisiydi. Tarih sahnesine büyük öncülerden geç geldi, Marx ve Engels gibi klasik alman felsefesi ile ingiliz ekonomi politiğinden çıkan sonuçları sosyalist öğretiye katmaya çalıştı. Ama bunu, son tahlilde fransız ön-proletaryasının ve zanaatkârlarının özel toplumsal konumunu yansıtan, belirgin bir bilimsel olgunluk eksikliğiyle, kötü özümlenmiş ve yetersiz bilgiye dayanarak yapıyordu.

Onun için sözkonusu olan; rekabet ve meta üretimini ortadan kaldırmadan işçi/zanaatkârı paranın (sermayenin) ege-

menliğinden kurtarmaktı: Tam da zanaatkâr/küçük burjuva yanılsaması. kimi zaman Proudhon hiç de nedensiz olmayan bir biçimde, 1970'den sonra Yugoslavya'da kendini açığa vuran "piyasa sosyalizmi" çıkmazının, işçi özyönetimi düşüncesinin babası olarak gösterildiyse, düşüncelerinde o zamandan fiilen bunun ana çizgilerini belirtmişti. Aynı şekilde bu ekonomik çıkmaza eşlik eden toplumsal ve siyasal tehlikeyi de: Pazardaki başarılara bağımlı olan parasal gelirleri, rekabet aracılığı ile birinin diğerine karşıt olduğu işçi sınıfını gruplar halinde parçalamak.

Doğrudan üreticilerin/emekçilerin özerk örgütlenmesi ve eyleminin bütün bu ilk girişimlerindeki çok büyük ayrılığa karşın, *modern işçi hareketi*nin gerçek yol göstericileri yapan belli sayıda ortak çizgileri var. Bu Marx ve Engels'den önce doğmuş ve onlardan bağımsız olarak, aynı şekilde tüm ajitatörlerin ya da entelektüel "kuramcı"ların (ütopyacı) eyleminden de bağımsız olarak doğmuştur. Burjuva toplumunun dolaysız ürünü, kapitalist rejimden ötürü işçilerin uğradığı yoksulluğun ve sömürünün doğrudan ürünüdürler.

Eğer işçi sınıfı mücadelesinden birini "sorumlu" tutmak gerekirse, bu sorumlu işverendir, yani Sermaye ve onun Devletinin, Ücretli Emeğe karşı yürüttüğü günlük, sürekli, amansız sınıf mücadelesi.

Sözü edilen ücretli emekçilerin ilk eylemlerinin ve örgütlenmelerinin en büyük önemi, işçiler için *sınıf bağımsızlığının kazanılması*, burjuvaziden ve onun en köktenci siyasal kanadı da dahil olmak üzere küçük burjuvaziden farklı olan *kendi öz çıkarlarını savunmak amacıyla*, büyük ve küçük patronlardan ayrı olarak, kendi aralarında örgütlenme zorunluluğu bilincinin edinilmesiydi. Binlerce *işçi, sınıf bilincinin ilk düzeyine* böyle ulaştılar: Varlığının dağınık ve parçalı konu-

muna ve ilk işçi direnişine göre, *kitlesel ve sürekli* bir nitelik kazandıktan sonra sendikalist, ekonomik sınıf bilincini ileriye yönelik büyük bir adım olarak değerlendirmek gerek.

Sonunda, işçi sınıfının kolektif eyleminin ve sürekli örgütlenmesinin bu ilk girişimleri, bugüne kadar dünyanın her yanında sınıf mücadelesini damgalayan proletaryanın temel mücadele biçimlerine açıldı: Grevler ve grevlerin başarısı için uygun örgütlenme biçimleri (karşılıklı yardım ve direniş sandıklarının kurulması); grev gözcüleri; grev kırıcılarına karşı propaganda ve eylem; kolektif dayanışmanın eğitimi; kitle alay ve gösterileri; kitle toplantı ve meclisleri; kitle basını (İngiltere'de işçi sınıfının ilk siyasal propagandacılardan ve çartizmin habercisi William Cobette, 1816'da "elişçilerine ve ücretli işçilere" mektubunu içeren *Political Register* gazetesinin özel bir sayısını 200.000 adet bastı).

Ama ücretli emekçilerin kendi bağımsız sınıf eylem ve örgütlenmelerinin bu ilk belirtilerinin tümü de pratik olarak ortak bir biçimde bir dizi zayıflıklar gösteriyordu.

(a) Eylem ve örgütlenme kopuktu. Çok nitelikli meslekler in kimi sendika kolları hariç, çok dar emek pazarında fiilen bir tekel olan ve bunu başka kadın ve erkek işçilerin, özellikle sürekli nitelikli işte kadınların dıştalanmasını kışkırtarak, girmelerine karşı genellikle korporatist yöntemlerle savunan, ilk sendikalar da uzun sürmedi. Bu sendikalar yüksek konjonktür döneminde güçlenme; ve bunalım ve işsizlik döneminde kaybolma eğilimindeydiler. Yaygın ve şiddetli mücadeleler daha ziyade bunalım dönemleriyle çakışıyor ve yüksek konjonktür döneminde yatışıyordu. Örgütlenmenin kopuklu özelliği, genel olarak, özellikle yerel ve bölgesel, coğrafi olarak parçalı özelliğine denk düşüyordu. Yalnızca çartistler gerçekten ulusal bir sınıf hareketi olarak ortaya çıktılar.

(b) Eylem ve örgütlenme fazlasıyla anlıktı. Henüz proletaryanın bütününün pek küçük bir kesimini kapsıyordu. Bu nedenle de, taleplerinde olduğu gibi davranış biçimlerinde de, tüm sınıfın ortak ifadesi olmaktan çok, belirli grupların özelliklerini yansıtma eğilimindeydiler.

(c) Talepleri emekçilerin genel olarak reel çıkarlarını dile getirdiğinde, çok genel olarak sözkonusu olan acil ya da orta vadeli çıkarlardı. Bir "azami program"ın anahatları belirlenmeye çalışıldığında, yani insanın insan tarafından sömürülmesinin yokedildiği bir toplum tasviri tasarımı gerektiğinde, genel olarak bu, ya ütopist sosyalistlerden ya da en eleştirel rikardo sonrası iktisatçılardan, ya da kimi zaman en basit ve katıksız şarlatanlardan iğreti alınan düşüncelerle, yetersiz ve belirsiz terimlerle yapılıyordu.

(d) İlk gerçek sendikalarda ekonomik örgütlenme ve mücadele planında sınıf bağımsızlığının sağlanması hemen hemen eksiksiz (ilk koperatiflerin durumu daha da karmaşıktır) ise de siyasal mücadele ve örgütlenme alanında durum aynı değildi. Proletarya demokrasisinin küçük burjuva demokrasisinden ayrılması, ardarda gelen yükseliş ve alçalışlarla, çok sınırlı örgütlere doğru sayısız acı olaylar ve yinelenen hatalarla yüzyüze gelen son derecede karmaşık, kopuk, düzensiz bir süreçtir.

En tipik durum, işçilerin ilkin evrensel oy lehine küçük burjuva ajitasyonunu, sonra *Reform Bill* lehine Whig liberal partisinin mücadelesini en etkin bir biçimde destekledikleri, daha sonra da çartizmle kendi bağımsız siyasal partilerini kurdukları, 1850'li yıllardan sonra, uzun bir süre liberal partiye siyasal bağımlılığa düştükleri İngiltere'dir.

Aynı durum, genel oy talebine dayanarak Ferdinand Lasalle tarafından, ancak 1863'de ilk bağımsız işçi partisinin

kurulmasına izin verilen Almanya'da, yaklaşık yirmi yıl boyunca çok nitelikli mesleklerin kimi sendika kolları hariç, varoldu; bu parti 1875'te Liebknecht'in ve Bebel'in marksist denen partisiyle birleşti.

Fransa ve Belçika'da, dayanıklı bağımsız işçi kitle partilerinin kurulmasını daha uzun süre beklemek gerekiyordu. Birleşik Devletler'de ve Arjantin gibi güçlü sendikal hareketlerin bulunduğu diğer ülkelerde, proletaryanın sınıf bilincinin bu ikinci aşaması günümüzde hâlâ aşılamamıştır.

Marx ve Engels, bu zayıflıklara son vermek için yarım yüzyıla varan sürekli ve devasa bir çaba gösterdiler. En azından önemli ülkelerin çoğunda (19. yy'da Birleşik Devletler hariç tüm sanayileşmiş ülkeler) fazlasıyla bunu başardılar. Bu çabayı, proletaryanın örgütlü hareketi ve reel eylemi ile geniş kitlelerin öğrenebileceği gibi (marksist öğretinin tüm öğeleriyle değil) bilimsel sosyalizmin temel kazanımlarının kademeli, ilerleyen bir kaynaşması olarak niteleyebiliriz.

(a) Marx ve Engels, işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinin vazgeçilmez örgütlenme biçimi olarak sürekli, sendikal örgütlenmeyi kabul ettirmek için mücadele ettiler. Bu konuda birçok sekter eğilimin etkisine karşı durdular: Proudhon'cular, post-rikardocular, bazı kooperatif ve dogmatik komünist eğilimler, daha sonra bazı anarşist/liberter eğilimler.

(b) Marx ve Engels, işçi sınıfının bağımsız siyasal örgütlenmesi (bağımsız siyasal parti) ilkesini ve bu partinin mümkün olduğunda her ülkede seçimler de dahil olmak üzere (ama yalnızca bu değil) yasal siyasal mücadele hareketlerine katılmasını kabul ettirdiler. Sendikaların genelleşmesi sözkonusu olduğunda uyarıcı bir rolleri varken, bağımsız siyasal örgütlenme konusunda –her ne kadar Almanya'da ilk başarılı girişim Lasalle'den gelmişse de– çok önemli motor bir rol oynadılar.

(c) *İşçi hareketini* sendikal/siyasal, ulusal, etnik, ırksal/kıtasal ve kadın ve erkek işçiler arasındaki engellerin ötesinde *birleştirmeye* çalıştılar. 1863'te Uluslararası Emekçiler Derneği'nin (Birinci Enternasyonal) kuruluşu bu çabaların ilk ürünüydü. Dönemin britanya sendikalarından başka, alman, isviçreli, italyan, ispanyol, fransız vb. ilk işçi partilerinin ve çekirdeklerinin yanısıra Birleşik Devletler'de (esas olarak alman göçmenlerinden oluşan), Polonya'da, Rusya'da, Uruguay'da, Arjantin'de, Küba'da, Meksika'da vd. grup ve kişileri de topluyordu Bu birleştirme çabası onsuz gerçekleşmeyecek olan çoğulcu demokratik örgütlenme anlayışına dayanıyordu.

(d) 19. yy'ın sonuna doğru işçi örgütlerinin büyük çoğunluğuna, uzun vadeli açık, belirgin ve ortak amaçlar gösterdiler: Değişimin ve büyük üretim araçlarının kolektif mülk edinilmesi; sınıfsız bir toplumun yaratılması; proletaryanın öz örgütlerine dayanan işçi demokrasisi ("emekçilerin kurtuluşu, emekçilerin kendi eserleri olacaktır").

(e) Bu amaca ulaşmak için, 20. yy'ın başında dünyadaki milyonlarca işçinin kabul etmiş olduğu, basit ve açık bir perspektif geliştirdiler: Sendikalarda ve partilerde (bu arada sağlık sandıkları, kooperatiflerinde de) işçi kitlelerinin giderek daha geniş bir biçimde örgütlenmleri; propaganda, ajitasyon ve kitle eylemiyle bu kitlelerin giderek daha etkin eğitilmesi; en değişik hareket noktasından (demokratik, ulusal, ekonomik, savaş karşıtı vb.) kalkarak mücadelelerin giderek daha fazla kitleselleşmesi ve genelleşmesinin patlak vermesi ve bu mücadelelerin kapitalist üretim tarzının iç çelişkileri ve bunalımlarıyla eklemlenerek; toplumsal bir devrimle (üretim ilişkilerinin ve mülkiyet rejiminin derin bir dönüşümü) özdeşleşen iktidarın fethi için bir mücadeleye ulaşması.

(f) Bütün bu perspektifte yayılmış olan, bu rejimin bağrın-

da, neden gitgide devrim öncesi ve devrimci bunalımların kaçınılmaz hale geldiğini açıklayan, kapitalist üretim tarzının iç çelişkilerinin ve gelişme yasalarının bilimsel kuramsal bir tahlilini yaptılar.

(g) Aynı şekilde, emekçilerin yaşam koşullarını o anki iyileştirme mücadelesi ile toplumun köklü bir dönüşümüne onları teşvik etme arasında bir bütünleşmeye olanak hazırladılar. Bundan dolayı sınıf hareketi ile reel örgütlenme (ki her zaman acil amaçları hedefler) arasındaki birlik ve sosyalist/komünist amaç, giderek bir gerçeklik haline geliyordu. Bu da, hemen hemen karşı konulmaz bir biçimde başarıdan başarıya yüründüğü duygusuyla işçi sınıfının kendisine olağanüstü bir güven veriyordu. İşçi hareketinin 1890-1920 yıllarındaki müthiş ilerleme dönemi (İspanya, Fransa ve Birleşik Devletler'de en üst noktasına 1930'lu yıllarda ulaşılacaktır) bu özgüvenin yansımasıdır.

Geriye dönük olarak, bu birleşmenin, örgütlü işçi hareketinin görkemli bir ilk yükselişini sağlamakla birlikte, proleter devriminin zaferini sağlamakta yetersiz olduğunu söyleyebiliriz. Ama bu zaferin yaratılması için gerekli koşulların hazırlanması için bu birleşme kaçınılmazdı.

VII. Marx ve Engels'in kişisel yolculuğu

Marksizm çağının bir ürünüdür. Ama onun ne kendiliğinden ne de otomatik bir ürünü. toplumsal bilimlerin dönüşümü, ütopik sosyalizmin bilimsel sosyalizme doğru evrimi, küçük burjuva ve pre-proleter devrimci örgüt ve pratiğinin proleter devrimci örgüt ve pratiğiyle karşılıklı etkileşimi bir olgu haline geldiğinde, tüm bunlar gerçekleştiğinde, iki bireyin, Karl Marx ve Friedrich Engels'in rolü belirleyici olmuştur.

Kuşkusuz "tarihin onlara ihtiyacı olduğu" için bu rolü oynayabilmişlerdir, yani onlardan başkalarınca başlamış olan aynı yöndeki girişim çabalarının boşlukta kalmasıyla, doğrulandığı üzere faaliyetleri birçok kişinin hissettiği bir zorunluluğa karşılık düşüyordu (hepsinden önce proleterlerin, ama çağın başka sosyalist/komünistlerinin de). Bununla birlikte, bu sentezlerin ve karşılıklı etkileşimin gerçekleştiği belirgin biçim, içerikleri ve sıkı dinamikleri, geniş ölçüde marksizmin iki kuramcısının kişiliklerine bağlıdır. Çoğu durumda olduğu gibi tarihsel zorunluluk", onun temel gelişmesini saptırmayacak ama belki bir noktaya kadar kendi derin etkileriyle, bireysel özellikleriyle damgalayabilecek belirli kişiliklerden süzülür.

Ne Marx ne Engels proleter değildiler. İlki tuzu kuru bir küçük burjuva ailesinin oğluydu. 1818'de doğdu; babası

inandığından değil kişisel tutarlılık nedeniyle hıristiyanlığa dönmüş, Ren bölgesindeki Trier kentinin etkili bir liberal avukatıydı. Annesi ve eşi yönünden emekçi sınıflardan çok, büyük burjuvaziye bağlıydı. Komünizme doğru evrimi, yaşanmış doğrudan bir deneyim ya da kendi yoksul yaşam koşullarınca belirlenmemişti (komünizmi benimsemesinden sonra, 1850 ve 1860 yılları boyunca Londra'daki ikinci sürgünü süresince özellikle yoksul yaşadı; 1870'li yıllar boyunca maddi durumu iyileşti). Komünizme gelişi esas olarak entelektüel bir çalışmanın ve moral güdümlenmenin sonucu olmuştur.

Bu durum Friedrich Engels için çok daha geçerlidir. 1820'de doğmuş, Ruhr'da Bremen'li tekstil sanayicisi burjuva bir aileden gelme. Yaşamının büyük bir kısmını, ailesinin sahip olduğu İngiltere'deki bir tekstil fabrikasının müdürü olarak geçirdi. 1895 yılında öldüğünde, rahat bir hayat sürmüş ve geriye önemli bir miras bırakmıştı. Onda da komünizme doğru yolculuk herşeyden önce entelektüel ve moraldi.

Ama iki düşünürde de evrim giderek artan bilinçlenme, günlük çatışmaların gerçekliğinden kopuk bir zihni çabanın sonucu değildi. Yalnızca bilimsel değil ama moral da olan güdümlenmeleri tam da gözleri önünde cereyan eden ve onları derinden etkileyen toplumsal durumlarla –işçi yoksulluğu, işçi ayaklanmaları, siyasal mücadeleler– yüzleşmeden geliyordu. Bundan dolayı da bağlanmaları, özel olarak "toplumsal sorun"un ve genel olarak insanlığın yoksulluğu önünde, tamamıyla yorumsal tarzda kietist [dinginci] ve edilgen olmayan bir *bağlanma*ydı. Marx ve Engels inançlarına uygun bir biçimde faaliyetlerini yürütmeye, hem epistemolojik bir ölçüt (son tahlilde yalnızca pratik bir teorinin içeriğinin doğruluğunu kanıtlayabilir) ve moral bir zorunluluk olan *teori ile*

*pratiğin birliğ*ini sağlamaya doğru harekete geçmeye hızla karar verdiler.

İşçi hareketi için ve işçi hareketi içinde bağlanmaları, üstelik tarihe en önemli katkılarını yapabilmelerinin önkoşulları da oldu: Emekçilerin gerçek kurtuluş hareketi ile bilimsel sosyalizmin temel kazanımlarının tedrici birleşmesi.

Bundan dolayı, Marx ve Engels'in bireysel yolculukları, onları yönlendiren ve yeniden yönlendiren bir dizi karşılaşma, kaygılar, durumlar ve çatışmalarla kesişti. Eleştirel bilimsel analizlerin sonuçlarına ek olarak –yani çağlarının başlıca toplumsal bilimlerin verilerinin eleştirel bir incelenmesine– bu tanışmalar, Marx ve Engels'in teorik-politik takındıkları tutumların ve yeni hegelcilikten küçük burjuva siyasal radikalizmine, küçük burjuva demokrasisinden sosyalizm/komünizme ve olgunluk çağlarında ilkel komünizmden bilimsel sosyalizm/komünizm ve devrimciliğe evrimini belirleyeceklerdir.

(a) Proletaryanın durumu, işçi yoksulluğu ile tanışma. Üniversite eğitiminden hemen sonra 1842'de redaktör olarak (daha sonra şef redaktör) çalıştığı *Rheiniste Zeitung* vesilesi ile gazetecilik çalışması başından beri sözkonusuydu. İngiltere'ye vardığı andan itibaren, işçi sınıfının durumuyla yüzyüze gelen Engels'de bu çok daha kesindi. Bu durumun sonucu olarak, iki genç düşünürün ilk önemli yapıtı, İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu (1845) oluşacaktı. (*Die Lage der Arbeitendun Klass in England*.)

(b) Proleter örgüt ve direnişle tanışma. Esas olarak Marx'ın Paris, sonra Brüksel'de ilk sürgünü sırasında Paris ve Gand'daki işçi dernekleriyle teması, ama özellikle 1846-1847 yıllarında Paris, Londra ve Brüksel'de, Doğrular Birliği işçileriyle temasıyla gerçekleşti. Engels'in ise 1844-1847 dönemi

boyunca Ruhr'da Doğrular Birliği işçi gruplarıyla teması dağınık idiyse de Manchester'deki sendikalist işçi gruplarıyla ve çartist topluluklarla teması belirleyici olacaktı. Marksizmin iki kurucusu ayrıca, hepsinden önce 1844 Silezya dokumacılarının ayaklanması olmak üzere, dönemin işçi patlamalarından sıkıca etkileneceklerdir.

(c) Marx ve Engels'in Almanya devriminin gelişmesine kişisel ve etkin katılımı ve Fransa, Avusturya, Macaristan, İtalya devriminin gelişimlerinin hızla ve doğrudan bir biçimde izlemeleri sayesinde edindikleri 1848-1850 devriminin dolaysız deneyimi. 1848 Temmuz proleter ayaklanması ve alman burjuvazisinin karşı devrimci rolünden çıkardıkları sonuçlarından sonra ancak 1850'de sürekli devrim mantığına dayanan iktidarın fethi stratejisini ortaya koyabildiler.

(d) 1847'de Marx'ın Londra'daki ikinci sürgününün ilk yıllarında canlı bir proleter devrimci örgütlenme deneyimi –Komünistler Birliği. Bu deneyim, iki arkadaşın proleter örgüte bakışını çok daha somut hale getirdi ve onları 1860-1870 yıllarındaki ve daha sonraları karşılaştıkları siyasal-örgütsel sorunları kavramaya hazırladı ve donattı.

(e) 1863 ve 1873 arasında *Uluslararası Emekçiler Derneği* ve özellikle ingiliz sendikalarını buraya katma çabasının deneyimi. Bu Marx ve Engels'in, işçi sınıfının kitle örgütlenmesiyle ve ideolojik ve siyasal olarak çok farklı bir işçi ortamıyla yani çoğulculuğun, işçi demokrasisinin sorunlarıyla ilk genel karşılaşmaları oldu.

(f) 1860 yıllarından itibaren ve özellikle 1870 yılları boyunca Marx ve Engels'in maddeci tarih anlayışlarını geliştirmeye imkân veren, etnolojik ve doğa bilimlerindeki (özellikle aralarında Darwin ve Morgan'ınkiler) yeni buluşlarla tanışmaları.

(g) Marx ve Engels'in hem Devlete dair siyasal-teorik sorunda hem proleter devrimin siyasal amaçlarının temel sorunu olan proletarya diktatörlüğünün biçimi ve gerçekleştirilmesine ilişkin görüşlerinin aydınlanmasına en çok katkıda bulunan, hiç şüphesiz yaşamlarının en önemli siyasal deneyimi olan, Paris Komünü deneyimi.

(h) 1875-1895 yılları boyunca birçok ülkede işçi kitle partilerinin çeşitliliğinin ve birleşme potansiyelinin ilerlemesinin ve bunun ortaya çıkardığı sayısız stratejik ve taktik sorunların deneyimi –yalnızca Engels'e ait.

Bu karşılaşmaların çoğu, marksizmin iki kurucusu için verimli ve hatta coşturucu olmuşsa, siyasal anlayışlarının ve kuramsal varsayımlarının daha kusursuz hale gelmesine ve sınamadan geçmesine imkân vermişlerse de, birçok kez genellikle istemeye istemeye kendilerini içinde bulundukları düşünce ve kişi çatışmalarından geçerek bu ilerlemenin gerçekleştiği de bir gerçektir. Marx ve Engels'in çalışmalarının bu "fraksiyonel" açısı, sık sık onların kişisel hatalarının, hatta "otoritercilik"lerinin ya da "entelektüel terörizm"lerinin sonucu olarak gösterilmiştir.

Gerçekte, bütün tarih, düşünce ve örgütlerin ancak yeni olaylar ve sorunlar karşısında farklılaşan düşünce ve gruplaşmaların çatışmasıyla ilerlediğini gösterir. Bunun başka türlü olabileceğini düşünmek ya toplumsal ve bireysel çıkar farklılığının olmadığını ya da kimilerinin bireysel çıkar farklılığı olmadığını ya da kimilerinin yanılmazlığına ve bu yanılmazlığın tüm diğerlerine açık olduğuna inanmak demektir. Bu kez, bu iki saçma varsayımı açığa aldığımızda genel olarak siyasette ve özelde işçi siyasetinde grup ve eğilim mücadeleleri kaçınılmazdır.

Sırasıyla Marx ve Engels'in entelektüel evrimini en çok et-

kileyen birbirini izleyen kopuşlar ve çatışmalar şunlardır:

(a) Marx ve Engels'in 1844-1845'de kopmuş oldukları, kendi iç dünyalarında ve temelde liberal olan "genç hegelciler"le olduğu gibi Moses Hess'le çatışmaları. Bu kopuş, marksizmin doğuşunun gerçek belgesi olan *Alman İdeolojisi* ve *Feurbach Üzerine Tezler*'inde (1845) kuramsal olarak açıklanmıştır. Bu kopuş, alman felsefesinin ve fransız toplumbilimsel tarihyazımının kazanımlarının eleştirel zengin bir sahiplenişine ama ingiliz ekonomi politiğinin kazanımlarının yalnızca kısmi sahiplenmesine dayanır.

(b) 1846-1848 dönemine yayılan Proudhon'un ütopik sosyalizmi ve Weitling'in yeterince olgunlaşmamış komünizmi ile çatışma. Bu çatışma *Felsefenin Sefaleti* (1846) ve *Komünist Manifesto*'nun (1848) kaleme alınmasıyla sonuçlanır. 1848 Devrimi'nden sonraya, 1850'li yılların başına kadar uzayan Komünistler Birliği'ni –daha az şiddetli– açıklığa kavuşturma çatışmasıyla bileşir.

(c) Marx'ın 1857'den ölümüne kadar süren, başlıca ekonomik eserleri *Grundrisse*, *Kapital* ve *Artık Değer Teorileri*'nin yazılmasına açılacak olan, ingiliz Ricardo sonrası ekonomi politiğinin başlıca temsilcileri Hodgkin, Ravestone ve Gray ile –kimi kez eleştirel zihni kendine mal etme biçiminde, kimi kez "iç diyaloglar" biçiminde– çatışma.

(d) Bakunin ve taraftarlarıyla, Paris Komünü'nün yenilgisinden biraz sonraya kadar uzanan I.Enternasyonal'deki (1865-1873) çatışma.

(e) İlkin Lassalecılarla, daha sonra 1875 Gotha birleşme kongresinden Marx'ın ölümüne ve Engels'in 1880'li yıllar boyunca bizzat yürüttüğü, 1895'de ölümüne kadar süren, amacı reformizmin temsilcileriyle, alman sosyal demokrasisinin değişik sağ eğilimleriyle çatışma. Bu çatışmaların ürünleri

Marx'ın *Gotha Programı'nın Eleştirisi* (1873) ve Engels'in *Anti-Dühring*'idir.

Bu çatışmaların kronolojisi Marx ve Engels'in başlıca yapıtlarının bir kronolojisi olarak beliriyordu. Yalnızca (*Louis Bonaparte'ın Onsekiz Brumaire'i*, *Fransa'da Sınıf Mücadelesi*, *Almanya'da Devrim ve Karşı Devrim* gibi) siyasal yazıları, gazetecilikle ilgili yazıları ve Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* ve *Doğanın Diyalektiği* bu listede yer almıyorlar.

Engels'in yaşamının sonuna doğru Birleşik Devletler'e yaptığı bir yolculuk dışında, marksizmin iki kurucusunun yaşadıkları deneyim tamamıyla Avrupa'ya değgindi. Düşünceleri Avrupa'ya özgü toplumsal ve entelektüel tarih tarafından derinden damgalanmıştı. Bundan dolayı sık sık "Avrupa merkezcilik"lerinden, hatta almancılıklarından ötürü sitem edilmiştir. Bu sitemler temelsizdir.

Kuşkusuz, marksizm, tartışmasız olarak ilkin Avrupa'da ortaya çıkan burjuva toplumunun olgunlaşmasının çelişkilerinin ürünüdür. Bu anlamda 19. yy boyunca ancak ilkel kapitalist bir gelişme gösteren Asya, Amerika ya da Afrika'da marksizm doğamazdı.

Ama kapitalizm Avrupa'da doğmuşsa da, başından itibaren, diğer kıtalarda olup biteni ona bağımlı kılan uluslararası, hatta dünya çapında bir boyutu vardı. Kapitalizmin Amerika, Asya ve Afrika'daki kapitalizm öncesi toplumlara yaptığı şiddetli, parçalayıcı, yıkıcı, gayrı insani etki, Batı, Güney, Orta ve Doğu Avrupa'nın kapitalizm öncesi toplumlarının maruz kaldığı benzer etkinin ötesindedir. Marx ve Engels, bu durumun farkına varan, bu durumdan nefret eden ve bu duruma isyan eden çok titiz bilginler ve çok coşkulu hümanistler olarak bu iğrenç cinayetlere karşıydılar.

"Üçüncü Dünya"nın deşilmesi, parçalanması ve kaçınılmaz başkaldırısı, onların gençlik yazılarında küçük bir yer tutmakla birlikte, hızla yazılarına girmiştir. Avrupa merkezciliği suçlamasını çürütmek için, genel olarak kölelerin kurtuluşu için, Cipayes (Sepoys) yerlileri ve Tai-ping çinlilerinden yana aldıkları kesir tavrı hatırlatmak yeterlidir. Aynı şekilde Meksika'ya fransız-ispanyol-britanya çıkartmasını "uluslararası tarih yıllığının en korkunç girişimi" olarak değerlendirdiler. (23.11.1861. MEW. vol. 15, .s.361'deki makale). Tarihe, "asyai üretim tarzı"na, etnolojiye, avrupalı olmayan toplumların ve uygarlıkların özelliklerine, rus köylü topluluklarına (*mir*) giderek uzanan araştırma, Marx ve Engels'in yaşamlarının son yirmi yılındaki çalışmalarında artan bir yer tutmuş ve –*Kapital* de dahil olmak üzere– giderek daha açık bir biçimde yapıtlarını damgalamıştır.

Aynı şekilde, uluslararası kaynakları, iki dostun azimli enternasyonalist faaliyetleri, onlara yöneltilen, kesin olarak müfterice olan, alman milliyetçiliği suçlamasını çürütür. Marksizmin kaynakları –düşünce planında– Almanya olduğu kadar İngiltere ve Fransa'dır da. Çağlarındaki deneyim ve etkinlik, Almanya'daki kadar Fransa, Belçika, İngiltere, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ülkelerinde de cereyan ediyordu. Aynı şekilde Polonya, İrlanda, Macaristan, İspanya, İsviçre hatta Birleşik Devletler ve Rusya'ya da uzanıyordu. Örgütlerine gelince, ta başından sırf alman olmayıp enternasyonaldi. Bu Komünistler Birliği için doğrudur. Bu II. Enternasyonal'e varacak olan 1885 sonrası uluslararası sosyal demokrasi için daha da doğru olacaktır. Taraftarlarının örgütlenmeye başladığı ülkelerde, Marx ve Engels ülkelerinin somut toplumsal biçimlerini inceleyerek, yerel mücadelelerin geleneğini sahiplenmeyi ve programlarını işçi örgüt-

lerinin diline ve mevcut anlaşmazlıklarına yansıtmaya çalıştılar, 1848'den 1885'e *Amerikalılara Mektuplar*'ın genel anlamı budur.

Siyasal yaşamlarının büyük başarılarından biri ve haklı gurur kaynakları, alman yoldaşları Bebel ve Liebknecht'in birinci Versaille anlaşmasına karşı, 1871'de Almanya'nın Alsas-Loren'i ilhakına karşı aldıkları tavırdır. Daha önce aynı şekilde, britanya sendikaları başta olmak üzere Uluslararası Emekçiler Derneği, Birleşik Devletler'in ayrılma savaşı boyunca ingiliz hükümetinin güney yanlısı tutumuna karşı çıkmıştılar. Her ülkede işçi sınıfını kendi dış politikasını geliştirmeye eriştirmek, sınıf çıkarlarına ve bundan çıkan kimi ilkelere ("başka bir halkı ezen halk, özgür olamaz") dayanıyordu. İşte siyasal yaşamlarının değişmez bir tutkusu. Alman milliyetçiliğinden başlamak üzere, tüm milliyetçiliklerin çok uzağındaydılar.

Kuşkusuz Marx ve Engels çağlarının ürünüydüler. O yüzden, insanlığın ve proletaryanın kurtuluşunun, henüz çok eksik deneyimleri tarafından belirlenmiş, tüm öznel sınırları aşamazlardı. Yanılmaz değillerdi. Önemli olanı anlamış, açıklamış, öngörmüş olmakla birlikte herşeyi anlamak, açıklamak, öngörmek durumunda değillerdi.

Engels, 1848-1849'da küçük slav ulus topluluklarını Devlet olmaktan, hatta gerçekten bağımsız ulus olmaktan aciz "tarihsiz halklar" olarak görerek yanıldı. Tarih bu konuda onu haksız çıkardı. Marx, 1845'te Birleşik Devletler tarafından Kalifornya ve diğer Meksika topraklarının ilhakını, Meksikalıların bu toprakların doğal zenginliklerini kullanmaktan aciz tembeller olarak niteleyerek alkışlarken yanılıyordu. Bu konuda ırkçı önyargıları yansıtıyordu.

İki durumda da tarihsel maddeciliğin yerinde bir uygula-

ması, Marx ve Engels tarafından kullanılmış olandan oldukça farklı bir biçimde, 1845-1855 yılları olaylarında takınılacak tutumu açıklamaya imkân verir. Böyle bir uygulama, Marx tarafından yargılanan Meksika ve Birleşik Devletler arasındaki savaşın ardından gelen, esas olarak Benito Juarez tarafından yönetilen ikinci Meksika Devrimi (*Reforma*)'yı açıklamaya imkân veriyordu. Aynı şekilde, Engels'in mümkünlüğünü reddetmiş olduğu Çarlığa karşı, hem demokratik, hem şiddetli ulusal ve hem de sosyalist bir Çek ve Sırp-Hırvat solunun doğuşunu açıklama olanağı veriyordu. Her iki durumda, Marx ve Engels, yetersizce marksistti, dıştan bakıldığında şaşırtıcı siyasal olguları sınıf ölçütleriyle; 1848 devrimi boyunca çek ve hırvat entelijensyası ve köylülüğünün yön değiştirmesi olarak, yankee işgaline karşı meksika köylülüğünün edilgenliğinin belirtisi olarak değerlendirmek gerekiyordu.

Aynı şekilde kadınların sınıflı toplumda uğradıkları çifte baskının derin bir kavrayışı ve bu baskının kökenlerini bu toplumun belirişine kadar uzatarak Marx ve Engels, ancak 20. yy'da giderek suyüzüne çıkacak olan kadına özgü kurtuluşun tüm açılarını kucaklayamamaktadırlar.

Bu demektir ki, iki dostun teorik olduğu gibi pratik etkinliklerinin nihai bilançosu görkemli olmanın ötesindedir. Toplumsal bilimlerin gelişmesine, insani ve proleter kurtuluşa yaptıkları kişisel katkı insani başarının zirvesindedir. Onlarsız 19. ve 20. yy tarihi olduğu gibi olmayacaktı.

VIII Dünyada marksizmin yayılması ve kabulü

Marksizmin kökenlerinin, içeriğinin ve gelişiminin açıklanması, dünyadaki gerçek etkisi ve yayılmasının tahliline uzanmalıdır. Zamanla, düşünceler ve düşüncelerin uyumunun sağlamlıkları, yani öğretiler gerçek tarihe etkileriyle değerlendirilirler. İnsanlığın maddi tarihi bir yana, manevi tarihinde dahi, hiçbir şeyi, kimseyi asla etkilemeyen düşünceler ister istemez sıradandırlar. "Teori, kitleleri kavradığında maddi bir güç haline gelir," diye çoktan söylemişti genç Marx.

Süre sorunu bu akıl yürütmede muhakkak açığa alınmalıdır. Formüle edildikten elli ya da yüzyıl sonra dünyayı giderek etkileyen düşünceler, anında etkisi olup da ardından ağır ağır siyaset sahnesinden silinene kadar gerileyen düşüncelerden daha önemlidir.

Önemli olan, "toplumsal sorun"un, ücretlilerin sömürülmesinin, proletaryanın ve kadınlar, ulusal topluluklar ve ezilen ırklar vd. dünyanın diğer tüm ezilen insan gruplarının ezilmesinin evrensel doğası ile orantılı olarak, ve –insanlığın kurtuluşu evrensel davasını, sosyalizmi, işçi hareketini güçlendiren düşüncelere ilişkin olarak– *er ya da geç*, gittikçe artan biçimde ve dünya ölçeğinde, toplumsal etkilerinin dünya çapında gerçekleşmesidir.

Kısacası, proletaryanın ayırdedici özellikleri, örgütü, mü-

cadeleciliği ve artan toplumsal ağırlığı ile üstesinden gelemediği burjuva toplumundaki ekonomik ve ideolojik bağımlılığının konumu; marksizmin özgül (ve kimi zaman deforme) biçimlenmeleri tarihsel olarak belirlenmiş bir aşamada, sınıf bilincinin gelişiminin tartışmasız evrimi olarak, büyük işçi örgütlerine ve halk kitlelerine yayılır. Ama bu eklemlenme proletarya mücadelesi ve örgütünden, yani tarihin gerçek akşından kopuk olamaz.

Bu durumda marksizmin dünyadaki dağılımı ve kabulü şu sırayla incelenmelidir:

(a) Marx ve Engels'in yazılarının dağılımının dar anlamında;

(b) bu düşüncelerin gerçek anlamıyla işçi hareketinin dışında, yani entelektüel, üniversite çevresi ve daha genel olarak "dönemin düşüncesi"ndeki etkisi konusunda;

(c) örgütlü işçi haraketinde;

(d) geniş işçi sınıfı içinde;

(e) uluslararası düzeyde.

Marx ve Engels'in yapıtlarının dağılımı çok eşitsiz ve eşzamansızdır. Bazı yazıları, hepsinden önce sayısız dile çevrilip onbinlerce, daha sonra yüzbinlerce örnek dağıtılmış olan (yine de dağılımının evrene yayılması ve sayısının milyonlara ulaşması için 1920 ve 1930 yıllarını beklemek gerekecek) *Komünist Manifesto*, görece olarak hızlı ve yaygın bir etki uyandırmıştır. *Kapital*'in I. cildi de, tabii *Komünist Manifesto*'dan çok daha sınırlı ölçekte, dil başına onbinler değil binlerle ifade edilen görece hızlı bir dağılıma ulaştı. Engels'in, belki *Anti-Dühring* hariç olmak üzere, hemen hemen tüm yapıtlarının dağılımı çok daha eşitsiz ve çok daha sınırlıdır.

Bu vesile ile, Marx ve Engels'in bazı önemli yapıtlarının, ilk kez ve özgün dillerinde –almanca– dahi, büyük bir gecik-

meyle yayınlandığını belirtmek gerekir. *Gotha Programı'nın Eleştirisi*, *Kapital*'in II. ve III. ciltleri kaleme alınmalarından yirmi yıl sonra, *Alman İdeolojisi* ve *Grundrisse* ise aradan seksen yıldan fazla geçtikten sonra yayınlandı. Bu yüzden, ardarda gelen üç kuşak, bu veri ve bilgilenme yoksunluğundan Marx ve Engels'in öğretisinin eksiksiz bir toplu baskısına sahip olamadılar.

Bugüne kadar Marx'ın yayınlanmamış el yazılarının bulunduğunu belirtelim. Önemli ekonomik tezlerinin sonuncusu daha henüz 1983'te yayınlandı.

Bu nedenle de, marksizmi vulgarize eden yapıtlar, genellikle ustaların kendi yapıtlarından daha yaygın bir etkiye sahip olmuşlardır. Burada, hepsinden önce, birçok dilde yüzbinlerce dağıtılmış olan Karl Kautsky'nin *Karl Marx'ın İktisadi Öğretisi* ve (SPD'nin) *Erfurt Programı* broşürlerine seçkin bir yer ayırmak gerekir. Diğer popülarize eden yazarlar, daha sınırlı planda, yani bir ya da birkaç dilde benzer bir etkiye sahip oldular. Bu, ilk sosyalist kuşakların Marx ve Engels'in yapıtlarından çok daha geniş ölçekli olarak okunmuş olan Almanya'da Bebel'in, Fransa'da Jules Guesde ve Lafargue'nün, İtalya'da Labriola'nın, İspanya'da İglesias'ın, Hollanda'da Herman Gortar'ın, Rusçada Plehanov'un, Birleşik Devletler'de Dobs'un yazıları için geçerlidir.

Marksizmin entelektüel ve üniversite ortamında kabulü daha da ağır ve eşzamansızdır. Bu bizi şaşırtmamalıdır. Marksizmi entelektüel açıdan ciddiye almak konusunda burjuvazinin ve küçük burjuva üst tabakalarının direnişi, Marx ve marksistler, yalnız burjuva toplumunun maddi çıkarlarını değil, onun büyük "değerler"ine de ilişkin uzlaşmaz muhalefetleriyle orantılıydı. Kitlelerde marksist düşüncenin artan etkisi de öğretimden, üniversitelerden, "resmi ders kitapla-

rından onu uzak tutmak için bir ek nedendi. Birkaç istisna ile –Avusturya'da Böhm-Bawerk, İtalyan filozof Benedetto Croce ve Çek burjuva yöneticisi Thomas Masaryk gibi– burjuva ideolojisinin yetkili temsilcileri, pek ciddi bulmayarak teorik planda marksizmle polemik yapmaya tenezül etmediler. Bu durumun değişmesi için Birinci Dünya Savaşı'nın sonunu, Rus Devrimi'nin zaferini, 1918-1923 yıllarında Avrupa işçi hareketinin gelişmesini, Çin'de komünizmin ilerlemesini ve 1930 yıllarındaki bunalımı beklemek gerekecekti. İlkin, Orta Avrupa ve Çin'de, Hindistan ve Japonya'da, daha sonra anglo sakson ülkelerinde marksizm üniversiteye giderek sızacaktır. Bu sızma, Fransa ve Latin Amerika'da ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra entelektüel dünyanın zoruyla gerçekleşecektir.

1875-1900 dönemi boyunca, marksizm çevresindeki polemik esas olarak, en önemlisi, Engels'in başılca entelektüel çalışma arkadaşlarından ve vasiyetini uygulama görevlilerinden biri olan Bernstein'ın başlattığı, birbirini izleyen sapmacı ve gözden geçirmeci girişimleri, tartışmaları tarafından yürütülen sosyalist hareketin bağrındaki polemik olacaktı.

Yine de marksizm artan bir biçimde, dolaylı yoldan, akademik toplumsal bilimleri, hepsinden önce de tarihte "ekonomik etmen"in ve ("büyük adamlar"dan farklı olarak) toplumsal grupların öneminin bilincine varılmasını benimseterek, tarihyazımı ve toplumbilimini etkileyecekti. Böylece marksizm, tarih anlayışını da devletlerin bir tarihi, esas olarak siyasal-askeri olayların bir tarihinden *toplumların bir tarihine* yeniden biçimlendiriyordu.

Marksizmin "resmi" iktisat bilimine etkisi daha geç olacaktır. Bu etki, kendini herşeyden önce *ekonomik dalgalanmalar* teorisi alanında, sonra özellikle 1930'lu yıllarda büyük

aggregat (makro ekonomik teori), planlama, emperyalizm ve azgelişmişliğin tahlili, sonra kapitalist sorası toplumlar alanında göstermiştir.

Marksizmin örgütlü işçi hareketindeki etkisi ancak 1885-1900 yılları boyunca (Almanya'da; 1875-1900) büyük kitlesel sosyal-demokrat partilerin doğuşundan sonra kesin olmuştur. Anglo sakson ülkeleri kitle sendikalarındaki etkisi asla marjinalden fazla olmamıştır. Aynı açıklama genel olarak Avusturalya, Büyük Britanya, Yeni Zelanda ve daha sonra Karada'da bu sendikalardan doğan işçi partileri için de geçerlidir.

Genel olarak II.Enternasyonal'i oluşturan (1889'da Paris'de iki rakip kongre; 1891'de Brüksel'de 2. Birleşik Kongre; 1893'te Zurich'te aynı şekilde birlikçi 3. Kongre) sosyal-demokrat patiler, genellikle, bizzat Engels'in yakın işbirliği ile Kautsky tarafından kaleme alınmış, *Erfurt Programı*'na göre düzenlenmiş olan ilke bildirimlerini ya da programlarında marksizmin temel tezlerini kabul ediyorlardı.

Hiç şüphesiz birkaç merkezi düşünceye indirgenmiş (sınıf mücadelesi, büyük üretim ve dağılım araçlarının kolektifleştirilmesiyle sosyalist amaç; buna ulaşmak için siyasal iktidarın fethi, emekçilerin uluslararası dayanışması) oldukça özetlenmiş bir marksizmdi sözkonusu olan. Ama sendikal ve kooperatif olduğu gibi ilk siyasal işçi sınıfı örgütlerine göre popüler hale getirilmiş bu öğretinin güçlü iç tutarlığı yine de ilk komünist sekt ve birliklerin aksine, geniş kitleleri etkilediği ölçüde büyük bir ilerleme oluşturuyordu.

Temel zayıflığı, kapitalizmin büyümesinin sonrasında, sosyalist (işçi) örgütünün ve ekonomik evrimin bileşik etkisi altında, bilinçli parti eylemine ve siyasal insiyatife başlıbaşına bir önem vermeden, sosyalizme az çok kaçınılmaz gidişi

gören kaderciliğe varan dar determinist niteliğiydi. Bu da devrimci eylem ya da burjuva devletinin yıkılmasına yönelik olanı bir yana, kitlelerin doğrudan eylemini dizginlemek ve hatta aleyhinde bulunmaya varıyordu (*"generalstreik ist generalunsina": "genel grev eşittir genel saçmalık"* diyorlardı alman sendika yöneticileri).

Esas olarak Rosa Luxemburg ve rus sosyalistleri Lenin ve Troçki'de cisimleşen genç bir uluslararası akımın, kitlelerin doğrudan eylemi ve devrimci partilerin insiyatifi için marksist geleneği yeniden ele alması için, 1905 Rus Devrimi'ni beklemek gerekecekti. Öngelen otuz yıl boyunca bu gelenek, anarko-sendikalist ve devrimci sendikalist çevrede (İspanya, Büyük Britanya, Arjantin, kısmen Birleşik Devletler, İtalya ve Fransa) –kısmen Belçika hariç– konaklamak üzere, sosyal demokraside önemsizleşmişti.

1875-1900 yüzyıl çeyreğinde, uluslararası sosyal demokrasinin örgütsel, seçimsel ve sendikal ilerlemesi ile Marx'ın yapıtlarının ve düşüncelerinin dağılımı arasında kimi kez daha doğrudan bir etkileşim vardı. Anılmayı hak eden özel bir durum, Finlandiya'dakidir. Çarlığın çizmeleri altındaki bu küçük ülke, onyıllık bir arada, 1899 ile 1911 arasında dünyanın en etkili ve en mücadeleci işçi hareketini yaratmayı başardı. Bu partinin ilerlemesi, 1917-1918'de Rusya dışında en derin ve en direngen (böylece en fazla fizik baskıya uğrayan) proleter devrimine varmaya kadar sürdü. 1913 Parlamento seçimlerinde Finlandiya sosyalistleri Alman sosyal demokrasisinden daha fazla, Avrupa'nın en yüksek oranını, %43 oy elde ettiler. Diet'ten, masrafları parlamentoya ait olmak üzere Marx'ın *Kapital*'inin I. cildinin yayınlanma kararını çıkarttılar.

II. Enternasyonal döneminde geniş işçi hareketinin bağ-

rında, marksist öğretinin ve düşüncelerin nüfuzu, işçi hareketindekiler de dahil olmak üzere, tarihçiler tarafından genel olarak abartılmıştır. Bu kitleler siyasal-sendikal kanılarını iki elekten geçirerek oluşturuyorlardı: Acil talepler için günlük mücadele (iktisadi amaçlar ve genel oy; buna ek olarak kimi ülkelerde ulusal demokratik talepler); sosyalist basın ve toplantılarda günlük eğitim veriliyordu. Sosyal demokrat programların üstünkörü marksizmine göre, tutarlı öğreti oarak marksizmin oldukça ihtiyat payı vardı. Bu programlardan pratiğe, emekçilerin günlük deneyimi ve eğitimi arasında mesafe hâlâ çok büyüktü.

Emekçilerin düzenli teorik eğitimi iyiden iyiye sınırlıydı. Aralarında en saygın olan *Neue Zeit* de dahil olmak üzere, marksist teorik dergilerin abone sayısı ancak birkaç bindi (*Neue Zeit*'inki 10 bin). Bir milyon üyesi olan SDP'ninki de dahil olmak üzere, partilerin merkez okulları, IV.Enternasyonal'in bugünkü okulundan daha fazla öğrenci toplamıyordu.

Marksizmin kitlelerdeki nüfuzunun bu zayıflığına ünlü bir örnek, İtalyan sosyalizminin kalesi Milano'da, 1910 yılında halk kitaplığı 264 bin kitap ödünç veriyor. Bunların %44'ü işçiler, %32'si öğrenciler tarafından alınıyor. Verilen yapıtların yazarları arasında Marx ve Engels'in adı görülmüyor.

Marksizmin geniş kitlelere verdiği, güçlü siyasal örgütlenmeler ve sendikal etkinlikten siyasal eyleme –enternasyonalist eylem de dahil olmak üzere– ve sınıf bağımsızlığına kavuşmanın gerekliliğinin genel anlayışı dışında, "tarihin oluş nedeninde bulunma genel duygusudur: Kapitalizmin yitirmeye mahkûm olduğu ve sosyalizmin onun yerine geçeceği duygusu.

Birinden diğerine geçişin gerekleşme biçimine ilişkin ne belirgin düşünceler ne de derinlemesine tartışmalar olmuş-

tur. Tartışmalar, en etkin siyasal militanlar, hatta esas olarak partinin üst çevreleriyle sınırlıydı. Sosyalist hareket milyonları kucakladığında bile bu tür meseleler binlerce bireyi ilgilendiriyordu. 1914-1918 Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, pratikte, yani bu savaşın ve onun ürünü olan büyük proleter devriminin bileşik etkisi altında, Rusya, Finlandiya, Almanya, Avusturya, Macaristan devrimlerinde olduğu gibi İtalya'da devrimci bunalım kendini dayattığında kapitalizmden sosyalizme geçişe ilişkin sorunlar kitlelere derinden nüfuz etti.

Yine de, kimi zaman küçümsenmemesi gereken, doğrudan olmayan ve ön görülmeyen dolayımlarla marksist öğretinin kitlelere derinlemesine bir etkisi oldu. Bunlara bir örnek, çalışma gününün 8 saatle sınırlanması mücadelesidir.

Marx çalışma gününün kısaltılmasının özgürleştirici önemi konusunda uluslararası işçi hareketinin büyük propagandacısı ve eğitmeni olmuştur. Tüm ülkelerdeki proleterlerin ortak sınıf amaçları için, kadın ve erkek emekçilerin bir uluslararası eylem günü düşüncesi de aynı şekilde kökeni açıkça marksist bir düşüncedir. Ama pratikte, 1 Mayıs'ı bütün ülkelerde, sekiz saatlik işgünü için bir uluslararası grev günü yapma kararı ancak Chicago'lu beş anarşist önderin, Haymarket martirlerinin ölüme mahkûm edilmeleri ve infazlarından sonra yayıldı. İşçi duyarlılığının ve hayal gücünün büyük çapta alevlenmesi için bu trajedi gerekmişti. Bu olay güçlü ve zamanla karşı konulmaz (sekiz saatlik işgünü fiilen tüm sanayileşmiş ülkelerde sağlandı) bir hareket yarattı; yalnızca bu olay bunu sağladı, marksist düşünce ve propagandanın ışıltısı bunun ortaya çıkarmakta yetersizdi.

Marx ve Engels'in öğretisinin devrimci içeriği, 19. yy'ın sonundan itibaren sosyal demokrasi içinde Bernstein reviz-

yonizmi ve Fransa'da Millerand ve İtalya'da Bissoloti tarafından bakanlık işbirliğinin ilkin övülmesi sonra uygulanmanın, şiddetle saldırıya uğraması kitlelerde belli bir kafa karşıklığına yol açtı. Marksist denilen tanınmış sosyal demokrat yöneticilerin çoğunluğunun düşünce planında mücadele etmelerine karşın bu revizyonizm artan bir ölçüde, günlük pratiklerine denk düşüyordu. Bu özellikle, Belçika'da Anseele ve Vandervelde, Hollanda'da Troelstra, İsveç'te Branting, Danimarka'da Stauing, Arjantin'de Palacios ve Justo ve geniş ölçüde Avusturya'da Victor Adler için geçerliydi. Yalnızca Almanya'da Bebel, Fransa'da Guesde, Japonya'da Sen Katayama revizyonist teori ve pratiğin karşısında bu dönem boyunca uzlaşmaz bir tutarlılığı sürdürdüler. Ama bu uzlaşmazlık 1905 Rus Devrimi sonrasında, 1910'a doğru Bebel ve Guesde için aşındı (Guesde 1914'te "kutsal birlik" denen bir burjuva koalisyon hükümetinde bakan oldu). Katayama uzlaşmaz bir marksist olarak kaldı.

Bununla birlikte, marksist teorinin özgün ve bütün olarak kitleler arasında geniş olarak yayılmadığı doğru olduğu gibi, ilk sosyal demokrat kitle partilerince geniş olarak ele alınan kimi anahtar düşüncelerin kitle bilincini gerçekten etkilemediğini belirtmek, bir başka menkıbeyi de aynı şekilde göstermek gerek. Bu özellikle enternasyonalizme ilişin alanda yanlıştı. II.Enternasyoal'in doruğunda, proleter enternasyonalizminin görkemli pratik gösterileri vardı. Tam da bu pratik nedeniyle, 1914 Ağustos ihaneti geniş kitleleri şaşırttı ve sosyalist sola korkunç göründü.

Rusya ve Japonya arasında savaşın patlak vermesinden az sonra, bu ülkenin sosyalist yöneticileri, Plehanov ve Sen Katayama, Amsterdam'daki Enternasyonal Kongresi'nde kucaklaştılar ve savaşa ve savaşı çıkaran ülkelerin mülk

sahibi sınıflarına ortak muhalefetlerini dile getirdiler. 1905 Rus Devrimi patlak verdiğinde, güçlü bir uluslararası dayanışma hareketi yarattı. Ayrıca birçok ülkenin işçi hareketindeki bir radikalizasyonun, özellikle Avusturya'da genel oy için bir genel grevin ateşleyisi oldu. İsveç burjuvazisi 1906'da Norveç'in bağımsızlık hareketini askeri bir müdahaleyle engellemek istediğinde, İsveç sosyal demokrat partisi genel grev de dahil olmak üzere tüm olanaklarıyla savaşa karşı koyma kararı aldı ve Stokholm'de hükümeti gerileten büyük bir gösteri düzenlendi.

1913'te İtalyan Sosyalist Partisi, kendi parlamenter grubunun üçte birince de desteklenen güçlü bir şoven dalgaya, Libya'ya sömürgeci bir çıkartmaya karşı bir genel grev düzeledi.

Marksist eğitim, marksizmin derinleştirilmesi, emperyalist çağın başlangıcının dayattığı yeni stratejik ve analitik sorunlara uygulanması, esas olarak sol sosyalistler arasında sürdürülüyordu. Bu özellikle bizzat sosyal demokrat partilerde 1914'e kadar (1917 ve hatta 1920) gelişti, ama Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bile bir dizi ayrılıkla sonuçlandı: Rusya, Polonya, Hollanda, Bulgaristan. Ayrıca devrimci sendikacı akımlar, sosyalist partilerin dışında marksizmin bazı görüşlerini geliştiriyorlardı. Bu marksist sol 1917-1919 büyük devrimlerinin ertesinde III.Enternasyonal'in inşasına varacaktır.

Marksizmden etkilenmiş siyasal kitle partilerinin tüm bu yükseliş dönemlerinin en çarpıcı olgusu, marksizmin etkisinin birbiri ardından Batı ve Orta Avrupa'dan Birleşik Devletler'e, Güney ve Doğu Avrupa'ya (Rusya, Balkanlar), Asya'ya (Ermenistan, Gürcüstan, İran, Japonya, Çin, Hindistan, Endonezya), Latin Amerika'ya (Arjantin, Uruguay, Brezilya,

Meksika, Küba, Şili), Okyanusya (Avusturalya, Yeni Zelanda) ve Afrika'ya (Mısır, Tunus, Güney Afrika) geçerek dünyaya yayılmasıdır.

Dolayısıyla, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin özgül sorunları gecikmeli olarak marksist tahlile ve pratiğe, özellikle 1905-1912 Rus, İran ve Çin devrimlerinden sonra giderek bütünleşmiştir. Belirtmek gerekir ki, bu, genel olarak belirgin bir marksist akımın olmadığı 1910-1917 Meksika devrimi boyunca ortaya çıkmadı.

12 Ağustos 1883'te, Zürich'te, Sosyalist Enternasyonal'in III.Kongresin'in sonunda, salonda basit bir delege olarak bulunan Friedrich Engels candan alkışlarla kürsüye taşınıyordu. Yaşlı militan, heyecanla, mücadele arkadaşı Karl Marx'ın örgütlü işçi hareketinin bu yükselişini görecek kadar yaşamadığına dair üzüntülerini bildirdikten sonra, "yeni, daha güçlü, yenilmez Enternasyonal'e" sarsılmaz güvenini belirtti. Geride kalmış 52 yıllık siyasal yaşamına.bir göz atarak Viyana, Berlin, Paris, Londra kentlerine bakarak ilan edebilirdi "ki Marx ve kendisi boşuna mücadele etmemişlerdi ve geriye doğru, yapıtlarına övünç ve sevinçle bakabilirlerdi." Ve şöyle bitirdi: "Bugün sosyal demokrasinin bir güç olarak hesaba katılmadığı tek bir ülke, tek bir Devlet yoktur. Biz de kendisinden çekinilen "büyük bir gücüz." Üstelik, gelecek, herhangi bir burjuva "büyük güç"ten çok bize ve sosyal demokrasiye bağlıdır."

İktisadi gelişmeler /Siyasi-askeri olaylar	Sınıf mücadelesi ve devrimler	İşçi hareketi
1757: İngiliz imparatorluğunun, Plessey savaşından sonra Hindistan'a yerleşmesi.		
1770-1830: Sınai devrimi; ilkin İngiltere'de, sonra Belçika, Fransa, İsviçre, Birleşik Devletler, Almanya vd.'de modern fabrikaların ortaya çıkması.	*1776*: Amerikan devrimi.	
1791-1815: Fransız devriminin ve Napolyonun Avrupa, Santa Domingo ve Mısır'da savaşları. İngiliz impartorluğunun sağlamlaşması.	*1789*: Büyük fransız devrimi; 14 temmuz'da Bastille'in zaptı.	
1815: Napolyon'un yenilgisi ve Kutsal İttifak'ın egemenliği.	*1792-1793*: Fransız devriminin doruk noktası; Jakoben diktatörlüğü.	
	1794 (27 temmuz): Termidor, siyasal karşı devrimin zaferi.	
	1795-1805: Santa Domingo'da köleler devrimi.	*1796*: Babeuf ve Eşitler ayaklanması.
	1810-1824: İspanyol İmparatorluğu'na karşı, Latin Amerika'nın (ilk devrimi) kurtuluş savaşları.	1819: Manchester yakınında, Peterloo katliamı.
	1830: Fransa ve Belçika'da devrim; Polonya'da ulusal ayaklanma; Fransa'da Louis-Philippe'in "Temmuz monarşisi"nin ortaya çıkması.	*1828*: Philadelphia ve New York'da işçi partilerinin kurulması.
1846: İrlanda'da kıtlık.		*1831*: Lyon'da ilk işçi ayaklanması.
1846-1848: ABD/ Meksika savaşı.		*1830-48*: Blanqui ve blanquisme.
		1843: Silezya (Almanya)'da dokuma işçilerinin isyanı.
		1847: Marx ve Engels, Komünist Birlik'e katılırlar.
1843-1873: İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika'da sınai kapitalizmin, serbest rekabetin gelişmesi.	*1848*: Fransa, Almanya, Avusturya, Macaristan, Polonya, İtalya'da devrimler.	*1848*: İngiltere'de Çartistlerin yükselişi.
		1848: Komünist Manifesto'nun kaleme alınması.

1849: Bu devrimlerin yenilgisi.
1851: Fransa'da karşı devrimin kesin zaferi.

1854-1856: Kırım Savaşı'nın (Avrupa'nın tüm diğer ülkelerine karşı Çarlık Rusyası) ardından, 1861'de Rusya'da serflerin özgürleşmesi.

1853: Taïping'lerin Çin devrimi.

1857: Hindistan'da Sepoy ayaklanması.

1857-1867: İkinci Meksika devrimi (Reforma).

1861-1867: Fransızların Meksika'ya müdahalesi.

1859-1866-1870: İtalya'nın birleşmesi.

1864-1865: Birleşik Devletler'de iç savaş (ikinci devrim). Köleliğin kaldırılması.

1863: Lassalle tarafından Alman işçileri genel birliğinin kuruluşu.

1864: I. Enternasyonal'in kuruluşu.

1867: Marx'ın *Kapital*'inin I. Cildinin yayını.
Bebel ve Liebknecht Alman parlamentosiuna (Riechstag) seçilmesi.

1870-1871: Fransa-Almanya savaşı; Almanya'nın birleşmesi.

1871: Paris Komünü.

1874: Birinci Enternasyonal'in dağıtılması.

1875: Alman sosyal demokrasisininin birleşmesi.

1873-1893: Sömürgeciliğin genelleşmesi; ABD'de, Japonya'da, Rusya'da, İtalya'da, Avusturya-Macaristan'da sanayileşmenin hızlı gelişimi.

1886: İlkin Birleşik Devletler, sonra tüm dünyada sekiz saatlik işgünü için mücadelenin başlaması; 1 Mayıs, uluslararası mücadele günü.

1883: Marx'ın ölümü.

1883-1891: II. Enternasyonal'in kuruluşu.

1895: Engels'in ölümü.

Marx'ın "tarihi"nin sekiz büyük aşaması

1. 1837-1843 Köktenci demokratçılık

- "Demokrit ve Epikür'ün doğa felsefeleri arasındaki farklılıklar", doktora tezi; 1838-1841.
- Renan gazetesi (*Rheinische Zeitung*) gazetesi ile çalışma. 1842-1843.
- *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*; 1843.

2. 1843-1844: Siyasal özgürlükten toplumsal özgürlüğe

- *Yahudi Meselesi*, 1843,1844 (Fransız Alman yıllığı).
- *Hegel'in Hukuk Felsefesine Bir Eleştiriye Giriş*, 1844.
- *Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları* (1844 Elyazmaları), 1844.

3. 1845-1847: Tarihsel materyalizmin temelleri

- *Kutsal Aile*; 1844-1845.
- *Feuerbach Üzerine Tezler*; 1845.
- *Alman İdeolojisi*; 1846.
- *Annenkov'a Mektup*; 1846
- *Felsefenin Sefaleti*; 1847.

4. 1848-1850: burjuva devriminden proleter devrimine ("sürekli devrim")

- *Komünist Manifesto*, 1848.
- *Ücretli Emek ve Sermaye*, 1849.
- *Komünist Birlik'in Merkez Komitesine Hitap*, 1850.

5. 1850-1852: devrimci dalganın, sınıf mücadelelerinin ve siyasal mücadelelerin bilançosu

•*Fransa'da Sınıf Mücadelesi* (*Neue Rheinische* dergisinde yayınlanan üç deneme), 1850.

•*Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, 1852.

6. 1853-1859: Kapital'in hazırlanması...

•*New York Daily Tribune* ile çalışma (siyasal yorumlar), 1852-1862.

•*Grundrisse* (ekonomi politiğin bir eleştirisi için temeller), 1857-1858.

•*Ekonomi Politiğin Eleştirisi*, 1859.

7. 1860-1867: iktisadi çalışmanın tamamlanması ve I. Enternasyonal

•*Herr Vogt*, 1860.

•*Artık Değer Teorileri*, 1862-1863.

•*Kapital* (III. Cildin elyazmaları), 1865.

•*Uluslararası Emekçiler Birliği* açılış konuşması, 1864.

•*Kapital* (Birinci cildin yayını), 1867.

•*Kapital* (İkinci Cilt, elyazmaları), 1869-1879.

8. 1867-1883: proleter devrimi hareket halinde... ve işçi partileri.

•*Fransa-Prusya Savaşına Dair iki hitap*, 1870.

•*Fransa'da İç Savaş*, 1871.

•*Gotha Pprogramının Eleştirisi*, 1875.

•*Anti-Dühring* (Engels), 1878.

•*Alman Sosyal Demokrasinin Yöneticilerine Mektup*, 1879.

•*Vera Zasuliç'e Mektup*, 1881.

•*Komünist Manifesto*'nun ikinci Rusça yayınına *Önsöz*, 1882.

Başvurulacak Birkaç Eser

•Bu broşürde inceleen konulara ilişkin en iyi "klasik" kaynaklar şunlardır:

Engels, Friedrich, *Ütopik Sosyalizmden Bilimsel Sosyalizme*.
Engels, Friedrich, *Ludwig Feurbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*.
Lenin, V.I., *Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Ögesi*.
Plehanov, George, *Marksizmin Temel Meseleleri*.

•Daha ayrıntılı bir okuma için:

Mehring, Franz, *Karl Marx*.

•Bu broşürde ele alınan konular ayrıntılı olarak, burada sıralanması imkânsız olan sayısız eserde incelenmiş olup bazıları şunlardır:

Althusser, Louis, *Marx İçin*, Paris, 1970.
Avenas, Denis, *Economie et politique dans la pensée de Trotsky*, Paris, 1970.
Beer, Max , *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*.
Emile, Botigelli, *Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu*.
Brossat, Alain, *Aux sources de la révolution permanante: la pensée politique du jeune Trotsky*. Paris, 1974.
Bravo, Gian Maria, *Les socialistes avant Marx*, Paris, 1970.
Claudin, Fernando, *Marx, Engels ve 1848 Devrimi*. Paris, 1970.

Cole, G.D.H., *History of Socialist Though*, London, 1947 (4. basımı)

Coletti, Lucio, *Le marxisme et Hegel*, Paris, 1976.

Dommanget, Maurice, *Blanquie*, Paris, 1970.

Engels, Friedrich, *Komünist Birlik'in Tarihine Dair*.

Hernstadt, E*ntdeckung der Klassen*.

Hobsbawm, Eric, *Devrimler Çağı (1879-1848)*
Sermaye Çağı (1848-1875)

Jakubowski, Franz, *Les superstructures idéolojiques dans la conception matérialiste de l'histoire*, Paris, 1976.

Kowalski, Werner, *Vogeschichte und Entstehung des Bundes der Gerechten*, Berlin, 1962.

Lefebvre, Henri, *Marksizm*.

Lowy, Michael, L*a théorie de la révolution chez le jeune Marx*, Paris, 1970.

Lukacs, Georges, *Tarih ve Sınıf Bilinci*.

Mandel, Ernest, *Marx'ın İktisadi Düşüncesinin Oluşumu*.

Marcuse, Herbert, *Mantık ve İhtilal: Hegel ve Toplum Teorisinin Doğuşu*.

Marks, Karl, *Felsefenin Sefaleti*.
Alman İdeolojisi.

Morton, A. L. ve George, Tate, *İngiliz İşçi Hareketi Tarihi*.

Première International, (Christian Labranche tarafından derlenmiş ve sunulmuş). Paris, 1976.

Rubel, Maximilien, *Bibliographie des oevres de Marx*, Paris, 1956-1960.

Thompson, Edward P, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, 1974.

Anılan kişi ve terimler için Küçük SÖZLÜK

Adams, Samuel (1772-1803): Amerikan devrimine öngelen dönem boyunca İngiliz hükümdarlığından kopuşun radikal taraftarı, Boston bölgesinde devrimci bir çekirdeğe destek olan bir haberleşme komitesinin örgütleyicisi.

Adler, Victor (1852-1918): Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sosyal demokrat partisinin kurucu ve yöneticisi. II. Enternasyonal'in merkez-solunda bulunuyordu.

Albert le Grand (1200-1280): Rasyonel kanıtlarla hıristiyan imanı meşrulaştırmaya çalışan skolastik okuldan, alman ilahiyatçı ve filozofu.

Anabaptistes: İlk hıristiyanların düşüncelerine dönüşü savunan, 16. yy'ın radikal protestan sekti.

Aquin, Thomas (d') (1225-1274): 13. yy'ın başlıca skolastik filozoflarından, italyan ilahiyatçı.(Bkz. Albert le Grand) Akımı thomiste olarak adlandırılırdı ve Aristo ve Avicenne'den çok şey almıştı.

Aristo (İÖ 384-322): Antik Yunan'ın başlıca filozofu, tüm zamanların en ansiklopedik düşünürlerinden biri. Büyük İskender'in eğitimcisi.

Avicenne (930-1037):{İbni Sina} İran kökenli arap filozof ve bilgin (hekim). Skolastikler ve Thomiste'ler ona çok şey borçludurlar.(Bkz. Albert le Grand)

Aydınlanma Çağı: Yaklaşık 1750'den 1789 büyük fransız dev-

rimine kadar, dinsel önyargılara ve mutlakiyetçiliğe karşı çıkan burjuvazinin devrimci mücadele dönemine verilen ad.

Babeuf, François-Noël, Graccus (1760-1797): Açıkça kolektivist ve komünist yönelişli fransız devrimcisi. *Conspiration des Egaux*'su 1797'de bastırıldı, kendisi de idam edildi. Taraftarları babuvist olarak adlandırılır.

Bagaudae: sözcük anlamı "dilenci", "serseri". 3.-5. yüzyıllarda Roma imparatorluğunda kentlerden ve efendilerinin topraklarından kaçan köle çeteleri. Köleci üretim tarzının ve İmpatorluğun çöküşüne önemli bir katkıda bulunmuşlardır.

Bakunin, Mihail (1814-1876): I. Enternasyonal'de Marx'ın hasmı, anarşizmin öncülerinden biri olan rus devrimcisi.

Ball, John (ölümü 1381): 1381 İngiliz köylü ayaklanmasının yöneticilerinden biri (bkz. Jacquerie maddesi). Vakanüvis Froissard mal ortaklaşmacılığı lehine devrimci düşünceler atfeder.

Balzac, Honoré de (1799-1850) Restorasyon döneminde (1815-1830) ve Temmuz monarşisi (1830-1848) başlangıcındaki fransız toplumunun parlak bir çözümlemesini yapan *İnsanlık Komedyası* adlı bir seri roman kaleme alan fransız yazarı.

Bebel, August (1840-1913): Eisenach denen alman marksist soyal demokrat partinin kurucusu, daha sonra Lasalcı sosyal demokrat partiyle Gotha Kongresindeki birleşmeyle oluşan birleşik sosyal demokrat partinin yöneticisi. Merkez solunda bulunduğu II. Enternasyonal'in başlıca yöneticilerinden.

Bernstein, Edouard (1850-1932): *Sosyalizmin Önkoşulları ve Sosyal Demokrtaların Görevleri* (1899) adlı kitabıyla

revizyonizm üzerine teorik tartışmayı açan alman sosyal demokrasisi yöneticisi.

Biruni, Abu ar Al- (973-1050): Hindistan, İslam ve Antik Yunan uygarlıklarını mukayeseli olarak inceleyen tarihsel bir çalışması bulunan, islam egemenlerinin Hindistan'ı fetihleri için çalışan irani-arap astronom ve tarihçi. Bu incelemesi onu tarihsel maddeciliğin kıyısına kadar getirmiştir.

Bissolati, Leonida (1857-1920): 1902'den itibaren hükümete katılımı savunan italyan sosyal demokrasinin sağının yöneticisi, 1912'de İtalya'nın Trabulusgarp-Libya'ya sömürge seferini desteklidiği için Sosyalist Parti'den ihraç edildi.

Blanc, Louis (1811-1882): fransız ütopik sosyalist ve siyaset adamı. 1848 devrimi boyunca bakan. Temmuz 1848'de kapatılmasının işçi ayaklanmasına yol açtığı "Ulusal atölyeler"de işsizleri istihdam etmeye çalıştı.

Blanqui, Auguste (1805-1881): fransız devrimci komünisti. Öğretisine blankizm denir.(Bkz. bölüm V)

Boehm-Bawerk, Eugen von (1851-1914): Avusturyalı iktisatçı, marjinal değer teorisinin kurucusu. 1877'de *Karl Marx ve onun sisteminin sonu* adlı eserini yazdı.

Bolivar, Simon (1783-1830): Caracas'ta doğan, Latin Amerika kurtuluş savaşının başlıca burjuva yöneticisi. Latin Amerika'da ispanyol egemenliğine son veren Ayacucho savaşının galibi.

Branting, Karl Hjalmar (1860-1925): İsveç sosyal demokrat partisinin kurucu ve yöneticisi. II. Enternasyonal'in sağında bulunuyordu. Birçok kez başbakanlık yaptı.

"Bras nus": 1789-1794 Fransız devrimi boyunca elişçileri, proleterlere ve yarı-proleterlere verilen ad; "sans culot-

te"ların (ilgili maddeye bkz.) bileşenlerinden birini oluşturuyorlardı.

Bray, John Francis (1809-1895): ingiliz iktisatçı ve ütopik sosyalisti. Rikardocu kavramlarla toplumun köktenci eleştirmeni; özellikle Proudhon tarafından yeniden ele alınacak olan emeğe dayanan bir para teorisinin sahibi.

Brissot, Jacques-Pierre (1761-1837): [1792-1795, Kurucu Meclis] Convention üyesi fransız devrimcisi. En belirgin burjuva partisi, Girondin'lerin yöneticisi.

Buanarotti, Philippe (1761-1837): italyan kökenli fransız devrimcisi, Babeuf taraftarı, babuvizm ile blankizm arasındaki bağı kurmuştur.

Cabet, Etienne (1788-1856): *İkariye Seyahat* kitabı ile fransız işçi sınıfında derin etkileri olan fransız ütopik sosvalisti.

Calvin, Jean (1509-1564): fransız protestan ilahiyatçısı, Cenevre'de iktidarı ele geçirdi ve bir tür teokratik cumhuriyet kurdu. Öğretisine Kalvinizm denir. Hollanda, Fransa ve Iskoçya'da derin etkileri olmştur. Protestanlığın en burjuva biçimidir. (bkz. Luther)

Campanella, Tommaso (1586-1639): *Güneş Ülkesi* adlı kitabın yazarı italyan ütopik düşünür. 27 yılını hapishanede geçirmiştir.

Cathares: 13. yy'da orta Fransa'da çok etkin olan dinsel hareket. Papa ve kuzey Fransa'nın soylu feodalleri, "Albi Haçlıları"nı örgütleyerek kanla bastırdılar.

Cats, Jacob (1804-1885): ilk belçikalı sosyalistlerden, dokuma işçisi, özellikle *Komünist Manifesto*'nun ilk kaleme alınışında Engels'e esin kaynağı olan *Catéchisme du Peuple*'ün (1839) yazarı.

Chrysostome, Jean (yaklaşık 347-407): İstanbul piskoposu,

"Mülkiyet hırsızlıktır" formülünün sahibi.

Cipayes: bkz. Sepoys.

Cobett, William (1763-1835): yergi yazarı ve ingiliz sosyalisti, çartist partinin öncülerinden (bkz. bölüm VI).

Considérant, Victor-Prosper (1808-1893): fransız ütopik sosyalist, Charles Fourier'in tilmizi.

Condorcet, Marie Jean-Antoine (1743-1794): Beşeri tarih öncesini incelemesiyle tarihsel maddeciliğe yaklaşan fransız filozof, iktisatçı ve siyaset adamı; cinsler arasında hak eşitliğini savunuyordu.

Kazak: "özgür insan"; serflikten kurtulmak için Ortaçağ'da Ukrayna steplerine iltica eden köylü toplulukları, 17. yy'dan sonra Çar tarafından silahlı müfreze olarak kulllanılmışlardır.

Croce, Benedetto (1866-1952): italyan filozofu, tarihsel maddeciliği çürütmeye çalışmıştır.

Darwin, Charles (1809-1882): ingiliz ve biyolog ve doğa bilgini, *Türlerin Kökeni*'nin yazarı (1859).

Debs, Eugene V. (1885-1926): Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş boyunca Birleşik Devletler sosyal demokrat partisinin başlıca yöneticisi. II. Enternasyonal'in solunda bulunuyordu.

De Leon, Daniel (1852-1914): Birleşik Devletler'de sol sosyalist, bir tür sovyet örgütlenmesine sezinlendiren "sanayi sendikası" fikrinin sahibi.

Descartes, René (1596-1650): fransız filozof ve bilgin, skolastiğe karşı, natüralist felsefenin ve çağdaş bilimsel yöntemin kurucularından biri.

Donatiens: İS 4. ve 6. yy'lar arasında Kuzey Afrika'da bir hıristiyan mezhebi. Kölelerin ve küçük insanların çıkarlarını ifade ederdi ve mal ortaklığına yönelirdi.

Esséens: Yahudi mezhebi (İÖ 2. yy'dan İS 1. yy'ın sonuna), kolektif mülkiyete dayalı küçük topluluklar halinde yaşarlardı. Özel mülkiyet ve toplumsal eşitsizliğe aşırı düşman.

Fénelon, François (1651-1715): fransız yazar, *Telemak'ın Maceraları* adlı bir ütopyanın yazarı, Aydınlanma çağının habercisi.

Feuerbach, Ludwig (1804-1872): sol hegelciliğin başlıca temsilcisi, din eleştirisiyle maddeciliğe gelmiştir.

Charles, Fourier (1772-1837): fransız başlıca ütopyacı sosyalist.

Galilée, Galileo (1564-1642): maddeciliğin müjdecisi italyan bilgin, doğa bilimlerinde ve natüralist felsefede deneysel yöntemin kurucularından.

Garibaldi, Giuseppe (1807-1881): italyan devrimci önder, Sicilya ve Napoli'de yarı feodal iktidara son veren "Binlerin yürüyüşü"nün başına geçti ve italyan birliğinin sağlanmasına belirleyici katkıda bulundu.

Sol avicéninne: Bkz. Avicenne.

Sol hegelciler: Bkz. bölüm III.

Gorter, Herman (1864-1927): hollandalı şair, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Hollanda'nın sol sosyalist (sonra komünist) başlıca temsilcisi.

Gray, John (1798-1850): Robert Owen'in tilmizi, gümüşe bağlı bir paranın savunucusu.

Greuilich, Herman (1842-1922): Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İsviçre soysal demokrasisinin kurucusu ve başlıca temsilcisi.

Guesde, Jules (1845-1922): fransız sosyalist partisinin marksist kanadının yöneticisi. 1914'de sosyal yurtseverliğe teslim olmasına kadar II. Enternasyonal'in merkez solunda bulunuyordu.

Guizot, François (1787-1874): fransız siyaset adamı, 1848 devrimi eşiğinde muhafazakâr başbakan. *İngiliz Devriminin Tarihi* adlı eserinde "sınıf" ve "sınıf mücadelesi" kavramlarını işleyen tarihçi.

Han: İÖ 221-İS 221'e hüküm süren çin impatorluk hanedanı.

Hardy, Thomas (1752-1832): fransız devrimi sırasında London Corresponding Society'in işçi yöneticisi (bkz. bölüm VI).

Harrington, James (1611-1677): 1640-1660 ingiliz devrimi sırasında burjuvazinin ideologu, cumhuriyet, yazılı anayasa, çift meclis vb. yanlısı. Birleşik Devletler'de 18. yy'daki anayasa yazarlarını etkilemiştir. *Oceana* adlı bir ütopyanın yazarı.

Haymarket martirleri; sekiz saatlik işgünü için hareketin yaratıcısı, Şikagolu anarşist önderler, Parsons, Spies, Engel, Fischer ve Lingg; 400 bin işçinin katıldığı bir grevin ardından 4 mayıs 1886'da yapılan bir toplantı sırasında Haymarket meydanında bir bomba atarak yedi polisin ölümüne sebebiyet vermekle haksız yere suçlandılar. İlk dördü idam edildi, Lingg ise infazdan önce intihar etti.

Hegel, Georg Friedrich Wilhelm (1770-1831): Alman filozofu, Aristo, İbni Sina ve Al Biruni gibi ansiklopedik düşünür, Marx ve Engels üzerinde belirleyici bir etkisi oldu.

Heine, Henri (1797-1856): Köktenci alman şair, Marx ile arkadaş olduğu Paris'te sürgündü.

Heraklitos (İÖ 540-480): yunanlı filozof, küçük asya kökenli, diyalektik düşüncenin kurucusu.

Hesiod (İÖ 8. yy ortaları): Antik yunan şairi, işler ve günlerin yazarı.

Hess, Moses (1812-1875): alman ütopik sosyalist ideolog, Karl Marx'ı etkiledi, sonra Lasalle yanlısı ve sionizmin öncülerinden biri oldu .

Hodgskin, Thomas (1787-1869): ingiliz iktisatçı, Ricardo'nun ekonomik teorisinden hareketle proleter yanlısı bir bakış geliştirmeye çalıştı.

Hussitler: Jan Hus (1369-1415) tarafından kurulan sapkın ilan edilen hıristiyan dinsel akım; 15. yy'da Bohemya'da yayıldı. Kollarından biri, taboritler, Tabor kentinde kolektif mülkiyete dayanan bir Komün kurdular.

İbni Haldun (1332-1406): Arap tarihçi ve filozof, tarihsel maddeciliğin öncülerinden.

Iglesias, Pablo (1850-1925): Birinci Dünya Savaşı öncesinde ispanyol sosyal demokrasisinin kurucu ve başlıca yöneticisi, matbaa işçisi.

Jacqueries: 14. yüzyılda özellikle Fransa'da (1358), İngiltere'de (1381), Flandr'daki köylü ayaklanmaları. Hüssitlerin ayaklanması ve Thomas Münzer tarafından yönetilen Almanya'da Köylü Savaşı (1524-1525) bu ayaklanmaların devamıdır.

Jacobins: Siyasal karşı devrimin zaferinin tarihi olan 9 Termidor (27 temmuz 1794)'a kadar, Danton, Robespierre ve Saint-Just tarafından yönetilen, fransız devriminin köktenci küçük burjuva siyasal partisi.

Juarez, Benito (1806-1872): İkinci Meksika devriminin başlıca yöneticisi (bkz.reforma).

Justo, Juan (1865-1928): Birinci Dünya Savaşı'ndan önce arjantin sosyal demokrat partisinin yöneticisi.

Katayama, Sen (1859-1933): Demir çelik işçileri sendikasının (1898), marksist sosyalist partinin (1901), Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünist partisinin kurucusu.

Kautsky, Karl (1854-1938): Eduard Bernstein ile birlikte Engels'in vasiyetinin yürütücüsü, alman sosyal demokrasisinin ve II. Enternasyonal'in birinci dünya savaşından önceki başlıca kuramcısı. Enternasyonal'in merkez solunda yer alıyordu. Marksist teorinin başlıca yaygınlaştırıcısı.

Kung-Sun Lung (İÖ 320-250): ülkesinde diyalektik düşünceyi kuran çinli düşünür.

Labriola, Antonio (1843-1904): Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İtalya'da marksizmin başlıca kuramcısı ve yaygınlaştırıcısı.

Lafargue, Paul (1842-1911): Antil kökenli fransız marksisit teorisyen. Marks'ın kızı Laura'nın eşi.

Lasalle, Ferdinand (1825-1864): 1863'te ilk alman sosyal demokrat partisinin kurucusu. Çok parlak ajitatör ama kuramsal olarak zayıf. Partisi, Gotha Kongresi (1875)'nde marksist işçi partisiyle birleşti.

Lenin, V.I. (1870-1922): rus devrimcisi, II. Enternasyonal solunu canlandıranlardan.

Liebknecht, Wilhelm (1826-1900): Bebel'le birlikte, 1869'da alman sosyal demokrat partisinin kurucusu.

Luther, Martin (1483-1546): Protastanlığını ürünü olan Reformu 1517'de başlatmış alman ilahiyatçısı. Başlıca altkolları özellikle Almanya ve İsveç'de yaygın olan lutercilik, kalvinizm ve püritenciliktir (bkz. bu maddelere).

Luxembourg, Rosa (1870-1922): polonyalı devrimci; II. Enternasyonal'in solunu canlandıranlardan.

Mably, Gabriel (1709-1785): 18. yy'ın fransız filozof ve tarihçilerinden, ütopik sosyalistlerin öncülerinden.

Marx, Eleanor (1855-1898): ingiliz devrimcisi, uluslararası

sosyalist kongrelerin düzenlenmesine katkıda bulundu; Socialist League (1885) ve gazhane işçileri kitle mücadelesi sendika eğiliminin kurucusu.

Masaryk, Thomas (1850-1937): Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içindeki çek burjuvazisinin siyasal yönetecisi, 1918'den sonra, Çekoslavak Cumhuriyeti başkanı. 1898'de yayınlanan, marksizme çürütmeyi hedefleyen bir eserin yazarı.

Mazdeizm: (dünyayı iyilik ve kötülük arasında bir mücadele olarak gören) 5. ve 6. yy'dan günümüze gelen İran'da etkili olmuş bir dinsel hareket. Mülkiyet ortaklığına yöneliktir.

Meslier, Jean (1644-1733): *Jean Meslier'nin Vasiyetnamesi* adlı çalışmasında ortak mülkiyeti savunan, papaz ve yazar fransız ütopyacısı.

Michel, Louis (1830-1905): Fransa'da Enternasyonal üyesi, Paris Komünü'ne katıldı ve işçi hareketinin en tanınmış propagandacılarından biri oldu, anarşist eğilimli.

Mignet, François Auguste (1796-1884): Fransız devrimi tarihçisi.

Millerand, Alexandre (1859-1943): Fransa'da sosyal demoksinin sağ yöneticilerinden, burjuvaziyle bir koalisyon ortaklığında bakan olarak (1899'de Waldeck bakanı) II. Enternasyonal'de "millerandcılık" tartışmasına yol açtı. Daha sonra burjuvazinin sağına yöneldi ve birinci dünya savaşından sonra aşırı muhafazakâr cumhuriyetin *başkanı oldu*.

Montesquieu (1689-1755) Çağdaş tarih yazımının ve liberal burjuva siyasal kuramın kurucularından biridir.

Morus, Thomas (1477-1535): İngiliz ideolog ve siyaset adamı, başbakanlığını yaptığı VIII. Henri tarafından, mutlakiyetçiliğe karşı oluşu nedeniyle idam edildi.

Morgan, Lewis (1818-1881): Özellikle *Eski Toplum* eseriyle Marx ve Engels'i deriden etkilemiş ve Engels'e *Ailenin Özel Mülkiyetin Kökeni* kitabına esin kaynağı olan materyalist, amerikan antropologu.

Münzer, Thomas (yaklaşık. 1489-1525): 1525 yılındaki almanyadaki köylü savaşının başlıca yöneticisi.

O'Connor, Feargus (1796-1855): çartist parti yöneticisi (bkz. bölüm V), irlandalı ünlü bir milliyetçi önderin oğlu.

Owen, Robert (1771-1858): ingiliz büyük ütopyacı sosyalistlerden biri, kooperatifçilik hareketinin kurucusu (bkz. bölüm V).

Paine, Thomas (1737-1809): ingiliz-amerikan ideolog ve siyaset adamı, 18. yy sonu küçük burjuva köktenciliğin önde gelen kuramcılarından. En önemli kitabı *Rights of Man* (İnsan Hakları).

Palacios, Alfredo (1880): Birinci Dünya Savaşı'ndan önce arjantinde sosyal demokrasinin önde gelen yöneticilerinden.

Petty, William (1623-1687): çağdaş ekonomi politiğin ve emek değer teorisinin kurucusu.

Platon (İÖ 428-348): Aristo'nun hocası, antik yunanın en büyük filozoflarından biri. *Devlet* adlı kitabında, ideal bir ütopik devletin ilk tasarlayıcısı.

Plehanov, George (1856-1918): RUsya'da marksist hareketin kurucusu ve bir çeyrek yüzyıl boyunca bu ülkede marksizimn önde gelen yayıcısı. Lenin ile birlikte rus sosyal demokrat partisinin programının yazarı. 1905'den ve özellikle birinci dünya savaşından sonra sağa kaydı.

Pugaçev, Yemelyan İvanoviç (1726-1775): 18. yy'da Rusya'da bir kazak köylü ayaklanmasının önderi.

Proudhon, Pierre-Joseph (1809-1865): Fransız ütopik sosyalisti, anarşizmin öncülerinden. Akımı 1848 ve 1871 arasında, Paris Komünü dahil olmak üzere Fransa'da etkili oldu.

Püritencilik: İngiltere'de 17. yy'da egemen olan protestan Reform'unun hiyerarşi karşıtı akımı. 1640-1688 ingiliz devrimini derinden, daha sonra tüm anglo sakson ülkelerdeki dini düşünceleri etkiledi.

Quesnay, François (1694-1774): fransız hekim ve iktisatçı, ekonomi politikte fizyokrasi akımının kurucusu (bkz. bölüm III), "toplumsal sınıf" kavramının yaratıcısı diye kabul edilir.

Ravestone, Piercy (yaklaşık 1780-1830): Ricardo'nun ekonomik ilkelerinden hareketle burjuva toplumunu eleştirmeye çalışan ingiliz iktisatçısı.

Ricardo, David (1772-1823): ingiliz klasik ekonomi politiğinin en büyük iktisatçısı, emek değer kuramının savunucusu. Karl Marx'ı derinden etkilemiştir.

Reforma: 1857'den 1867'e, Benito Juarez tarafından yönetilen ve özellikle oligarşinin ve Kilise'nin mülküne saldıran ikinci Meksika devrimine verilen ad.

Rousseau, Jean-Jacques (1712-1778): Aydınlanma Çağı'nın (bkz. ilgili madde) küçük burjuva köktenci büyük ideologu, çağdaş tarihyazımı ve toplumbiliminin öncülerinden.

Saint-Simon, Claude de (1760-1825): fransız filozof ve yazar, en önemli ütopik sosyalistlerden biri.

"Sans-culottes": 1789 devrimi boyunca köktenci demokratik akımın tabanını oluşturan küçük zanaatkâr, çırak, çamaşırcı kadın vb.verilen ad.

Schaper, Karl (1812-1870): işçi Joseph Moll ve Henrich Baur

ile birlikte ilkin Doğrular Birliği'nin ve sonra Komünist Birlik'in yöneticisi. (bkz. bölüm V)

Schiller, Friedrich (1759-1805): Göte ile birlikte, başlıca klasik alman yazarı, ama tarih ve politika konusunda Göte'den daha köktenci.

Sepoys (Cipayes): 1857-1858'de ingiliz sömürge rejimine karşı ayaklanan Hindistan ordusu askerleri.

Shelley, Percy (1792-1822): ingiliz şair, tüm zamanların en büyük devrimci şairlerinden biri.

Smith, Adam (1723-1790): iskoç iktisatçı, ekonomi politiğin klasik akımının kurucularından.

Spartaküs (ölümü İÖ 71): İÖ 73-71 tarihlerindeki büyük köle ayaklanmasıda 70000 köleye öncülük eden, Trakya kökenli Roma kölesi.

Spinoza, Baruch (1632-1677): Yahudi-hollandalı filozof, Descartes ile birlikte çağdaş natüralist felsefenin kurucusu, maddeciliğin öncüsü. Aynı şekilde, çağdaş siyasal bilimlerin de kurucusu, Aristo, İbni Sina, Al Biruni, Hegel çapında tüm zamanların en büyük düşünürlerinden biri.

Stauning, Thorvald (1873-1942): Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve sonra danimarka sosyal demokrasisinin kurucu ve önde gelen yöneticisi. II. Enternasyonal'in sağında yer alıyordu. Ülkesinde birçok kez başbakanlık yaptı.

Tai-Chen (tai-Tung-Yüan) (1724-1777): Büyük çinli filozof, diyalektikçi, maddeciliğe yakın.

Taï-Ping: Köylücü-halkçı özellikte, çinli sapkın bir hıristiyan sekti tarafından esinlendirilen çin devrimci hareketi. 1851'den 1864'e kadar sürdü. Marx bu hareketi, jacobin yönetimli bir burjuva devriminin çekirdeği olarak değerlendirmiştir.

Tang, hanedanı: İS 618'den 907'e kadar hüküm süren çin imparatorluk hanedanı.

Thermidor: bkz. Jacobin maddesi.

Thierry, Augustin (1795-1856): fransız tarihçisi, *Normanlar tarafından İngiltere'nin Fethinin Tarihi*'nin yazarı.

Thiers (Louis) Adolphe (1797-1877): fransız tarihçi ve burjuva siyaset adamı, *Fransız Devrimi Tarihi* ve *Konsüllük ve İmparatorluk Tarihi*'nin yazarı. Karşı devrimin yöneticisi daha sonra Paris Komünü'nün kanlı bastırıcısı.

Thucydide (İÖ 465-388): Atina doğumlu, Antik dönemin en önemli tarihçisi.

Tokugawa: 1603'de shogunat'ı (impatorluğun itibari yetkesi altındaki hükümet) ele geçirip 1867'ye, yani Meiji devrimine kadar hüküm süren Japon asil feodal ailesi.

Tone, Theobald Wolfe (1763-1798): devrimci irlandalı yönetici, Free Irishmen'in başkanı, fransız Jacobin'lerinden etkilenmiş.

Tristan, Flora (1803-1844): köktenci feminist ve ütopik sosyalist, yazılarıyla Marx ve Engels'i etkilemiştir.

Troelstra, Pieter-Jelles (1860-1930): Birinci Dünya Savaşı ve öncesinde Hollanda sosyal demokrat işçi partisi kurucu ve yöneticisi. İlkin merkezde, 1919'dan sonra II. Enternasyonal'in sağında yer alıyordu.

Troçki, Lev (1879-1940): rus devrimcisi, II. Enternasyonal'in solunda yer alıyordu.

Tupac Amaru: feodal sömürüye ve ispanyol sömürgeciliğine karşı Peru'da bir köylü ayaklanmasının (1780-1783) önderi.

Turner, Nat (1800-1831): 19. yy'da Birleşik Devletler'in güneyinin önemli kenti Southampton'da 1831'de siyah köle ayaklanmasının önderi.

Vandervelde, Emile (1866-1938): Belçika İşçi Partisi (sosyal demokrat) kurucu ve başlıca yöneticisi, II. Enternasyonal başkanı. Birinci Dünya Savaşından önce merkez solda, 1914'te sosyal yurtseverliğe teslim oluşuyla merkez sağda yer aldı.

Voltaire, François Adouet (1694-1778): Aydınlanma çağının fransız yazarı, filozof, tarihçisi, burjuvazinin başlıca devrimci ideologu, Jean-Jacques Rousseau'dan daha az köktenci.

Weitling, Wilhelm (1808-1871): İşçi kökenli alman komünistlerin ilklerinden. Ütopik sosyalist. (Bkz. bölüm VII)

Wordsworth, William (1770-1850): İngiliz romantik şair.

Marksizmin gelişmenin şeması

Toplumsal harketle her türlü bağından kopartılmış "saf bir bilim" şeklindeki soyut, akademik ve pozitivist bir Marksizm anlayışını reddeden Mandel, tarihin materyalist yorumunu bizzat Marksizmin kendisine uygulamayı; bir başka ifadeyle, onu genel tarihsel bağlamı ve dönemin toplumsal bilimleri, ütopik sosyalizm ve işçi hareketi ile diyalektik ilişkisi içersine yerleştirmeyi amaç ediniyor.

Mandel, Marksizmin doğuşunu, temel özelliklerini, Marx ve Engels'in izledikleri kişisel yolu ve fikirlerinin dünya tarafından nasıl algılandıklarını sunuyor. Marksizmin tarihteki yeri iki düzeyde anlaşılmalıdır: kapitalist sistem içinde emekçilerin gerçek öz-kurtuluş hareketinin bilinçli bir ifadesi olarak Marksizm, modern bir olgudur; fakat aynı zamanda, emekçi insanlığın binlerce yıllık kurtuluş çabalarının, yoksulların, sömürülenlerin ve ezilenlerin eski bir hülya ve mücadele geleneğinin varisi ve bu vasiyetin uygulayıcısıdır.

Mandel'in bu küçük çalışması, sadece istisnai nitelikteki bir eğitim aracı değil -angaje ve militan bir açıdan Marksizme giriş olarak- aynı zamanda Marksizmin tarihteki yeri üzerine olan tartışmayı zenginleştiren ve yenileştiren özgün bir katkıdır.

Micahel Löwy

ISBN 975-7178-53-8

9 YTL.